

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Editör

Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT

Yazar

Ecrin KANDEMİR

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ
KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

**Editör
Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT**

**Rize
2024**

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ
KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Yazar

Ecrin KANDEMİR

Rize

2024

Kitabın Adı : ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ
KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Editör : Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Yazar : Ecrin KANDEMİR

1. Yayım : Ekim 2024 ANKARA

Yayın Koordinatörü : Ceyda ŞEREFLİOĞLU

Yayın Yönetmeni : Selva ALİM

e-ISBN : 978-625-6074-77-4

Yayın No : 2588

© Ecrin KANDEMİR

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncag yayincilik.com.tr

soncag yayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

ÖN SÖZ

Düşüncelerimizin yapı taşları olarak kabul edilen kavramların hayatı anlamlandırmadaki rolü kuşkusuz çok büyüktür. Kavramların öğretimi okullarda planlı bir şekilde gerçekleştirilir. Kavram öğretiminin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için öğretmenlerin kavram öğretimine ilişkin bilgi ve yeterliliklerinin tam olması gerekmektedir. Öte yandan program uygulayıcıları için en temel öğretim aracı olan ders kitapların da bu bağlamda nitelikli hazırlanmaları büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ve taşınabilir oluşları yanında, öğretim programlarının tüm boyutlarını içermesi bakımından da oldukça önem arz eden ders kitapları, öğretmen ve öğrencilere kavram öğretim sürecinde rehber görevi görecek en önemli materyallerden biridir. Danışmanlığını yaptığım öğrencim ve aynı zamanda uzun yıllar sosyal bilgiler öğretmenliği yapan Ecrin KANDEMİR'in tez konusunu belirleme sürecinde mutabık olduğumuz en temel konu, *kavramlar* konusu olmuştur. Çünkü etrafımızdaki olay-olguları anlamamız, yorumlamamız ve onları bir çatı altında ifade etmemize katkı sağlayacak olan en temel araçların kavramlar olduğunu bilmekteyiz. Üstelik sosyal bilgiler dersi gibi farklı disiplinlerden müteşekkil bir alan içinde çok çeşitli kavramların yer alması da kaçınılmaz bir gerçekliktir. Tüm bu gerekçelerden hareketle anahtar sözcükleri kavram, ders kitapları ve öğretmenler olan bir tez konusuna karar verilmiş olup, 2023 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programında “Sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri” başlıklı yüksek lisans tezi başarı ile sunulmuş ve kabul görmüştür. Bu tezin içeriğinin önemli bir alanını teşkil eden ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve inceleme sonucunun daha geniş kitlelere ulaşması için bir kitap planlaması yapılmıştır. Oldukça kapsamlı, titiz bir çalışma sonucu ulaşılan bu verilerin başta öğretmenler olmak üzere eğitimin tüm paydaşlarına yararlı olmasını ümit ediyoruz.

Editör

Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Öğretim Üyesi

2024

TEŞEKKÜR

Sosyal bilgiler dersi disiplinler arası bir yapıya sahip olduğundan öğrencileri çok farklı konu ve kavramlarla karşılaştırır. Sosyal bilgilerin özü bu konu ve kavramlardır. Öğrencilere hayatı anlama ve günlük hayattaki problemlerini çözme konusunda bu farklı disiplinlere ait kavramlar yardımcı olur. Öğrencilerin karşılaştıkları bu kavramları öğrenmelerinde farklı kavram öğretim uygulamalarından yararlanmak gerekir. Öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önüne alındığında öğrenme ortamlarının zenginleştirilmesi için bu uygulamaların kullanımı kaçınılmazdır. Öğrenme ortamlarında en fazla tercih edilen ve kolay ulaşılabilir olan öğretim materyalinin ders kitapları olduğu göz önünde bulundurulduğunda ders kitaplarında farklı kavram öğretim uygulamalarına yer verilmesi öğretmenler için bir rehber görevi görürken, öğrencilere ise zengin öğrenme yaşantıları sunar. Sosyal bilgilerde kavram öğretimi ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları bakımından ayrıntılı olarak incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Ders kitapları incelenerek kitaplarda kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumları ve yoğunlukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tez sürecim boyunca engin bilgisinden yararlandığım, anlayış ve nezaketinden ötürü müteşekkir olduğum aynı zamanda çalışmanın editörlüğünü yürüterek önemli katkılar sunan Sayın Hocam Prof. Dr. Yılmaz Geçit'e teşekkür ederim.

Yazar

Ecrin KANDEMİR

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

2024

Bu eser, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT danışmanlığında ve Ecrin KANDEMİR tarafından 2023 yılında başarılı bir şekilde sunulan “*Sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri*” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1. Sosyal Bilgiler.....	5
1.2. Öğretimde Ders Kitabı	6
1.3. Kavram.....	8
1.3.1. Kavramların Özellikleri.....	10
1.3.2. Kavramların Sınıflandırılması	14
1.3.3. Kavram Öğrenme	15
1.3.4. Kavram Öğretimi.....	17
1.3.5. Kavram Öğretim Stratejileri ve Modelleri	18
1.3.6. Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Farklı Kavram Öğretim Uygulamaları	25
1.3.6.1. Kavram Haritası.....	25
1.3.6.2. Balık Kılçığı.....	29
1.3.6.3. Zihin Haritası	30
1.3.6.4. Kavram Ağı (Semantik Ağ).....	31
1.3.6.5. Kavram Karikatürü	32
1.3.6.6. Kavram Bulmacaları	34
1.3.6.7. Kavram Çarkı.....	35

1.3.6.8. Bilgi Haritası.....	37
1.3.6.9. V Diyagramı	38
1.3.6.10. Tahmin Et Gözle Açıkla	40
1.3.6.11. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	42
1.3.6.12. Yapılandırılmış Grid	44
1.3.6.13. Anlam Çözümleme Tablosu	45
1.3.6.14. Kavramsal Değişim Metinleri.....	46
1.3.6.15. Kelime İlişkilendirme Testleri	49
1.3.6.16. Analoji	51
1.3.6.17. Metafor Tekniği	52
1.3.6.18. Haritalar	54
1.3.6.19. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim	54
1.3.6.20. Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afiş).....	55
1.3.6.21. Kavram (Bilgi) Yaprakları.....	57
1.3.6.22. Tarih Şeridi	57
1.3.6.23. Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları).....	58
1.3.6.24. Edebi Ürünler (şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)	59
1.3.7. Sosyal Bilgilerde Kavramların ve Kavram Öğretiminin Önemi.....	63
2. YÖNTEM	65
2.1. Araştırmanın Modeli	65
2.2. Veri Kaynakları	65
2.3. Veri Toplama Araçları	66
2.4. Verilerin Analizi.....	67
2.5. Geçerlik ve Güvenirlik.....	68

2.6. Bulgular.....	68
2.6.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesine İlişkin Bulgular.....	68
3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	114
3.1. Tartışma ve Sonuç.....	114
3.1.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi Alt Problemi İle İlgili Tartışma ve Sonuç.....	114
3.2. Öneriler	134
KAYNAKÇA.....	135
EKLER.....	Error! Bookmark not defined.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kavramları Sınıflama Sistemi.....	15
Tablo 2. Hilda Taba Kavram Oluşturma Stratejisi.....	19
Tablo 3. Joyce ve Weil'in Kavram Kazanımı Stratejisine Bir Örnek.....	21
Tablo 4. Katılımcı Dağılımı	Error! Bookmark not defined.
Tablo 5. Araştırmaya Örnek Teşkil Eden 2021-2022 Eğitim-öğretim Yılında Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları	66
Tablo 6. Kontrol listesi tablosu	66
Tablo 7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri.....	68
Tablo 8. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Anlam Çözümleme Tablosu Örneği.....	72
Tablo 9. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgi Haritası Örneği	74
Tablo 10. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram (Bilgi) Yaprağı Örneği	78
Tablo 11. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritası Örnekleri	80
Tablo 12. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Bulmacası Örneği	83
Tablo 13. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Şeridi Örneği.....	85
Tablo 14. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Harita Örnekleri.....	87
Tablo 15. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları) Örnekleri.....	91
Tablo 16. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürün Örnekleri	93
Tablo 17. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haber, Afiş) Örnekleri	102
Tablo 18. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Grafik, Tablo, Fotoğraf, Resim Örnekleri	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hiyerarşik Kavram Haritası Örneği	27
Şekil 2. Örümcek Kavram Haritası Örneği	28
Şekil 3. Zincir Kavram Haritası Örneği.....	28
Şekil 4. Zincir Kavram Haritası Örneği.....	29
Şekil 5. Balık Kılçığı Diyagramı Örneği	29
Şekil 6. Zihin Haritalama Yapısı Örneği	30
Şekil 7. Atatürk İlkeleri Kavram Ağı Örneği	32
Şekil 8. İklim Kavram Karikatürü Örneği	33
Şekil 9. İpek Yolunda Türkler Ünitesi İçin Geliştirilen Zincir Bulmaca Örneği	35
Şekil 10. Boş Kavram Çarkı Diyagramı Örneği.....	37
Şekil 11. Bilgi Haritası Örneği	38
Şekil 12. Gowin 'in V Diyagramı' nın Dönüştürülmüş Örneği	39
Şekil 13. TGA Yöntemi Örneği.....	42
Şekil 14. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Tekniği İçin Hazırlanmış Şema Örneği.....	43
Şekil 15. Yapılandırılmış Grid Örneği	45
Şekil 16. Anlam Çözümleme Tablosu Örneği.....	46
Şekil 17. Kavram Değişim Metinleri Örneği.....	48
Şekil 18. Kelime İlişkilendirme Testi Örneği.....	50
Şekil 19. Turizm Analogisi Örneği	52
Şekil 20. Kavram (Bilgi) Yaprakları Örneği	57
Şekil 21. Tarih Şeridi Örneği.....	58
Şekil 22. 5.sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili kullanılan kişisel analogi örneği	69
Şekil 23. 5.sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili hırsız analogisi örneği	70
Şekil 24. 6. sınıf ders kitabı “coğrafi konum” kavramı ile ilgili sinema salonu analogisi örneği.....	70
Şekil 25. 6. sınıf ders kitabı “telif hakkı” kavramı ile ilgili korsan analogisi örneği .	71
Şekil 26. 7. sınıf ders kitabı “sömürgecilik” kavramı ile ilgili altın analogisi örneği	71
Şekil 27. 7. sınıf ders kitabı “seyyah” kavramı ile ilgili kişisel analogi örneği	71

Şekil 28. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	73
Şekil 29. 6. sınıf ders kitabı “meslek” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	73
Şekil 30. 7. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	74
Şekil 31. 5. sınıf ders kitabı “kültürel unsur” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği	75
Şekil 32. 5. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği	75
Şekil 33. 7. sınıf ders kitabı “fetih ve bilimsel gelişme” kavramları ile ilgili bilgi haritası örneği	76
Şekil 34. 6. sınıf ders kitabı yapılandırılmış grid örneği	77
Şekil 35. 6. sınıf ders kitabı tanılayıcı dallanmış ağaç örneği	78
Şekil 36. 5. sınıf ders kitabında “çığ ve heyelan” kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği	79
Şekil 37. 6. sınıf ders kitabında “kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık” kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği.....	79
Şekil 38. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	81
Şekil 39. 5. sınıf ders kitabı “vali” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	81
Şekil 40. 6. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği	81
Şekil 41. 6. sınıf ders kitabı “sosyal bilim” kavramı ile ilgili hiyerarşik olmayan kavram haritası örneği	82
Şekil 42. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	82
Şekil 43. 7. sınıf ders kitabı “demokrasi” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği	83
Şekil 44. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	84
Şekil 45. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	84
Şekil 46. 7. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	85
Şekil 47. 6. sınıf ders kitabı “çağ ve milat” kavramları ile ilgili tarih şeridi örneği..	86

Şekil 48. 7. sınıf ders kitabı tarih şeridi örneği.....	86
Şekil 49. 5. sınıf ders kitabı “deprem” kavramı ile ilgili harita örneği.....	88
Şekil 50. 6. sınıf ders kitabı “Köktük Devleti” kavramı ile ilgili harita örneği.....	88
Şekil 51. 6. sınıf ders kitabı “fiziki harita” kavramı ile ilgili harita örneği	89
Şekil 52. 7. sınıf ders kitabı “coğrafi keşif” kavramı ile ilgili harita örneği	89
Şekil 53. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı toplumu” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği	90
Şekil 54. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği	90
Şekil 55. 5. sınıf ders kitabı “doğal ve kültürel varlık” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği.....	92
Şekil 56. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı ordusu” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği.....	92
Şekil 57. 7. sınıf ders kitabı “bilgin” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği	93
Şekil 58. 5. sınıf ders kitabı “girişimcilik” kavramı ile ilgili biyografi örneği.....	94
Şekil 59. 6. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili biyografi örneği	95
Şekil 60. 7. sınıf ders kitabı “rönesans” kavramını ile ilgili biyografi örneği	95
Şekil 61. 6. sınıf ders kitabı “Köktürk Devleti” kavramları ile ilgili destan örneği ..	96
Şekil 62. 5. sınıf ders kitabı “bağımsızlık sembolleri” kavramı ile ilgili hikaye örneği	96
Şekil 63. 6. sınıf ders kitabı “yatırım” kavramı ile ilgili hikaye örneği	97
Şekil 64. 7. sınıf ders kitabı “iletişim” kavramı ile ilgili hikaye örneği	97
Şekil 65. 7. sınıf ders kitabı “misafirperverlik” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği.....	98
Şekil 66. 7. sınıf ders kitabı “yardımlaşma” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği.....	98
Şekil 67. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili makale örneği	99
Şekil 68. 7. sınıf ders kitabı “ıslahat” kavramı ile ilgili makale örneği.....	99
Şekil 69. 5. sınıf ders kitabı “sel” kavramı ile ilgili şiir örneği	100
Şekil 70. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili şiir örneği.....	100
Şekil 71. 7. sınıf ders kitabı “tulumbacılar ocağı” kavramı ile ilgili şarkı örneği ...	101
Şekil 72. 5. sınıf ders kitabı “ortak değerlerimiz” kavramı ile ilgili türkü örneği...	101

Şekil 73. 5. sınıf ders kitabı “hava durumu” kavramı ile ilgili internet haberi örneği	103
Şekil 74. 6. sınıf ders kitabı “bilim ve teknoloji” kavramı ile ilgili internet haberi örneği	103
Şekil 75. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili internet haberi örneği.....	104
Şekil 76. 5. sınıf ders kitabı “çocuk hakları” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği	104
Şekil 77. 7. sınıf ders kitabı ”antidemokratik” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği	105
Şekil 78. 6. sınıf ders kitabı “vergi” kavramı ile ilgili afiş örneği.....	105
Şekil 79. 5. sınıf ders kitabı “ekonomik faaliyet” kavramı ile ilgili grafik örneği ..	107
Şekil 80. 6. sınıf ders kitabı “iklim” kavramı ile ilgili grafik örneği.....	107
Şekil 81. 7. sınıf ders kitabı “nüfus” kavramı ile ilgili grafik örneği	107
Şekil 82. 5. sınıf ders kitabı “rol ve sorumluluk” kavramı ile ilgili tablo örneği	108
Şekil 83. 5. sınıf ders kitabı “ihracat ve ithalat” kavramı ile ilgili tablo örneği	108
Şekil 84. 6. sınıf ders kitabı “nüfus dağılışı” kavramı ile ilgili tablo örneği	109
Şekil 85. 7. sınıf ders kitabı “sivil toplum kuruluşu” kavramı ile ilgili tablo örneği	109
Şekil 86. 5. sınıf ders kitabı “çocuk işçi” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	110
Şekil 87. 5. sınıf ders kitabı “su kirliliği” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	110
Şekil 88. 6. sınıf ders kitabı “kümbet” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	111
Şekil 89. 6. sınıf ders kitabı “yasama” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	111
Şekil 90. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	112
Şekil 91. 7. sınıf ders kitabı “kitle iletişim araçları” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	112
Şekil 92. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili resim örneği	112
Şekil 93. 6. sınıf ders kitabı “turan taktiği” kavramı ile ilgili resim örneği	113
Şekil 94. 7. sınıf ders kitabı “fetih” kavramı ile ilgili resim örneği	113

GİRİŞ

Yaşadığımız dünya bilgilerle donatılmıştır. İnsanların deneyimlerine dayalı olarak sınıflandırdıkları bu bilgilerin bir kısmı kavramları meydana getirir. Kavramların dünyayı algılama ve anlamlandırmadaki yeri tartışılmazdır. Kavramlar, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, ilkelere temel oluşturan ve ilgili olduğu alanlarda karşılaşılan problemlere çözüm olan ve sözcüklerle ifade edilebilen bir öğrenme aracıdır (Ülgen, 2004: 105). Kavramlar günlük hayatta dağınık halde karşımıza çıkan çok sayıda bilgi, gözlem sonuçlarını içeren olguları organize ederek iletişim, hatırlama ve öğrenmeye yardımcı olacak şekilde kategoriler halinde zihnimizde yapılandırmaktadır (Akbaş, 2019: 229). Ülgen (2004: 117) bu durumu eğitim daha çok kavramların öğrenilmesiyle ilgilidir şeklinde ifade eder. Kavram öğrenme bireyin doğumundan itibaren sosyal çevresinde gerçekleşirken okul yıllarında planlı hale gelmektedir. Kavram öğrenme tüm derslerde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde de büyük öneme sahiptir. Sosyal bilgiler dersi disiplinlerarası ve bütünlleştirilmiş yapısıyla sosyal bilimlere ait zengin bir kavram içeriğine sahiptir. Sosyal bilgiler derslerinde öğrenciler tarih, coğrafya, antropoloji, arkeoloji, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi gibi disiplinlere ait kavramlarla karşılaşır (Tokcan, 2015: 1).

Sosyal bilgiler dersinin yapısı gereği kavramlar bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğunu vurgulamak kadar bu kavramların öğrencilere anlamlı bir biçimde kazandırılması da bir o kadar önemlidir (Akbaş, 2019: 235). Günümüzde sosyal bilgiler derslerinde bu zengin kavram içeriğinin anlamlı ve kolay bir şekilde aktarılabilmesine yönelik çeşitli strateji, yöntem ve teknikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bütün bu uygulamalar sosyal bilgiler derslerinde kavram öğrenme sürecini öğrenciler açısından verimli hale getirmekte ve öğretmenlere öğretim süreçlerinde yardımcı bir araç olarak hizmet etmektedir (Yetişensoy ve Değirmenci, 2021: 23). Bu bağlamda ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim ders programlarında kavram öğretim ve öğrenimine verilen değer gün geçtikçe artmaktadır. İlkokul ve ortaokul seviyesinde okutulan derslerin bilişsel ve yapılandırmacı bir yaklaşımla yeniden ortaya konması kavram öğrenme ve öğretimine yeni bir boyut kazandırmış ve verilen değeri daha da artırmıştır (Yılmaz ve Çiviler, 2012: 2). 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim

programını incelendiğinde programda kavram öğretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kavram öğretiminde sınıflamalar ve farklı kavram öğretimi yaklaşımları dikkate alınmalıdır. Anlam karmaşası, kavram karmaşası ve kavram yanlışlarının giderilmesine yardımcı olunmalıdır ifadeleri yer almaktadır (MEB, 2018: 10). Söz konusu programlarda da yer aldığı gibi etkili ve kalıcı bir kavram öğretiminin gerçekleştirilmesinde, kavramların öğrencilere özümsetilmesinde farklı kavram öğretim uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin kavram öğretimini gerçekleştirirken en fazla yararlandıkları öğretim materyali ders kitapları olmuştur. Ders kitapları aynı zamanda öğretim programlarını en iyi şekilde yansıtan ve programların uygulanmasını destekler nitelikte hazırlanan araçlardır. Kılıç ve Seven (2004: 19) bu durumu ders kitapları öğrenme-öğretme süreçlerinde yol göstericilik yapan, öğrenme ortamlarının hazırlanmasına ve strateji, yöntem ve tekniğin kullanılmasına rehberlik eden bir dayanaktır şeklinde ifade etmişlerdir.

Araştırmanın Problem Durumu

Araştırmanın problem cümlesi; sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından ne tür içeriklere sahiptir? Bu kapsamda alt problem ise; sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumu nedir?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığı ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanılma yoğunluğunu tespit etmektir. Araştırmada kavram öğretim uygulamalarının ders kitaplarında yer alışı tüm yönleriyle incelenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Sosyal bilgiler, insanı ve yaşamını tüm boyutlarıyla ele alarak anlamaya çalışır. Bu amaçla, sosyal bilimlerin içerdiği konu ve kavramlarından yararlanır. Bu kavramları ezberlemeye çalışmak insanı ve yaşamı anlama konusunda yeterli ve anlamlı bir yol değildir (Doğanay, 2005a: 273). Özellikle kavram öğretiminin planlı

bir şekilde gerçekleştirildiği okullarda yalnızca olgusal bilgilerin ezberlenmesi istenilmemeli, kavramsal düşünme yeteneği de geliştirilmelidir (Doğrukök, 2004: 26).

Sosyal bilgiler dersi tarih, coğrafya, arkeoloji, hukuk, siyaset gibi birçok sosyal bilim disiplinine ait kavramı içinde barındıran bir derstir. Bu çeşitlilik sosyal bilgileri kavram bakımından oldukça zengin bir ders haline getirmektedir. Etkili bir sosyal bilgiler öğretiminde farklı disiplinler arasında bağ kurabilmek önemlidir. Disiplinlerarası bağ kurulmadığı takdirde bir kavram öğrenilmeden başka bir kavramı öğrenmek güçleşmektedir. Bu durum da kavram öğretiminin önemini arttırmaktadır (Gültekin, 2016: 2).

Kavramlar öğrenmenin temelidir. Kavramların yalnızca adı veya tanımlarının verilmesi kavramların kısa sürede unutulmasına neden olmaktadır. Kavramlar arası ilişkilerin doğru bir şekilde kurulması ancak etkili ve kalıcı bir kavram öğretimi ile mümkündür (Aktepe vd., 2017: 35).

Belirtilen bilgiler doğrultusunda, sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde (Güneş vd., 2010; Akbaş, 2013; Gültekin, 2016; Memişoğlu ve Tarhan, 2016; Soylu, 2019; Köğçe vd., 2019; Uçak, 2020; Uçak ve Doğan, 2020) çalışmaların önemli bir bölümünün öğretmen görüşleri bağlamında yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretimi açısından incelenmesine ilişkin çalışmaların içerik olarak yeterli detayları vermedikleri saptanmıştır. Bu bağlamda ilgili araştırma sonuçlarıyla ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamalarının yeterliliğinin belirlenmesi ile ders kitabı yazarlarına fikir vereceğine ve konuya ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacağına inanılmaktadır.

Tanımlar

Sosyal Bilgiler: “Sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içinde disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı” (Doğanay, 2005b: 19).

Kavram: “Bireylerin birtakım bilgi, beceri ve değerleri öğrenirken sözlü veya yazılı olarak kullandıkları kendine özgü anlamı olan kelimeler olarak tanımlanabilir” (Aktepe ve Gündüz, 2021: 241).

Kavram Öğretimi: Kavramların özelliklerine göre seçilecek strateji, teknik ve materyallerin tamamının kullanılabileceği bir tasarımdır (Dündar, 2014: 314).

Ders Kitabı: “Okul düzeyindeki bir dersin müfredat programını desteklemek amacıyla belirli pedagojik ilkeler çerçevesinde yazılmış öğretim araçları” (Kabapınar, 2005: 367).

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyal Bilgiler

Sosyal bilgiler kavramı, geçmişten günümüze pek çok felsefi düşüncenin etkisinde kalarak değişime uğramıştır. İlgili literatür incelendiğinde bu duruma bağlı olarak birbirinden farklı sosyal bilgiler tanımları ile karşılaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler, özü ve kapsamı ile değerlendirildiğinde bir bakıma hayatın anlamlandırıldığı, anlaşılmaya çalışıldığı yaşam ile bütünleşmiş bir derstir (Ünal ve Er, 2017: 21). Benzer bir tanımda sosyal bilgiler, geçmişten günümüze çocuğun yakın çevresinden başlayarak zaman içerisinde evrene kadar yayılan ilişkiler ağını anlamasına yardımcı olan bireyin yaşamış olduğu sosyal çevrenin gelişimi üzerinde duran bir konu olarak ele alınmıştır (Meydan, 2001: 12). Tokcan ve Özdemir'e (2018: 21) göre sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin kapsamı içerisinde yer alan ilköğretim kademesinde uygulanan disiplinler arası ve bütünleştirilmiş bir formal eğitim programı olarak ele alınabilir.

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlere ait içeriklerden meydana gelmekte olup sosyal olan konuları ve öğrencilerin günlük hayatlarında sahip olması gereken pek çok bilgi, beceri ve değeri barındıran bir derstir. Bu anlamda sosyal bilgiler dersi okullarda öğrenilmekle birlikte öğrencilerin günlük hayatın içinde tecrübe edebildikleri her alanla ilgili olabilir. Örneğin; eğitim öğretim ortamı olan okulda, aile yaşamında, hukuksal anlaşmazlıklarda, trafikte, bayram ve düğünlerde vb. (Deveci, 2009: 2). Doğanay'a (2008: 77) göre sosyal bilgiler, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimini yer ve zaman boyutunda ele alarak inceleyen önemli bir derstir.

Sosyal bilgilerin konu alanı insanlar ve yaşam biçimleridir. Toplumsal bir varlık olan insanın kendini ve diğerlerini daha iyi tanımasına ve anlamasına yardımcı olur. Sosyal bilgiler birçok sosyal bilim dalına ait disiplini içerisinde barındırır. Bu nedenle coğrafya ya da tarih gibi tek bir disiplini tanımlamaktan daha zordur. Bununla birlikte sosyal bilgilerin iki temel ayırıcı özelliği, vatandaşlık bilinci kazandırmak ve bütüncül, farklı disiplinleri bir araya getiren bir alan olmasıdır (Tokcan ve Alkan, 2013: 2). Sosyal bilgiler, iyi vatandaş yetiştirme temelinde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine ait seçilmiş konuları içeren, ilköğretim ve ortaokul seviyesindeki

öğrencilere toplumsal hayata dair temel bilgi, değer, beceri ve tutumlar kazandırmayı amaçlayan bir alandır (Bilgili, 2016: 4).

Sosyal bilgiler, alan olarak sosyal bilimleri ve beşerî bilimleri kendine konu edinen karmaşık yapıya sahip bilgi ve bilimler topluluğudur. İnsanın toplumsal bir varlık olarak yaşadığı sosyal ve fiziki çevrenin etkisini diğer bilim dallarıyla ilişkilendirerek insanın sahip olması gereken bilgi, beceri ve yeterlilikler ışığında çevreye ve insanlığa karşı duyarlı, hak ve sorumluluklarının bilincinde, etkin vatandaşlık için gerekli bilgileri taşıyan ve kendini toplumsal bir varlık olarak gören bireylerin yetişmesini temel alır. Bunu yaparken diğer bilim dallarından etkilenerek onların insan üzerindeki bütünüleyici etkisini gözler önüne serer (Karakuş, 2019: 9).

Amerikan Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi (NCSS) sosyal bilgiler kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

“Sosyal bilgiler vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimler disiplinleri arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal bilgilerin temel amacı, birbirlerine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır “(NCSS, 1993, Akt. Safran, 2014: 5).

Yukarıda verilen tanımlar göz önüne alındığında genel olarak sosyal bilgiler, insanı ve toplumu konu alan, sosyal bilim disiplinlerini çalışma alanı olarak seçen ve bireylerin etkin ve sorumlu birer vatandaş olarak yetişmesini hedefleyen bir ders olarak tanımlanabilir.

1.2. Öğretimde Ders Kitabı

Geçmişten günümüze ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin ana materyali olarak kabul edilmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde hayvan derisinden, kil tabletlerden, çanak çömlek parçalarından, ağaç yapraklarından ve maden levhalarından elde edilen kitaplar; sonra papirüs, parşömen gibi kâğıtlardan oluşmuştur. Günümüzde ise ses, görüntü ve etkileşimli bağlantıları da içeren dijital kitaplar ön plana çıkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise kullanılan malzeme ne olursa olsun kitapların her dönem önemini korumuş olduğudur. Her dönemde öğretene ile öğrenen arasında ilişkiyi sağlayan vazgeçilmez bir öğretim aracıdır (Çetin, 2016: 14). Değişen zaman ve teknolojik gelişmeler çok farklı öğretim

materyallerinin kullanılmasına ortam hazırlamış olsa da ders kitaplarına duyulan ihtiyaç azalmamıştır. Baduroğlu'na (2018: 23) göre ders kitapları, çeşitli eğitim kurumlarında kullanılan, belirli içerikleri olan, öğretmen ve öğrenciler için hazırlanmış basılı bir ders materyalidir. Bayrakçı (2005: 1) ders kitaplarını, öğretimde kullanılan temel kaynaklar arasındadır. Bir dersin konularının öğrenciye aktarılmasında öğrencinin yaş, ilgi ve hazır bulunuşluk seviyeleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış öğretim programlarına dayalı basılı eğitim araçlarıdır şeklinde ifade etmiştir.

Ders kitabı, bir materyal olarak eğitim ve öğretim açısından okullarda kullanıma kolaylığına sahip, öğrencilerin istedikleri zaman ulaşip tekrar yapabildiği, ilk elden bilgilerin yer aldığı, sürekli olarak kullanılabilen, öğretimin sözel alandaki boşluklarının doldurulmasına yardımcı önemli eğitim araçlarından birisidir. Öğretim programı esas alınarak iyi bir şekilde hazırlanmış ders kitabı, öğretmen ve öğrenciler için faydalı bir kaynak olmanın yanında öğrenme ve öğretme etkinliklerine yol göstermektedir (Semerci, 2004: 49). Ders kitapları öğretim programlarını esas alırken temelde okutuldukları ülkelerin temel felsefesini yansıtır. Buradan yola çıkılarak yapılacak bir tanımda ders kitabı, bir ülkede uygulamaya konan eğitim felsefesi çerçevesinde hazırlanmış, eğitimin temel amaç ve hedeflerini oluşturan ve bu hedeflere nasıl ulaşılacağını gösteren konuları da içeren öğretim programının en somut halidir. Ders kitaplarında yer alan içerik, akademik çalışmalar ile elde edilen bilgiler ışığında genel eğitim felsefesine dayalı olarak pedagojik ilkeler çerçevesinde öğrenci seviyesine uygun olarak oluşturulur. Bu nedenle ders kitapları yapılan akademik çalışmalar, zamanın ihtiyaçları ve öğrenci ve öğretmen istekleri doğrultusunda güncellenmelidir (Kabapınar, 2005: 367).

Ders kitapları, okullarda eğitim programlarının uygulanabilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Ders kitapları öğretimin nasıl gerçekleşeceği konusunda da öğretmenlere kılavuzluk eder. Öğretmen ne kadar tecrübeli olursa olsun ders kitaplarına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü öğretmen derste okutulması gereken bazı yerleri veya önemli detayları gözden kaçırabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında ders kitabı hem planlayıcı hem de yol gösterici bir konumdadır (Kayabaşı, 2001, Akt. Çetin, 2016: 16). Ders kitapları, sınıf ortamında hangi konu ve kavramların hangi yöntem ve teknikle öğretileceğini önemli ölçüde belirleyen bir öğretim materyalidir.

Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenler, ders kitaplarında bulunan çalışma sorularını öğrencilerine ödev vererek, öğrencilerini değerlendirebilir ve eksiklikleri tespit edebilirler.

Yakın geçmişe kadar ders kitaplarının kullanımı yaygın olsa da kitaplar bir tekdüzelik göstermekteydi. Günümüzde eğitim teknolojileri alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde dünyadaki değişim ders kitaplarında da kendine yer edinmiştir. Ders kitaplarında son yıllara kadar öğrenciyi merkeze alan öğrenme etkinliklerine yer verilmezken, yapılandırmacı yaklaşımı esas alarak hazırlanan bugünkü ders kitaplarında bireyi merkeze alan ve onların ihtiyaçlarını giderecek yaşayarak ve yaparak öğrenmeye olanak sağlayan eğitim-öğretim etkinliklerine daha fazla yer verilir olmuştur (Baştürk, 2005). Eğitim ve öğretimin farklı aşamalarının planlanmasında ders kitaplarının önemli bir rolü vardır. Eğitimin ve öğretimin planlanmasından başlayarak, uygulanmasında ve ölçme değerlendirme aşamasında ders kitaplarından faydalanılmaktadır. Kitap, sınıf ortamında öğretmenden sonra en sık başvuru kaynağıdır. Bu ders kitabının vazgeçilmez bir öğretim aracı olduğunu ortaya koymaktadır (Alkan, 1995'ten Akt. Çetin, 2016: 16).

Verilen bilgi ve tanımlardan yola çıkılarak ders kitapları ile ilgili, öğretim programlarının amaçlarına ulaşılmasında yardımcı, öğrenme süreçlerinin planlanmasından uygulamasına ve değerlendirilmesine kadar bütün süreçlerde öğretmene yol gösteren ve öğrencilerin öğrenme sürecini destekleyen, her dönem önemini koruyan, kolay ulaşılabilir bir öğretim materyali olduğu söylenebilir.

1.3. Kavram

Literatürde “kavram” ile ilgili pek çok tanım ve açıklama bulunmaktadır. Aşağıda bu tanım ve açıklamalardan bazılarına yer verilmiştir.

TDK [Türk Dil Kurumu, 2022] kavramı, “*Nesnelerin ve olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım mefhum, konsept, nosyon*” olarak tanımlamaktadır. Kavram denilince zihnimizde kavramlaşan bir tanım; ortak özellikleri olan uyarılara verdiğimiz ortak tepkilerdir. Bu ortak tepkilerin içine algılama ve adlandırma girmektedir. Çeşitli psikoloji ve eğitim kitaplarındaki tanımlardan soyutlanabilecek olan ortak bir tanım; bu ortak özellikleri içermesi ve tepkilerin verilmesidir (Kavsaoglu, 1990: 481). Kavram genel manada bireyler

tarafından oluşturulan herhangi bir olay, obje, özellik, eylem ve bağlantıları temsil eden zihinsel yapı ve temsil anlamına gelir (Klausmeir, 1992: 268). Kaptan 'a (1998: 95) göre kavramlar bilgilerin yapı taşlarıdır. Kavramlar arası ilişkiler de bilimsel şemaları meydana getirir. Kavramlar nesneleri, yaşanan durumları, insanları ve fikirleri benzerliklerine göre gruplandırma işidir. Ülgen (2004: 107) kavramı, genel manada insan zihninde anlam kazanan farklı özelliklere sahip nesne ve olguların değişen ortak yönlerini kapsayan bir bilgi formudur, bir sözcükle ifade edilir şeklinde açıklar. Yel'e (2006: 149) göre kavram benzer, geçişken ve ayırt edici özelliklerine göre zihinde düzenlenmiş varlık ve düşünce gruplarına verilen addır. Çaycı ve Gül (2007: 45) kavramı, düşünme birimleri olarak ifade etmişlerdir. Kavramlar bireylerin düşünme, bilgiyi anlamlandırma, problem çözme, dünyayı anlama gibi zihinsel işlevlerini kullanmalarına yarayan araçlardır (Senemoğlu, 2011: 511). Kavramlar düşünme etkinliğimizin önemli bir ögesi ve aracıdır. Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrencilerden bilginin daha ötesinde tümevarımsal ve tümdengelimsel düşünme kabiliyeti kazanmaları beklenmektedir ve bunun gerçekleşmesi için de kavramların kullanılması önemsenmektedir (Ata, 2006: 77).

Bilgilerin yapı taşlarını oluşturan kavramlardır. Kavramlar arasında kurulan bağlantılar ise bilimsel ilkeleri oluşturur. İnsanlar çocukluktan başlayarak kavramları ve onların ifade edilme şekli olan sözcükleri öğrenir, kavramları sınıflandırır ve aralarındaki bağlantıları bulurlar. Bu yolla bilgilerine anlam kazandıran bireyler bilgilerini yeniden inşa edip, hatta yeni kavramlar ve bilgilere de sahip olurlar. İnsan zihninde öğrenme olgusu ve yeniden yapılanma süreci her yaşta süreklilik arz eder. Kavramlar, günlük hayatımızda karşılaştığımız ve başa çıkmak zorunda olduğumuz herhangi bir olay ve fikirden anlam çıkarmamıza yardımcı olurlar. Bu nedenle kavramlar düşünce sürecimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Çevremizi oluşturan etmenleri kolaylıkla anlayabilmemizi sağlayan kavramları sıklıkla kullanırız. Bunun yanında dilimizde de karmaşık fikirleri ifade edebileceğimiz çok sayıda soyut kavramlar bulunmaktadır (Arslan, 2008: 22).

Yukarıda verilen tanımlardan hareketle kavramı insanın düşünme ve zihinsel çabası sonucu ortaya çıkan bilgi ve fikirleri gruplandırma işi olarak tanımlamak mümkündür. Düşünme süreci devam eden bir bireyin kavramlarla karşılaşması ve yeni kavramlar edinme süreci de kaçınılmazdır.

1.3.1. Kavramların Özellikleri

Martorella (1986) kavramların isim, ayırt edici özellikler, ayırt edici olmayan özellikler ve örnekler olmak üzere dört temel özelliği olduğunu belirtmiştir (Akt. Doğanay, 2005a: 269). Bunlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilir.

Kavramlara ait belirtilen ilk özellik isimdir. Kavramlara ait olan isimler bir ya da birkaç sözcükle ifade edilebilirler. İnsanlar kurdukları iletişimde bu isimleri kullanırlar. Örneğin, öğretmen “ova” sözcüğünü kullandığında, kavram daha önceden deneyimlenmişse öğrencilerin zihinlerinde bir bilgi ya da resim uyandırır. Fakat kavramla ilgili bir ön öğrenme ya da herhangi bir deneyim yoksa kavram öğrenci için bir anlam ifade etmeyecektir.

Kavramlara ait ikinci özellik, ayırt edicilik özelliğidir. Bu özellikler kavram sınıfına giren nesne, olay ve düşüncelerin ortak özellikleridir. Örneğin çevremizde karşımıza çıkan çam, kavak, meşe, dut diye adlandırdığımız nesnelerin ortak özelliği hepsinde de kök, gövde, dal ve yaprakların varlığıdır. Bu ortak özellikler ayırt edici özellikler olarak adlandırılır. Bu ortak özellikleri (ayırt edici özellikler) barındıran her nesne ortak bir isimle ifade edilir. Burada belirtilen örnekte isim ağaçtır. İsim tanınmasa bile, kök, gövde, dal ve yaprakları bulunan her nesneye ağaç denilebilir.

Her kavramın ayırt edici özelliklerinin yanında bir de kapsamındaki her örnek için farklı özellikleri vardır. Çam, meşe, kavak, dut ağaçlarının boyları, yapraklarının şekli ve meyvesinin olup olmaması gibi farklılıklar ayırt edici olmayan özellikler olarak nitelendirilir. Ayırt edici özellikleri taşıyan nesne, şekli itibariyle farklılıklara sahip olsa da yine ağaçtır. Kavramların öğrenilmesinde ayırt edici özelliklerin bilinmesi çok önemlidir.

Kavramlara ait son özellik örneklerdir. Her bir kavrama ait pek çok örnek vardır. Bu örnekler kavramın ortak ve ayırt edici özellikleri dışında kendine özgü olan durumları da taşırlar. Kavramı diğer kavramlardan ayıran özelliklerden bir veya birkaçının bulunmadığı örneklere de örnek olmayan denir. Bir kavramın örneğini meydana getiren özellik başka kavramın örneği olmayanıdır. Örneğin, Van Gölü göl kavramının örneğidir. Ege Denizi ise örnek olmayandır. Göl ve deniz kavramlarının bir takım ortak özellikleri olmasına rağmen, ayırt edici özellikleri ve bu özellikler arasındaki ilişkilerin yapısı farklıdır. Bu şekilde verilen örnekler, kavram öğrenmelerini anlaşılır hale getirmede ve kavram öğretiminde önemli bir yere sahiptir.

Karşılaşılan sözcük veya terimlerin kavram olup olmadığının belirlenmesinde Ericson tarafından beş maddeden oluşan kavram tanımlama testi önerilmiştir (Akt. Doğanay, 2005a: 270). Eğer bir terim ya da sözcük,

- Genel ve soyutsa,
- Bir ya da birkaç sözcükle ifade ediliyorsa,
- Uygulamada evrensel bir anlama geliyorsa,
- Belli bir zamandan bağımsız ve
- Ortak özelliklerin yanında ayırıcı özellikleri temsil ediyorsa kavram

olarak adlandırılabilir.

Ülgen (2004: 108-116), Çeliköz (1998: 71-72) ve Tokcan (2015: 11) ise kavram özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

- Kavramlar, insanların tecrübelerine bağlı olarak zamanla değişirler.

Kavramlarla ilgili tanımlamalarımız karşılaştığımız nesne ve olay ve olgulara dair edindiğimiz tecrübemize bağlıdır. Tanımlamalarımız algılayabildiğimiz özellikler kadardır. Bu özellikler ile gerçek özelliklerin aynı olduğu tartışmaya açıktır. Örneğin; atomun keşfi gerçekleştiğinde bilim dünyasında çekirdeğinin parçalanamayacağı bilgisi hakimken günümüzde teknolojik gelişmeler ışığında atomun parçalanabileceği bilinmektedir. Bu örnekte olduğu gibi kavramların özelliklerinin sayı olarak artmayacağı veya niteliğinde bir değişme olmayacağı söylenemez. Bilginin değişimi yeni tecrübelerle bağlıdır. Bu sayede kavramlar güncellenip, yeniden tanımlanabilir.

- Nesne ve olayların algılanabilen özellikleri kişiden kişiye değişir.

İnsanlar dünyada ve çevrelerinde yaşanan gerçekleri kendi yaşamsal tecrübeleri ve yetenekleri doğrultusunda, değer yargılarının da etkisiyle değerlendirir ve algılar. Bu nedenle kavramların yanlı olduğu söylenebilir. Bu yanlılığın sosyal bilimlerde fen bilimleri ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmektedir. Bilimsel görüşlerin geliştirilmesinde bu yanlılığın en aza indirgenmesi için normlar ön plana çıkar (Ertürk, 1972, Akt. Ülgen, 2004: 108).

- Kavramların orijinal hali vardır.

Kavramın orijinali o kavramın bireyin düşüncesinde oluşturduğu ilk halidir. Kritik özellikler barındırır. Orijinal kavram, daha sonraları kavram öğrenme sürecinde bir kriter olarak kullanılmaktadır. Örneğin, çocuk farklı örneklerden hareketle salıncak kavramını oluşturur. Bir yere bağlı ve sallanan vaziyette bir ip ve onun oturacak

yerinin olması, kişiyi öne- arkaya sallanması bu kavramın kritik özelliğidir. Gerçekte birçok salıncak modeli vardır. Farklı modellerle karşılaşan çocuk modelleri zihnindeki ilk hali ile karşılatırarak, salıncak olup olmadığına karar verir (Ülgen, 2004: 109).

- Kavramın bazı özellikleri, bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler.

Örnek olarak eğitim ve öğrenme kavramlarını ele aldığımızda ikisi farklı kavramlardır. Ortak özelliklerine bakıldığında davranış değişikliği iki kavramın ortak (birincil) özelliğidir. Ancak eğitim kavramının planlı olma özelliği, onu öğrenmeden ayırt edici (ikincil) özelliktir.

- Kavramlar nesnelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşur.

Her kavram somut ve soyut özellikleri barındırır. Nesnelerin fiziksel özellikleri doğrudan gözlenebildiğinden somut bir nitelik taşır. Ancak olay ve nesnelerin anlamları dolaylı olarak gözlenebildiğinden soyut bir nitelik taşır. Örneğin, bir çemberin çizgileri somut özelliğini, fonksiyonları ise soyut özelliğini belirtir. (Ülgen, 2004: 110).

- Kavramlar çok boyutludur.

Bir kavram konumu itibariyle bazen merkezde bulunurken bazen de merkezin çevresinde bulunabilir. Burada kavramların esneklik özelliği söz konusudur. Belli özellikler belli konumda değerlendirilir. Örnek olarak “ceza” kavramını ele aldığımızda ceza, bir durumda olumsuz pekiştireç örneği, bir durumda olumlu pekiştireç örneği, başka bir durumda ise pekiştireç örneği olmayabilir (Ülgen, 2004: 110-111).

- Kavramlar kendi aralarında özelliklerine uygun belli kriterlere göre gruplanabilirler.

Bir kavramı iki farklı özellik kriter alınarak grupladığımızda sayı ve nitelikleri açısından çok sayıda gruplar ortaya çıkar. Örneğin eğitim yapıldığı mekâna (okul, ev, sosyal kuruluş) ve iş görüşüne (uyumlu vatandaş olma, genel kültür kazanma, kabiliyeti ölçüsünde mesleki yeterlilik kazanma) göre gruplanabilir.

- Kavramlar dille bağlantılıdır ve sözcüklerle ifade edilir.

Kavramlar dille ilgilidir ve doğdukları çevrenin diline ait sözcüklerle ifade edilmektedir. Bir kültür ortamının yaşam tarzı, ihtiyaçları, eğitimi, algıları, değerleri

bütününden oluşan ve gelişen kavramlar ile o kültürde konuşulan dil arasında paralellik vardır. Bir kültürün dil zenginliğinin varlığı o dile ait çok farklı kavramların geliştirilmesini olumlu etkiler. Örneğin, İngilizcede iki akraba çocuğu birbirine sadece kuzen derken Türkçede bu söylemin aksine, amcaoğlu, amcakızı, halaoğlu, halakızı, dayıoğlu, dayıkızı, teyze oğlu, teyzekızı gibi birçok ifade kullanılır (Ülgen, 2004: 116; Tokcan, 2015: 11).

- Kavramların sahip olduğu özellikler de kendi içinde birer kavramdır.

Kavram öğretim faaliyetleri gerçekleştirilirken öncesinde kavramda kullanılan sözcüklerin anlamlarının bilinmesi gerekir. Örneğin üçgen kavramını öğretmeden önce çizgi, nokta, köşe gibi üçgenin tanımında geçen kavramların öğrenilmesi üzerinde durulur. (Ülgen, 2004: 116).

Kavramların sahip olduğu özelliklerine değinen Senemoğlu'na (2011: 512-513) göre ise kavramların sahip oldukları özellikler şu şekildedir:

1. *Öğrenilebilirlik:* İnsanlar tüm kavramları sonradan öğrenmektedir. Kimi kavramları öğrenmek daha kolay iken kimi kavramlar zor öğrenilmektedir. Örneğin somut olan “ağaç”, “yaprak” gibi kavramların öğrenilmesi kolayken, “demokrasi”, “hukuk” gibi soyut ve tanımlanmış kavramların öğrenimi daha zordur.

2. *Kullanılabilirlik:* Kavramların ilkeleri anlama ve problem çözme gibi birden çok kullanım alanı vardır. Bazı kavramlara belli alanlarda daha çok yer verilirken bazılarına ise daha az yer verilir. Örneğin; sosyal bilgiler dersinde “iklim”, “nüfus”, “kültür” gibi kavramlara sıklıkla yer verilirken “yeniçeri”, “ulufe”, “ayaklanma” gibi kavramlara daha az yer verilmiştir.

3. *Açıklık:* Kavramlar açık ve anlaşılır olmalı, bir kavramla ilgili herkes aynı şeyi anlamalı ve kavramla ilgili bir görüş birliği olmalıdır. Ancak açıklık özelliği kavramların kullanım alanına göre değişebilmektedir. Özellik bir alanda kullanılan kavramlarda net bir şekilde görülürken, başka bir alana ait kavramların kullanımında yeterince net değildir. Örneğin fen bilimlerine ait “sıvı”, “katı”, “gaz” gibi kavramların anlamları açıkken, davranış bilimleri alanına ait “inanç”, “değer” gibi kavramlar açık değildir.

4. *Genellik:* Kavramların çoğu hiyerarşik bir düzen içerisindedir. Bu düzenin en üstünde en genel olan kavram yer alır. Genel kavramlardan aşağı doğru inildikçe alt kavramlar oluşur. Hiyerarşinin daha da alt basamaklarına inildikçe, kavramların

genellik özellikleri azalır ve özel kavramlar ortaya çıkar. Örneğin: sosyal bilimler en genel kavram olarak alındığında sosyal bilimler tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji gibi alt kavramlara ayrılabilir.

5. *Güçlülük*: Kavramlara ait güçlülük özelliği ile diğer kavramların anlaşılmasına yardımcı olması, bir problemin çözümünü kolaylaştırması gibi özellikler anlaşılmalıdır. Örneğin: matematikte “sayı” kavramı alanın diğer kavramlarının anlaşılmasını kolaylaştırdığı için çok güçlüdür denebilir.

1.3.2. Kavramların Sınıflandırılması

Kavramlar sahip oldukları özellikler ile ele alınmış bu sayede birçok araştırmacı tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

Kavramları Vygostky, spontan ve bilimsel kavramlar olarak ikiye ayırmıştır. Spontan kavramlar; yaşanan çevreyle etkileşim halinde öğrenilir. Çünkü spontan kavramların kazanılmasında günlük yaşamda vakit geçirilen kültürel bir ortamın varlığı söz konusudur. Bilimsel kavramlar ise; spontan kavramlar üzerinden genel ilkelerle bir plan bir dahilinde öğrenilir. Vygostky bu sınıflandırmayı yaparken, spontan kavramların günlük yaşantı ve tecrübelerle kazanılacağını savunurken, bilimsel kavramların ise kazanılması için akademik ortamlarda planlı bir eğitimin gerektiğini söylemiştir. Bilimsel kavramların kazandırılması her ne kadar planlı ve sistematik şekilde gerçekleştirilse de çoğu kavramın soyut yapıda olduğu bilinmektedir. Bu kavramlar öğrencilerin çevrelerinde edindikleri günlük hayat tecrübeleriyle bağdaşmazsa soyut kalabilir ve çok çabuk unutulabilir (Smagorinsky, Cook ve Johnson, 2003: 1403-1404; Çelikkaya, 2020: 36-37).

Benzer bir şekilde Gagne, kavramları somut kavramlar ve soyut (tanımlanmış) kavramlar olarak gruplandırmıştır. Örneğin “araba” somut bir kavram iken “egemenlik” tanımlanmış bir kavramdır. Somut kavramlar, hayatın ilk aylarından itibaren spontane öğrenilir. Ancak soyut kavramları öğrenmek için genellikle formal öğrenmelere ihtiyaç vardır (Akt. Senemoğlu, 2011: 511-512).

Kavram öğretimi alanında çalışmalar yapmış olan Peter Martorella kavramları sınıflama sistemini bir tablo üzerinde (Tablo 1) örneklerle belirtmiştir (Martorella, 1986, Akt. Doğanay, 2005a: 271).

Tablo 1. Kavramları Sınıflama Sistemi

Sınıflama Temeli	Kavram Çeşitleri
Somutluk derecesine göre	1. Somut (dere, çiçek) 2. Soyut (demokrasi, hukuk)
Öğrenildiği bağlama göre	1. Formal (okul, öğretim programı) 2. İnfomal (toplumsallaşma)
Ayırt edici özelliklerine göre	1. Tek boyutlu (sandalye) 2. Çok boyutlu (vatandaş) 3. İlişkisel (büyük-küçük)
Öğrenilme biçimlerine göre	1. Eylemsel (basketbol oynamak) 2. Simgesel (Televizyondaki basketbol maçını izlemek) 3. Sembolik (Basketbol hakkında kitap okumak)

1.3.3. Kavram Öğrenme

Genel anlamda öğrenme, bireyin yaşadığı çevreyle kurduğu etkileşimler sonucu meydana gelen davranış değişimleridir. Kavram öğrenme ise, karşılaşılan uyaranları belli sınıflamalara tabi tutarak, bilgileri zihinde yapılandırma işidir. Yeterli öğrenmeler sayesinde bu bilgilerin davranışa dönüşmesi sağlanır. Kavram öğrenme bireyin doğumuyla başlayıp ölümüne kadar devam eden bir süreçtir (Ülgen, 2004: 117-119). Kavram öğrenme esas olarak öğrenilmesi istenilen kavramın çeşitli zihinsel süreçlerden geçirilerek, geçmişte edinilmiş bilgi ve tecrübelerden yola çıkılarak anlamlandırma ve yapılandırma işidir. Kavram öğrenmeyle ilgili ortaya atılan çok farklı fikirler mevcuttur. Ancak belli noktalarda kavram öğrenmenin zihinsel süreçler yoluyla bilginin kazanılması olduğu fikri ağır basmaktadır (Tural, 2011: 42). İnsanlar kavramları yaşamlarının ilk dönemlerinden itibaren çevrelerinde gördükleri, karşılarına çıkan veya etkileşim halinde bulundukları somut varlıkları inceleyerek ve onların özelliklerini keşfederek zihinde yapılandırmaya başlamaktadır. İnsanların zihinlerinde kavramlara ait oluşan ilk şemaların ve algıların karşılaştıkları bu somut örneklerle dayalı yaşantılardan yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir. Somut örneklerle dair edinilmiş yaşantıların nitelik ve niceliği zihinde yapılandırılacak kavramın doğruluğu ve yeterliliğini hakkında bilgi vermektedir. Karşılaşılan somut örneklerin doğruluğu ve çeşitliliği ne kadar fazla ise edinilmiş kavramın kalitesi de o denli artacaktır (Özmen, 2017: 3).

Ülgen'e (2004: 119) göre kavram öğrenme iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama kavram oluşturma, ikinci aşama ise kavram kazanmadır. Kavram oluşturma yaşam boyu devam eden bir süreç olsa da yaşamın ilk yıllarında daha yoğun

gerçekleşir. Çünkü yeni doğan bir bebek için etrafındaki her şey yenidir. Kavram kazanma ise bireyin oluşturduğu kavramları belirli kriterlere uyarak sınıflara ayırma işlemidir. Kavram oluşturma süreci esasında, kavramların ortak yönlerinden yola çıkılarak belli genellemeler ortaya koymak iken kavram kazanımı süreci ise kavramların farklı yönlerinden hareket ederek ayrıştırma yapar. Kavram oluşturma, kavram kazanmanın ön koşuludur. Ancak kavram öğrenmede tek başına yeterli değildir. Kavramların öğrenilmesinde bu iki aşamanın birlikte gerçekleşmesi istenir. Ancak bu süreç bir zaman kesitinde öğrenmeyle tamamlanmış değildir. Çünkü birey yaşamı boyunca farklı ya da aynı kavramlarla karşılaşp yeniden genelleme ve ayrıştırma yapabilir.

Senemoğlu'na (2011: 514-517) göre bireylerin bilişsel gelişiminde öğrenme büyük bir role sahiptir. Bilişsel gelişimin temelinde ise kavram öğrenme bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda ortaya konulan bilgilerden yola çıkarak kavram öğrenmede aynı zihinsel süreçlerinin kullanıldığı bir aşamadan diğer aşamaya geçişte aynı yolun kullanıldığı değişmez bir sıra izlenmektedir. Kavram öğrenmede 4 aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar en aşağıdan en yukarıya doğru; somut düzey, tanıma düzeyi, sınıflama düzeyi ve soyut düzey olarak sıralanmıştır. Bu aşamalar:

✓ Somut düzeyde; obje ve nesnelerin algılanabilen özelliklerine odaklanılır. Bir obje diğer objelerden ayırt edilir. Farklı bir zamanda tekrar karşılaşılan obje ayırt edildiğinden dolayı hatırlanmaktadır.

✓ Tanıma düzeyinde; bu aşamada birey aynı kapsam ve aynı durumda görülen bir objeyi farklı yer ve zamanda gördüğünde de hatırlayabilir. Bu düzeyde birey somut düzeyden farklı olarak farklı yer ve zamanda gördüğü objeyi gördüğünde aynı obje olduğuna ilişkin genellemeye gidebilir. Genelleme yaptığı objeyi tanır. Bu aşamada birey kavramın adını öğrenir, aynı zamanda kodlayıp depolayabilir.

✓ Sınıflama düzeyinde; bu aşamada birey ilk iki düzeyden farklı olarak iki ya da daha fazla sayıda objenin eşdeğer olduğuna ilişkin genelleme yapabilir. Sınıflama düzeyinin en üst kademesinde birey kavramın daha az belirgin niteliklerini fark edebilir. Farklı örnek olan ve olmayanlarla alakalı doğru bir genellemeye sahip olabilirler. Çocuklar sınıflamanın temellerini her ne kadar açık olarak görseler de kavram öğrenimini henüz tamamlanmamıştır.

✓ Soyut düzeyde; çocuk bu düzeye ait kavramın adını verme, kavramın tanımlanan niteliklerini ayırt etme, kavramın toplum tarafından kabul edilmiş tanımını bilme, kavram örneklerinin aynı doğrultuda benzer kavram örneklerinden nasıl farklılaştığını açıklayabilme gibi zihinsel süreç ve davranışları gösterirse soyut düzeyde kavram öğrenimini gerçekleştirmiş demektir.

1.3.4. Kavram Öğretimi

Bireyler doğumdan itibaren yaşamlarının her döneminde kendilerini kavram öğrenme faaliyetinin içerisinde bulurlar. Başlangıçta basit düzeyde kavramları öğrenen çocuklar zaman geçtikçe daha karmaşık kavramları öğrenirler. Farklı zaman ve mekanlarda kavram öğrenimi çoğu zaman rastlantısal bir şekilde gerçekleşse de eğitim kurumlarında kavram öğretimi planlı bir şekilde gerçekleştirilir. Öğretmenler eğitim kurumlarında öğrencilerin bilişsel olgunluk düzeylerine dikkat ederek hazırladıkları öğretim ortamlarıyla öğrencilerin kavram öğrenmelerinin üst düzeyde gerçekleşmesini sağlayabilirler. Öğrencilerin üst düzeyde edindikleri zengin kavram öğrenmeleri akademik başarılarının temelini oluşturmaktadır (Ülgen, 2004: 119; Senemoğlu, 2011: 519; Girmen, 2017: 257). Eğitim öğretim süreçlerinde öğrencilerin bilişsel öğrenme ve gelişiminin sürekliliğinde kavram öğretiminin önemli bir yeri vardır. Öğrencilerin soyut ve somut düşünme becerilerini kazanması ve dolayısıyla öğrenmeleri, kavram öğretiminin etkili gerçekleştirilmesine bağlıdır. Kavramlar zihinde yer alan düşünce, imge ve sembollerini sıralar ve farklı sınıflandırmalarla ortaya çıkarır (Geçit ve Gençler, 2010: 108).

Yaşamın ilk yıllarından itibaren kazanılmış kavramlar daha sonraki öğrenme ortamlarını ve süreçlerini de etkileyecektir. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrencilerin sahip oldukları ön bilgilerin varlığı ve bunların ne kadarının doğru olduğu dikkate alınmalıdır. Bu noktada öğretmenlerin üstlenmiş olduğu rol önemlidir. Öğretmen, başlangıçta öğrenciyi gözlemlemeli ve öğrencide bulunan ön bilgilerin varlığını tespit edip öğretim sürecine başlamalıdır (Dündar ve Aksoy, 2010: 3; Atasayar Yamık, 2015: 12). Kavram öğretimine başlamadan önce süreç çok iyi planlanmalı ve çok yönlü bir bakış açısıyla hazırlanmalıdır. İyi planlanmış öğretim ortamları etkili öğrenmeleri de beraberinde getirir. Bu nedenle kavram öğretiminin

verimli ve kalıcı olması için öğretim ortamları çok yönlü öğrenmelere zemin hazırlayıcı öğretim model ve stratejileriyle desteklenmelidir (Emre, 2022: 7).

Kavram öğretimi konusunda çok çeşitli bakış açıları ve yaklaşımlar öne sürülmüştür. Ancak kavram öğretiminde genel olarak iki yaklaşımın öne plana çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki sunuş yoluyla/geleneksel (tümdengelim) öğretim yaklaşımı ikincisi ise buluş yoluyla/modern (tümevarım) öğretim yaklaşımıdır.

1) Sunuş Yoluyla (Geleneksel) Öğretim

- Öğrenciye kavramın sunulması,
- Kavramın tanımlanması,
- Kavramın tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin sunulması,
- Kavramla ilgili olan ve olmayan örneklerin sunulması (Çaycı, 2007: 91).

Kavram öğretiminde sıklıkla kullanılan klasik yöntemde kavramı ifade eden sözcüğü vermek, kavramın tanımını vermek gibi amaçlar vardır. Bu yaklaşımın kavramları öğretmede yeterince etkili olduğunu söylemek zordur. Çünkü birçok kavramın öğretiminde kesin bir sözel tanımının yapılamamaktadır. Bu durum etkili öğrenmeler için güçlükler doğurmaktadır (Canpolat, 2002: 6).

2) Buluş Yoluyla (Modern) Öğretim

- Kavramı en iyi açıklayan örneklerin sunulması,
- Kavramı niteleyen başka örneklerin sunulması,
- Kavramla ilgili olan örneklerden hareketle benzer özelliklerinin belirlenmesi,
- Genellemeye varılması,
- Kavrama ilgili olmayan örneklerin sunulması ve kavramın ayırt edici özelliklerinin belirlenmesi. (Çaycı, 2007: 92).

1.3.5. Kavram Öğretim Stratejileri ve Modelleri

Kavramlar çok farklı özelliklere sahiptir ve farklı sınıflandırmaları içerir. Kavramlar sadece tanımlarıyla öğrenilmeyecek kadar konsept bir haldedir. Bundan dolayı tek bir kavram öğretim stratejinden bahsedilebilmesi mümkün değildir. Kavram öğrenme ile ilgili olarak çeşitli stratejiler vardır. Ancak stratejilerin tamamında nihai hedef zihinde meydana gelen kavramların etkili ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamaktır.

Hilda Taba Kavram Öğretimi Stratejisi: Listele-Grupla-Ad Ver

Taba'nın kavram öğretimi stratejisinde tümevarımsal bir yaklaşım izlenir. Bu model özellikle sosyal bilgiler alanında çalışan eğitimciler ve öğretmenler tarafından oldukça etkili olduğu bulunmuştur. Strateji üç aşamadan oluşur. İlk aşamada oluşturacak kavram veya kavramlarla ilgili gruplanacak örnekler listelenir ve özellikleri aynı olan örnekler belirlenir. İkinci aşamada ise özellikleri aynı olan örnekler gruplandırılırlar ve son aşamada da bu gruplara bir isim verilir (Van Cleaf, 1991; Parker, 2001; Michaelis ve Garcia, 1996, Akt. Doğanay, 2005a: 282). Bu strateji aşağıda bir etkinlik ile örneklendirilmiştir.

Tablo 2. Hilda Taba Kavram Oluşturma Stratejisi

Aşamalar	Zihinsel Süreçler	Yönetici Sorular
1. Sayma, listeleme	Türetme	Ne görüyorsun? ne duydun?
2. Gruplama	Benzer özellikleri belirleme	Bu resimde gördüklerinden hangileri birlikte gruplanabilir? Gruplamada kriterler nelerdir?
3. İsim verme	Örnekler arasındaki hiyerarşik sırayı belirleme	Bu gruplara ne ad verilebilir? Hangileri hangi ismin altında gruplanabilir?

(Van Cleaf, 1991, Akt. Doğanay: 2005a)

Merrill-Tennyson Kavram Kazanımı Stratejisi

Merrill ve Tennyson geliştirdikleri strateji daha çok tümdengelimsel bir yaklaşım içermektedir. Bu strateji dört basamaktan oluşur. Bu basamaklar (Van Cleaf, 1991, Akt. Doğanay: 2005a: 281-282).

1. Kavramın belirleyici özelliklerini kapsayan tanımının sunulması
2. Örnek olan ve olmayan örneklerin birlikte verilip açıklayıcı sunum yapılması

Bu süreçte yapılan uygulamalar örnekle aşağıda gösterilmiştir. Örnekte “ova” kavramı kullanılmıştır.

Tanım: Ova, çevrelerine göre alçakta kalan, akarsular tarafından yarılmamış geniş düzlüklerdir.

Konya Ovasının resmini göster ve “bu bir ova örneğidir” diye belirt. Çarşamba ovasının akarsular tarafından yarılmamış olduğuna dikkati çek.

Haymana platosunun resmini göster ve “bu bir ova değildir” diye belirt. Haymana platosunun akarsular tarafından yarılmamış olduğuna değil de yarılmış olduğuna dikkati çek.

Çukurova’ nın resmini göster ve “bu başka bir ova örneğidir” diye belirt. Çukurova’ nın akarsular tarafından yarılmamış olduğunu vurgula.

Şanlıurfa Platosunun resmini göster ve bunun bir ova olmadığını, çünkü akarsular tarafından yarılmış olduğunu belirt.

Muş Ovasının resmini göster ve akarsu ile ilişkisini açıkla.

Obruk platosunun resmini göster ve bunun bir ova örneği olmadığını vurgula.

3. Kavramın anlaşılıp anlaşılmadığının kontrolü için örnek olan ve olmayanların sunulup alıştırmaya yapılması

4. Örnek olan ve olmayanların ayrılıp test edilmesi

Klausmeier Kavram Oluşturma Modeli

Klausmeier, çocukların kavramları öğrenme düzeylerini belirli zihinsel işlemleri yapabilmeleri ve olgunlaşma seviyeleriyle ilişkilendirmiştir. Modele göre kavram oluşumu somut, tanıma, sınıflama ve formal olarak dört ardışık düzeyde meydana gelir. Belirli bir düzeye kadar edinilen bu kavramlar farklı amaçlar için kullanılabilir. Fakat somut ve tanıma düzeyinde edinilen kavramlar sadece duyusal ilişkilendirmeler gibi basit problemlerin çözümünde kullanılır. Somut düzeyde bir kavrama ulaşma; çocuğun karşılaştığı nesneyi tanıması, onu diğer nesnelerden ayırt etmesi ve görüntünün zihinde korunup hatırlanmasıyla gerçekleşir. Tanıma düzeyinde bir kavrama ulaşma; çocuğun bir nesneyi farklı ortamda karşılaştığında tanımasıyla anlaşılır. Tanıma düzeyi aynı nesnenin farklı biçimlerini diğerlerinden ayırt etme ve nesnenin farklı formlarının aynı nesne olduğuna ilişkin bir genelleme yapmadır. Sınıflama düzeyinde bir kavrama ulaşma; bir nesneye ait iki ya da daha fazla formun bir şekilde birbirine benzediğini genelleme yapma ve aynı sınıftan en az iki farklı örneğin eşdeğer olduğuna ilişkin genelleme yapma ile gerçekleşir. Son düzey olan formal düzeye ulaşma; kavramın biçimsel düzeyde elde edilmesi kavram örneklerinin tanınması, çocuğun kavramın adını verebilmesi ve kavramı toplum içinde kabul görmüş şekilde tanımlayabilmesi gerçekleşir. Bu düzeyde tümevarım ve tümdengelim

yoluyla kavramların ad ve özelliklerine ilişkin çıkarımda bulunulur (Klausmeir, 1975: 2-7).

Joyce ve Weil Kavram Kazanımı Stratejisi

Joyce ve Weil (1972) Taba'nın kavram öğretimi stratejisine alternatif olabilecek ve tümevarıma dayalı bir strateji geliştirmişlerdir. Öğretmen, öğretilmek istenen kavramla ilgili bir tahmin oyunu başlatır ve öğrencilerine ipucu verir ve daha sonra verdiği örnek ve örnek olmayanlarla kavramı tahmin etmelerini ister. Verilen ipuçları kavramın özelliklerine ve öğrencinin gelişim seviyesine göre oluşturulmalıdır. İpucu verildikten sonra zaman kaybetmeden kavramın örnekleri ve örnek olmayanları birlikte sunulmalıdır. Verilen örneklerin basitten karmaşığa doğru ilerlemesi gerekir. Sunulan örnekler sadece sözcükler olabileceği gibi, resim ve modellerden oluşan en iyi örnekler olmalıdır. Öğrencilerden ek örnekler vermeleri istenerek kavramın anlaşılıp anlaşılmadığı varsa eksiklikler ortaya çıkarılır. Öğretmen sonrasında öğrencilerden tanım yapmalarını ister. Öğrenciler ortak olmayan tanımlar ortaya koyabilirler. Ancak burada istenen ezberlenmiş tek bir tanım değil, kavramın belirleyici özelliklerini taşıyan tanımlar yapılmasıdır. Eksik ya da belirleyici özellikleri taşımayan tanımlar öğretmenin verdiği ipuçları ile gözden geçirilir. Son aşamada ise bir sınıf tartışması düzenlenerek öğrencilerden kavramın örnek ve örnek olmayanlarının kavramla arasındaki ilişkiyi açıklaması istenilir ve öğrencilerin kavramla ilgili bilgisi pekiştirilir (Akt. Doğanay, 2005a: 284-285).

Tablo 3. Joyce ve Weil'in Kavram Kazanımı Stratejisine Bir Örnek

Kavram: Göl	
İpucunu sun:	
Örnek ve örnek olmayanları sun:	
Örnek olanlar	Örnek olmayanlar
Van gölü	Karadeniz
Sapanca gölü	Azak denizi
Viktorya gölü	Hint okyanusu
Öğrencilerden ek örnek ve örnek olmayanlarını iste	
Öğrencilerden kavramın adını söylemelerini iste.	
Öğrencilerden kavramı tanımlamalarını iste.	
Öğrencilerin örnekler ve kavram arasındaki ilişkiyi tartışmasını iste:	
* Van gölü niçin göle iyi bir örnek? Suyun tuzluluğu, büyüklüğü göl olmasını etkiliyor mu?	
* Karadeniz niçin göl değil? Göl ile deniz arasındaki farklar nelerdir?	
Diğer örnekler üzerinde de tartışma bu şekilde devam ettirilir.	

Akt. Doğanay (2005a: 285).

Michaelis ve Garcia'nın Kavram Öğretim Stratejisi

Michaelis ve Garcia tarafından geliştirilen bu strateji tanımlama/açıklama, örnek olan ve olmayanları ayırt etme, listeleme/gruplandırma/isimlendirme, problem çözme veya araştırma, öğrenme aktivite çeşitlerini sağlamak olmak üzere beş basamaktan oluşmaktadır. Kavram öğrenme basamakları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Her basamak için stratejiye uygun örnekler sunularak aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır (Michael ve Garcia, 1996, Akt. Dünder, 2014: 315-316).

Tanımlama/Açıklama

Yapılan tanım ve açıklamalar öğrencilerin kavram ve kelime hazinesinin gelişmesini sağlar. Öğrenci kavramı öğretmenden ya da diğer kaynaklardan araştırarak öğrenir. Bu tanımlamalar yapılırken aşağıdaki gibi farklı örnekler kullanılabilir.

Gösterip yaptırma: Öğretmenin tahtaya bir dünya çizip enlem ve boylamları gösterdikten sonra öğrencilerin bir balon üzerinde bunu göstermesi istenir.

Gösterme: Bu harita ülkemizin deprem fay hatlarını göstermektedir.

Örnekler kullanma: Bir kaymakam ilçede başkan gibidir.

Eş ve zıt anlamlıları kullanma: Üretim-Tüketim

Sözlük kullanma: Ada ve yarımada ayrımı sözlük kullanılarak yapılabilir.

Davranışsal tanımlar: Turizm sektöründe çalışanların uğraşlarının anlatılması

İşlevsel tanımlar: Ülkelerin bulundukları boylama göre toplama veya çıkarma yapılarak yerel saatlerinin hesaplanması

Bazı soru tiplerinden faydalanarak yukarıda örneklenen kavram şekillerine dikkat çekilebilir. Bu soru tipleri şu şekilde ele alınabilir.

- Bununla anlatmak istediğin ya da kastettiğin şey ne?
- Bu ne demek?
- Tahminin nasıl bir açıklaması daha faydalı olur? (resim, gösteri, davranışsal tanımlar)
- Hangi alana hizmet ettiğini kim (cankurtaran, animatör) tanımlayabilir?
- Diğer bildiğimiz kavramlarla ne kadar benzerdir veya ne kadar farklıdır?

Örnek Olan ve Örnek Olmayanları Ayırt Etme

Bu yöntem tümünden gelim stratejisine dayanır öncelikle kavramın adıyla başlanır, örnekler ile devam edilir. Bu stratejide aşağıdaki aşamalar izlenebilir. (Michaelis ve Garcia, 1996; Michaelis, 1985, Akt. Yel, 2006: 159).

- Öğretilecek kavramı belirleme ve soru oluşturulur: "Bugün göl kavramını öğreneceğiz, göl nedir?"
- Kritik özellikleri belirleme: Duvardaki Türkiye fiziki haritasını ayrıntılı olarak inceleyiniz. Bu haritada karaların içinde su kütleleri görüyor musunuz?
- Bu kavramla ilgili olmayan örnekler sunma: Aynı haritada Akdeniz'i inceleyin neden göl olmadığını açıklayarak, Tuz gölüyle aynı özellikleri taşıyan başka göller gösteriniz?
- Tanım yazdırma: Karaların içindeki geniş çukurlarda birikmiş durgun su kütlesi.

Listeleme-gruplandırma-sınıflandırma

Burada tümevarımsal bir strateji izlenir. Buradaki amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki bu sorulardan yararlanılabilir (Michaelis ve Garcia, 1996; Michaelis, 1985, Akt. Yel, 2006: 159 -160).

- Gruplandırılacak öğeleri listeleyin: duydunuz? Bu resimde neler görülüyor?
- Aynı grup içerisinde yer alan öğeleri tanımla. Hangi öğeler birlikte olabilir?
- Beraber gruplanan öğelerin özelliklerini belirle. Ne açıdan benziyorlar?
- Grubu adlandır. Bu grup için en iyi ad nedir? Niçin en iyi isim budur?

Problem Çözme veya araştırma

Yöntemin öğrencileri kavram öğrenme ve geliştirme sürecinde aktif kılması birçok öğretmenin bu yöntemi tercih nedenidir. Tümevarımsal düşünme süreçleri kullanılır. Öncelikli olarak öğrenilecek kavram bir problem olarak belirlenir. Devamında problemin çözümünde kullanılmak üzere bazı hipotezler ortaya konur. Bu aşamada öğrenciler hipotezleri için çeşitli kaynaklardan veri toplarlar. Toplanan veriler analiz edilerek nihai bir sonuç ortaya konur. Aşağıda Michaelis ve Garcia tarafından hazırlanan problem çözme yöntemine uygun olarak aşamalandıran bir kavram örneği sunulmuştur (Akt. Doğanay, 2005a: 285-286)

- a) Problemin belirlenmesi: Heyelan
- b) Probleme yol gösteren hipotezlerin oluşturulması:
  - Heyelan nedir?
  - Heyelana neden olan unsurlar nelerdir?
  - Heyelanın etkileri nelerdir?
  - Heyelanın etkileri nasıl azaltılır?
- c) Bilgilerin toplanması ve analiz edilmesi:
  - Sorularla ilgili ne tür bilgiler edindik?
  - Bilgilerimizi nasıl düzenleriz?
- d) Sonuçları belirt:
  - Nedenler, çeşitler, etkiler ve azaltma yollarına dair sonuçlar belirt
- e) Daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulup duyulmadığını belirt:
  - Başka sorular var mı?
  - Bu sorulara nasıl cevaplar bulabilirim?

Kavram Analizi Stratejisi

Kavram öğretimi konusunda çalışmalar yapan önemli bilim insanlarından biri de Martorella' dır. Martorella geliştirdiği bu strateji kavram öğrenmede öncelikle öğretmenlerin öğretilcek olan kavramları ve bu kavramların özelliklerini belirlemeleri gerektiğini belirtmektedir. Kavramların analizi yapıldıktan sonra uygun teknik ve materyallerin belirlenmesini ve kavram öğretiminin belirlenen aşamalara takip ederek uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Martorella, 1998, Akt. Doğanay, 2005a: 277-278).

Martorella'nın geliştirdiği bu stratejide “kavram adı, kavram tanımı, kavramın belirleyici özellikleri, kavramın belirleyici olmayan özellikleri, en iyi örnek, diğer kavram örnekleri ve örnek olamayan örnekler aşamaları takip edilir.” Aşağıda buna uygun bir kavram analizi örneği yer almaktadır.

Kavram adı: Ada

Kavramın tanımı: Etrafı sularla çevrili kara parçası.

Kavramın ayırıcı nitelikleri: Dört bir tarafından suyla çevrili olması, karayla bağlantısının olmaması

Kavramın belirleyici olmayan özellikleri: Büyüklüğü, oluşu mu

En iyi örnek: Kıbrıs Adası, İstanbul Adaları

Diğer kavram örnekleri: Girit Adası, Grönland Adası

Örnek olmayan örnekler: Kapıdağ Yarımadası, Türkiye, Arap Yarımadası

Kavram Öğretiminde De Cecco Modeli

De Cecco'un geliştirdiği modelde dokuz aşama takip edilir. Aşağıda bu modelin örnek etkinliği yer almaktadır (Reece ve Walker, 1998, Akt. Dünder, 2007: 17-18).

1. Aşama: Öğrenciler kavramları öğrendikten sonra onlardan beklenenler açıklanır.
2. Aşama: Karmaşık kavramlarda öğrenilecek özellik sayısını azaltın ve baskın özelliklere dikkat çekilir.
3. Aşama: Öğrencilere sözlü araçlar verilerek çağrışım yapmaları sağlanır
4. Aşama: Kavramın olumlu ve olumsuz örnekleri verilerek ayırt etmeleri sağlanır.
5. Aşama: Örnekler bilinen, yakın çevreden sunulur.
6. Aşama: Yeni ve olumlu bir örnek verilir ve öğrencinin teşhis etmesi istenir.
7. Aşama: Öğrenci sorumlulukları ve bu fırsatların pekişmesi için geribildirim verilir, fırsatlar sağlanır.
8. Aşama: Her öğrenci öğrendiği kavramı kendi sözcükleri ile tanımlar.
9. Aşama: Kavramın öğrenilip öğrenilmeme durumuna bakılır.

De Cecco'un modeli incelendiğinde daha çok öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması adına izlenmesi gereken aşamaları üzerinde durulmuştur.

1.3.6. Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Farklı Kavram Öğretim Uygulamaları

1.3.6.1. Kavram Haritası

Kavram haritaları, 1972 yılında Novak'ın Cornell Üniversitesindeki araştırmaları sırasında geliştirildi. Ausubel'in öğrenme kuramına dayanan bu çalışma ile öğrencilerin var olan kavram bilgisinin yeni kavram ve bilgilerine etkisi tespit edilmek istenmiştir (Novak ve Musonda, 1991, Akt. Novak ve Canas, 2006: 2-3).

Kavramların tek başına öğretilmesi ve öğrenciler tarafından anlaşılması mümkündür. Ancak kavramlar arasındaki ağ kurulamadıkça, hayatı anlamlandırmak zorlaşır. Bu açıdan bakıldığında kavram haritaları bu ağın kurulmasını sağlayan önemli bir araçtır (Doğanay, 2005: 286). Kavram haritaları, kavramlar arasındaki anlamlı ilişkileri önermeler şeklinde temsil etmeyi amaçlayan görsel araçlardır (Novak ve Gowin, 1984: 15). Kavram haritaları, bilgiyi zihinde somut ve görsel olarak organize bir konu veya dersin içinde geçen önemli kavramların arasındaki bağlantıyı şema yoluyla gösteren ve aralarında ilişki kuran görsel araçlardır (Kaptan, 1998: 95). Ülgen (2004: 114) ise kavram haritalarını “mantıksal bir yolla belli bir alanda etkileşen kavramların yatay ve dikey düzende çapraz ilişkiler dikkate alınarak organize edildiği şemalar” olarak açıklamıştır. Kavram haritalarında kavramlar hiyerarşik bir düzen içerisindedir. Haritanın en üst kısmında en genel ve kapsayıcı kavram yer alır. Onların altında ise kavramın kapsamında yer alan daha az genel kavramlar bulunur (Novak vd., 2006: 1). Öğretmenler kavram haritaları oluştururken dikkatli bir çalışma yürütmeleri ve aşağıda verilen aşamaları takip etmeleri önerilir (Doğanay, 2005a: 288).

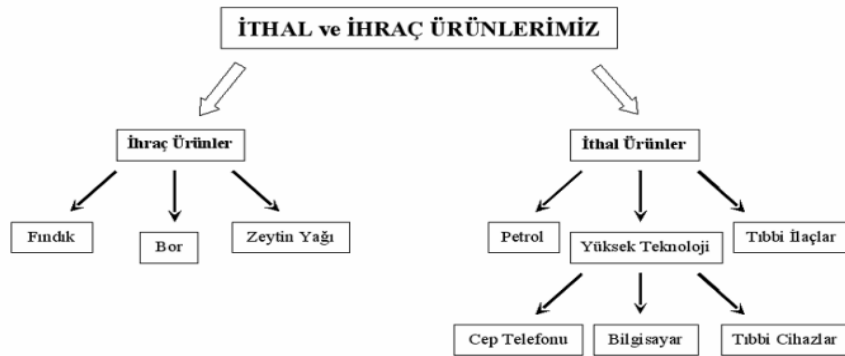
- Kavram haritası oluştururken ilk iş konu alanının belirlenmesidir. İçeriğe hâkim olan öğretmen bu bilgileri doğru bir şekilde öğrenciye aktarır.
- İkinci olarak konu alanında yer alan kavramların belirlenmesidir. Kavramlar belirlendikten sonra en genel kavramdan en somuta doğru hiyerarşik bir düzende sıralanmalıdır.
- Üçüncü olarak taslak olarak bir kavram haritası oluşturulur. Kavramların yerlerinin kolaylıkla değiştirilebilmesi için ayrı ayrı yapıştırılabilir kağıtlara ya da bilgisayar programlarında hazırlanabilir.
- Taslak kavram haritası oluşturulduktan sonra kavramlar arasında çapraz bağlantılar kurulmalıdır. Buradaki ilişkilerin gösterilmesinde çizgiler ve ilişkinin niteliğini ortaya koyan sözcükler kullanılır.
- Son aşamada kavram haritası tekrar gözden geçirilir. Kavramlar arası hiyerarşi, aralarındaki ilişkiyi anlamlandıran çizgi ve sözcükler değerlendirilir ve kavram haritasına son şekli verilir.

Kavram haritaları öğretmenler tarafından farklı amaçlar için oluşturulabilir. Öğretmen kavram haritasını konu anlatımı esnasında konunun içeriğine uygun bir biçimde aşamalı olarak tamamlayarak, ünite veya konu sonunda ise konuyu özetlemek

amacıyla veya öğrencilerin istenen kazanımlara ulaşp ulaşmadığını değerlendirmek amacıyla kullanabilmektedir (Türkhan, 2013: 39). Kavram haritaları kavramların özelliklerine ve aralarındaki ilişkilere göre birden çok şekilde düzenlenebilir. Farklı şekillerde düzenlenebilen kavram haritaları yapısal olarak üçe ayrılmaktadır: 1. Hiyerarşik Kavram Haritaları 2. Hiyerarşik Olmayan Kavram Haritaları 3. Zincir Kavram Haritaları (Kaya, 2003: 71).

1. Hiyerarşik (Sınıflama) Kavram Haritaları

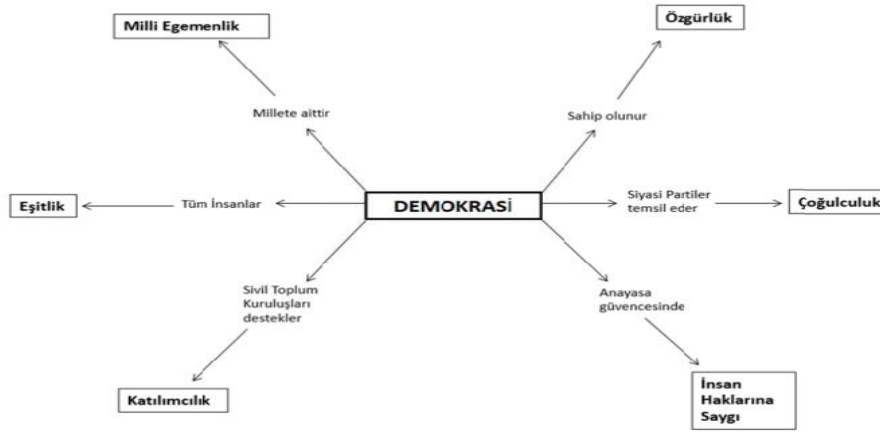
Hiyerarşik kavram haritalarında azalan ilgi ve önem sırasına göre anahtar kavram en üstte alt kavramlar ise onun altında kademeli olarak yapılandırılır. Kavramların haritada bulunan diğer sözcüklerden kolayca ayırt edilmesi için kavramların daire veya kutular içine alınması gerekir. Hiyerarşik kavram haritaları öğeleri sınıflandırma bakımından kullanışlıdır. Sağladıkları kolaylık bakımından geniş alanlarda kullanılırlar (Whiteley, 2005: 13; Kaya, 2003: 72).

Şekil 1. Hiyerarşik Kavram Haritası Örneği (Yılmaz, 2008: 21)

2. Hiyerarşik Olmayan (Örümcek-Yıldız) Kavram Haritaları

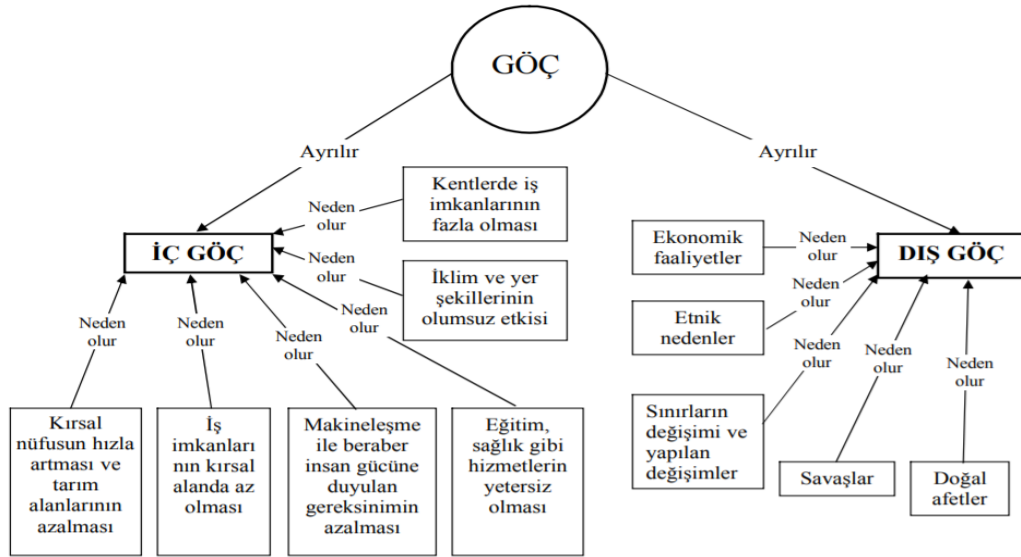
Bu haritada en merkezi, birleştirici kavram ortadadır. Merkezi kavramın etrafında onunla ilgili daha az kapsamlı kavramlar yer alır (Whiteley, 2005: 12). Diğer kavramlar çizgiler ve oklarla merkezi kavramla ilişkilendirilir. Kavramlar arası ilişkiler farklı şekillerde düzenlenebilir ve kavramlar arası çapraz ilişkiler de kurulabilir (Kaya, 2003: 73; Yılmaz, 2008: 21).

Şekil 2. Örümcek Kavram Haritası Örneği (Yılmaz, 2018: 23)

3. Zincir Kavram Haritaları

Konunun tüm ilgili yönlerinin bir araya getirildiği lineer bir dizilişe sahip olan zincir kavram haritalarında her bir kavram sadece hemen üstündeki ve altındaki kavramla bağlantılıdır. Baştan sona kadar mantıksal bir sıra vardır. Mantıksal bu sıranın varlığına rağmen hiyerarşik yapılanma birçok bağlantıda geçerli değildir (Kinchin ve Hay, 2000: 47).

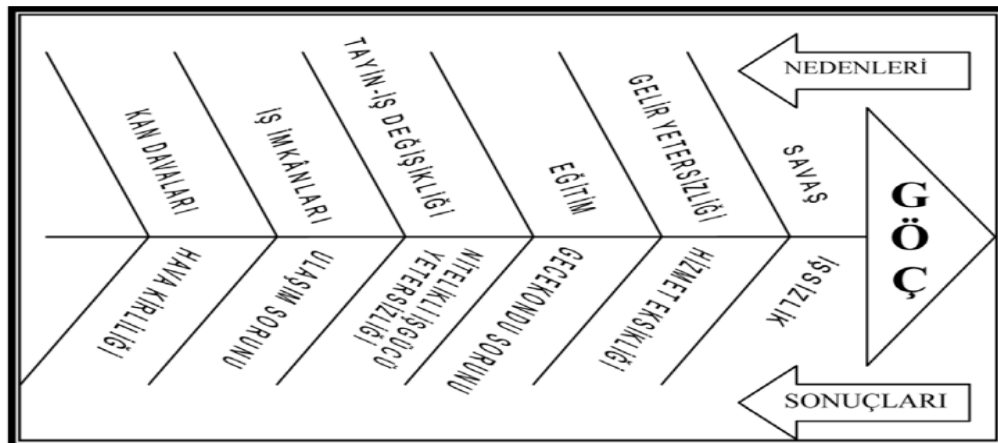
Şekil 3. Zincir Kavram Haritası Örneği (Bayındır, 2006: 46)

Şekil 4. Zincir Kavram Haritası Örneği (Yılmaz, 2008: 23)

1.3.6.2. Balık Kılçığı

Sebep-sonuç diyagramı olarak da bilinen balık kılçığı kavram haritaları bir sorunun ana nedenlerini ortaya koymaya ve bu nedenler arasında karşılaştırmaya yapmaya olanak sağlar. Nedenler tespit edilmeye çalışılırken “ne” “kim” “ne zaman” “nerede” ve “nasıl” soruları sorularak tartışma soruları oluşturulur. Bu tartışma soruları sorularak beyin fırtınası yapılabilir. Balık kılçığı kavram haritaları hazırlanırken merkez çizgi çizildikten sonra çalışılmak istenen konu ya da sorun belirlenir ve balığın başına yazılır. Sonrasında balığın her bir kılçığı oluşturulur ve sorunun nedenleri ortaya konur (Whiteley, 2005: 31-32).

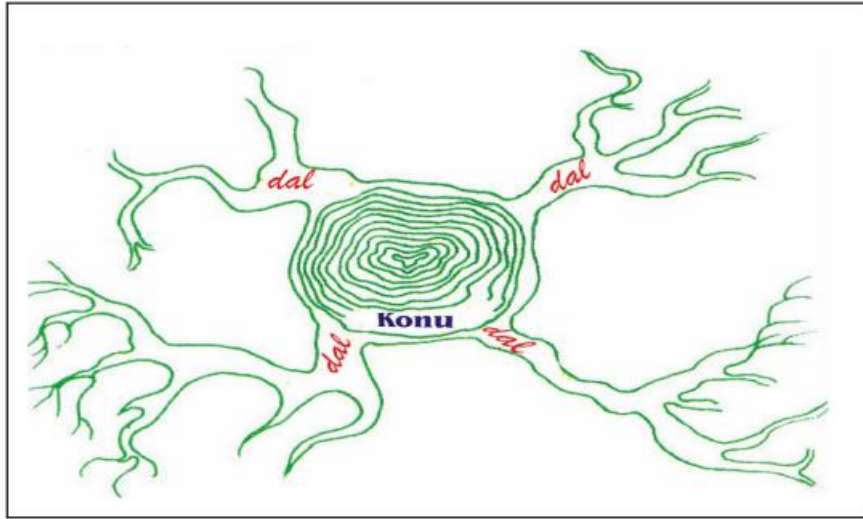
Şekil 5. Balık Kılçığı Diyagramı Örneği (Sever, Budak ve Yalçinkaya, 2009: 27)

1.3.6.3. Zihin Haritası

İki boyutlu görsel öğrenme araçlarından olan zihin haritaları; zihin haritalama, bir not alma tekniği olarak ilk defa kendisi matematikçi, psikolog ve beyin araştırmacısı olan Tony Buzan tarafından geliştirilmiştir. Zihin haritaları, beynin çalışma gücünü açığa çıkaran etkili bir tekniktir (Brinkmann, 2003: 36).

Bir not alma biçimi olarak da tanıtılan zihin haritalarının öğrenme öğretme süreçleri geleneksel not alma biçiminin çok ötesindedir. Biçimlendirici, renkli yapısıyla hatırlamayı kolaylaştıran beynin her iki lobunun aktif olarak kullanılmasını sağlayan teknik aynı zamanda problem çözme, hedef ve plan oluşturma, sunum yapma, raporlama, beyin fırtınası yapma, konuyu özetleme gibi yapılandırmacılık esaslı bir tekniktir (Erdem, 2017: 2; Aydın, 2009: 35-36).

Zihin haritası yapısı gereği doğadaki birçok varlığın şekline benzetilebilir. Örnek olarak zihin haritası yukarıdan bakıldığında bir ağacın görünümünü andırır. Zihin haritasının konusu ağacın gövdesine, konu ile ilgili diğer kavramlar ağacın gövdesinden çıkan dallar gibi yayılan çizgilerin üzerine konumlandırılır (Davis ve Harsh, 1981, Akt. Brinkman, 2007: 4).

Şekil 6. Zihin Haritalama Yapısı Örneği (Brinkman, 2007: 4)

Zihin haritası hazırlarken bazı kural ve uygulamalara değinilmiştir (Buzan, 2003: 50; Buzan, 2008: 124'ten Akt. Tokcan, 2015: 85).

- Boş bir kâğıt yatay şekilde tutularak kullanılmaya başlanmalıdır. Bu durum beyne her yere özgürce yayılma olanağı verir. Yaratıcı düşünme için kâğıdın

merkezine yerleştirilen renkli bir resim ya da imge daha ilgi çekicidir ve odaklanmayı artırır ve hafızayı güçlendirir.

- Ana dallar merkezdeki resim ya da imgeye bağlanarak dallandırılır. İkinci ve üçüncü aşama kavramlar ilk ve ikinci düzey kavramlarla birleştirilir. Birleştirme ile beraber fikirlerde zihinde bütünleşir ve yaratıcı düşünme gelişir. Dalların kıvrımlı yapıda olması dikkati artırır. Düz çizgiler ise göze sıkıcı gelir.

- Zihin haritasının her aşamasında renkler kullanılmalıdır. Renkler beynin görsel merkezlerini harekete geçirir, dikkati kolaylaştırır.

- Her bir dala bir kelime yazılmalıdır. Kullanılan her kelime kendi yaratıcı düşüncelerini ortaya çıkarır ve haritaya daha fazla özgürlük ve esneklik kazandırır.

- Zihin olabildiğince özgür bırakılmalıdır. Bu durumda yaratıcılık ön planda çıkacaktır.

1.3.6.4. Kavram Ağı (Semantik Ağ)

Kavram ağı öğrencilerin zihinlerindeki imaj ve düşünceleri kitap, dergi, ansiklopedi gibi yazılı kaynaklardaki kavram ve ilkelerle eşdeğer biçimde sunan grafik bir araçtır (Tokcan, 2015: 97). Kavram ağlarının asıl amaçlanan öğretilecek ana kavram ve onunla ilişkili diğer kavramların ve bu kavramların özelliklerin sınıflandırılmasıdır (Akbaş, 2019: 248).

Dündar (2014: 326) kavram ağının toplu sınıf etkinlikleriyle hazırlanma aşamalarını şu şekilde sıralamıştır:

- Öğretmen, derste işlenecek bir konunun merkez kavramını veya kelimeyi tahtaya yazar,

- Öğretmen öğrencilerden merkez kavramla alakalı kelimeler bulmalarını ister. Elde edilen kelimeler tahtada listelenir,

- Öğrencilerden bu kelimeleri içerdikleri anlama veya bağlantılarına göre gruplamaları istenir. Oluşturulan her grubun en az bir kelimeyi içermesi gerektiği öğrencilere hatırlatılır,

- Kelime grupları belirlenerek tahtaya yazılır ve öğrencilerden her bir gruba “ad” bulmaları istenir. Grup adları tartışılarak bir tablo elde edilir.

- Öğrenciler kelimelerin bir kısmının tablodaki grupların hiçbirine dahil olmadığını görebilirler. Bu durumda kelimeler tablonun altında sıralanabilir. Gruplama ve gruba ad bulma etkinliğine devam edilerek yeni tablolar oluşturulabilir.

Şekil 7. Atatürk İlkeleri Kavram Ağı Örneği (Soylu, 2019: 26)

Kavram ağları sınıf etkinliklerinin farklı aşamalarında kullanılabilir. Kavram ağları dersin başında, öğrencilerin ön öğrenmelerini yoklamada, dersin konusu veya kavramla ilgili genel bir bilgi sunmada kullanılabilir. Ders işlenirken konuyu organize etme adına etkinlik geliştirme, çalışma yaprakları hazırlama gibi öğrencileri aktif hale getiren uygulamalar esnasında kullanılabilir. Dersin sonunda ise değerlendirme aracı olarak kullanılabilir (Akbaş, 2019: 248).

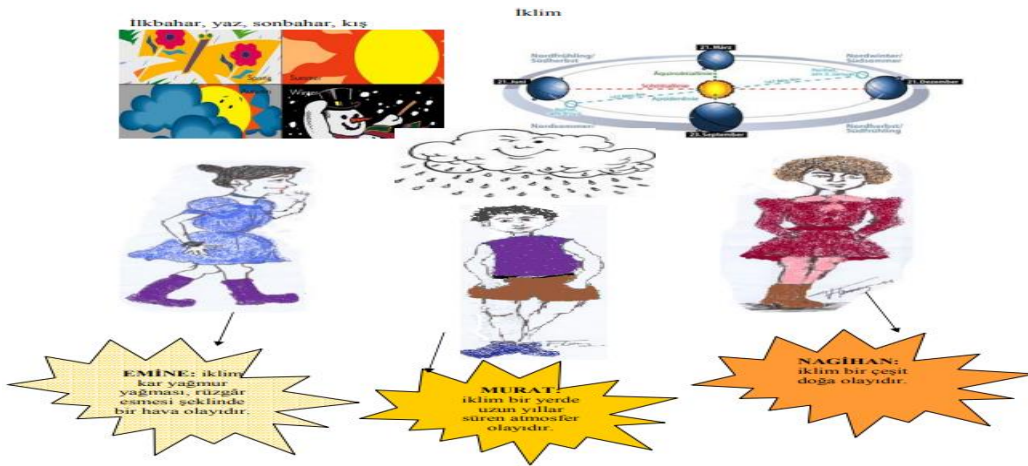
1.3.6.5. Kavram Karikatürü

Türk Dil Kurumu (2022), karikatürü “insan ve toplumla ilgili olan her olayı konu alarak abartılı bir şekilde veren, güldürücü ve düşündürücü resim” olarak tanımlamaktadır. Nitekim karikatürler sembollerden ve resimlerden yararlanarak görsel bir dil kullanıp istedikleri mesajları ileten ve insanların hislerini etkileyen sanat formunu temsil eder (Dalacosta vd., 2009: 141). Eğitim ortamlarında kullanılan kavram karikatürleri farklı nitelikleri ile diğer karikatürlerden ayrılır. Diğer karikatürler gibi görsel özellikler taşıyan kavram karikatürleri mizahi ve abartılı öğeler içermekten farklı olarak öğrencilerin kavramsal anlamaları ve yorumlamaları için öğrencilere farklı deneyimler sunmayı amaçlar (Sexton, 2010, Akt. Tokcan, 2015: 117).

Kavram karikatürleri ilk olarak 1991 yılında Brenda Keogh ve Stuart Naylor tarafından kullanılmıştır. Kavram karikatürlerinin oluşturulma amacı öğrencilerin anlayış ve düşüncelerini geliştirerek fikirlerini ortaya çıkarmaktır (Naylor ve Keogh, 2013: 3). Kavram karikatürlerinde genellikle tek bir merkezi fikir veya kelimeyle ilgili alternatif kavramlar veya sorular resimle ifade edilir. Kavram temelli kavram karikatürlerinde konuşma metinlerinden en az birinde bilimsel doğru olarak kabul gören bir düşünceye yer verilir. Diğer konuşma metinleri ise bilimsel doğru olarak görmeyen öğrencilerin oluşturdukları günlük alternatif fikirlerini içerir (Atasoy, 2021: 313).

Kavram karikatürünün öğretim materyali olarak sahip olması istenilen nitelikler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Keogh, Naylor ve Wilson, 1998: 219-220).

- Sade ve dikkat çekici olan kısa metinler kullanılır.
- Bilimsel fikirler ile günlük yaşam arasında oluşan ilişkilerin anlaşılabilmesi ve sorgulanabilmesi için bilimsel fikirler günlük yaşamla bağlantılı olarak sunulur.
- Öğrencilerin farklı düşüncelerinden hareketle bu düşünceleri geliştirmeye ve yanlış oluşan düşünceleri gidermeye yönelik araştırma temelli olmalıdır.
- Alternatif fikirler bilimsel olarak doğru kabul edilen fikirlere dayanır.
- Karikatür içerisinde yer alan farklı fikirler, öğrencilerin doğru fikirleri kolaylıkla çözemeyecekleri ve zihinlerinde bilimsel çatışma oluşturabilmeleri için eşit olasılıkta düzenlenmelidir.

Şekil 8. İklim Kavram Karikatürü Örneği (Alkan, 2010: 101)

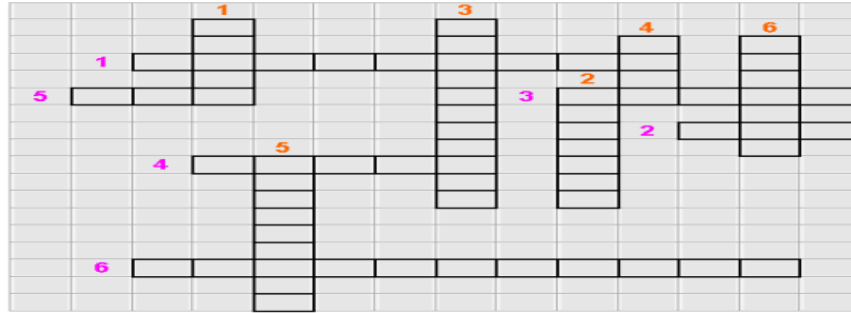

1.3.6.6. Kavram Bulmacaları

Bulmaca, TDK'ye (2022) göre; “Çeşitli biçimlerde düzenlenen ve düşündürerek, aratarak buldurmayı amaç edinen oyundur.” Bulmacalar daha çok gazete ekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Farklı çeşit ve özelliklere sahip olup zamanla her yaştan insana hitap eden eğlenceli bir uğraşı, oyun haline gelmiştir. Eğlendirmesinin yanı sıra düşünmeye, akıl yürütmeye sevk etmesi, öğrenmeleri kolaylaştırıp aynı zamanda bilgilerin kalıcılığını arttırması yönüyle de eğitim alanında kendisine yer bulmuştur (Aslan ve Şeker, 2013: 33). Öğrenme ortamlarında kullanılan kavram bulmacaları ile öğrencilerin derse motive olmaları ve konu ile daha fazla ilgilenmeleri, öğrencilerin kavram öğrenmeleri, eğlenirken öğrenmeleri, merak uyandırarak öğrenmelerin sürdürülmesi, öğrenmelerin ödüllendirmesi ve öğrenmelerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır (Williams, 2007: 64; Gürdal vd., 2015: 4). Öğrenci merkezli bir yaklaşımla hazırlanan kavram bulmacaları sınıf ortamlarında ders materyali, etkinlik kâğıdı şeklinde hazırlanıp öğrencilere sunulmaktadır (Begun, 1996'dan Akt. Dündar, 2014: 331).

Kavram bulmacalarının etkili kullanımı için öğretmenler öncelikle konu ya da ünite de geçen kavramların bir listesini oluşturmalıdır. Sonrasında belirlenen kavramlar hazırlayacağı kavram bulmacasının içerisine yerleştirmelidir. Kavramların yerleştirilmesinde soldan sağa aşağıdan yukarıya şeklinde düzenlemeye dikkat eder. Öğretmenler kavram bulmacası ile kavram öğretimini gerçekleştirirken; iş birlikli gruplar oluşturup öğrencileri bu gruplara heterojen bir şekilde ayırmalı, öğrencilere bulmacada yer alan kavramlar üzerine bir ön test yaparak öğrencilerin ön bilgilerini belirlenip grup puanına dönüştürülmeli, grupların verilen sürede bulmacadaki kavramları bulmalarını sağlamalı, ihtiyaç halinde ilgili kaynaklardan faydalanmalarına müsaade etmeli, bununla birlikte öğrencilerin son test ile öğrenmeleri değerlendirilir. İş birlikli gruplarda yer alan öğrenciler yukarıdaki aşamalar izlenirken kavramları bulmacadan bulduktan sonra kavramın tanımını araştırmalı, kavrama ait belirleyici olan ve olmayan özellikleri yazmalı, kavrama ait bir örnek yazıp bireysel bulgularını grup içinde paylaşmalı ve son olarak diğer gruplarla iletişim kurularak bilgiler paylaşılmalıdır. Üniteler ve konular ilerledikçe öğretilecek kavramların da sayısı artar. Bu durumda öğretmenler hazırladıkları kavram bulmacalarının kapsamını genişletip

daha etkili hale getirebilir. Öğrenciler de elde ettikleri sonuçları paylaşarak iş birlikli öğrenme uygun davranırlar (Taşlı, 2005: 177).

Yukarıdan aşağıya doğru

1- Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi. Anma, kutlama, evlenme, ölüm gibi sebeplerle yapılan toplantı, merasim, seremoni. [tören]*

2- Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü, değişme. [değişim]

3- Bir milletin sosyo-kültürel, hukuki, siyasi iktisadi, ahlaki, dini ve kendisine özgü diğer niteliklerinin bir bütünüdür. [milli kültür]

4- Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. [aile]

5- Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler. [akrabalık]

6-Yönetme işi, çekip çevirme, idare. [yönetim] *[...] cevaplar

Soldan sağa doğru

1- Zaman bilimi, zaman dizini. [kronoloji]

2- İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı. [dil]

3- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü. [değer]

4- Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık. Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım. [sanat]

Şekil 9. İpek Yolunda Türkler Ünitesi İçin Geliştirilen Zincir Bulmaca Örneği
(Çakmak ve Çelik, 2016: 74)

1.3.6.7. Kavram Çarkı

Kavram çarkı uzun süreli belleği geliştirmek için tasarlanmış bilişsel temelli görsel bir hikâye haritasıdır. Bir grafik türü düzenleyici olan kavram çarkı görsel bağlantıları kullanarak öğrencilerin bilgiyi yapılandırma sürecine yardımcı olur. Öğretim sürecine ve müfredata destek olmak amacıyla 1994 yılında Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde bir eğitim profesörü olan Wanderse tarafından geliştirilen bir tekniktir (Trowbridge ve Wandersee 1998; Vaughn ve Edmonds, 2006' dan Akt. Gezer ve Meral, 2020: 137). Somut bilgiler içeren ve canlı görüntüleri içeren yapısıyla derslerin anlaşılması ve hatırlanmasını kolaylaştırır (Clark ve Pavio, 1991: 173). Öğrenme ortamlarında kavram çarkı diyagramıyla çalışan bir öğrenci; konu ile ilgili zihninde bulunan ana düşünceden veya anahtar kavramlarla bağlantılı olarak kendi cümleleriyle metinsel parçalar oluşturmaktadır. Öğrenci, oluşturduğu bu metinsel parçaları, kendi geliştirdiği şekil veya basit resimlerle bağdaştırıp birleştirdikten sonra,

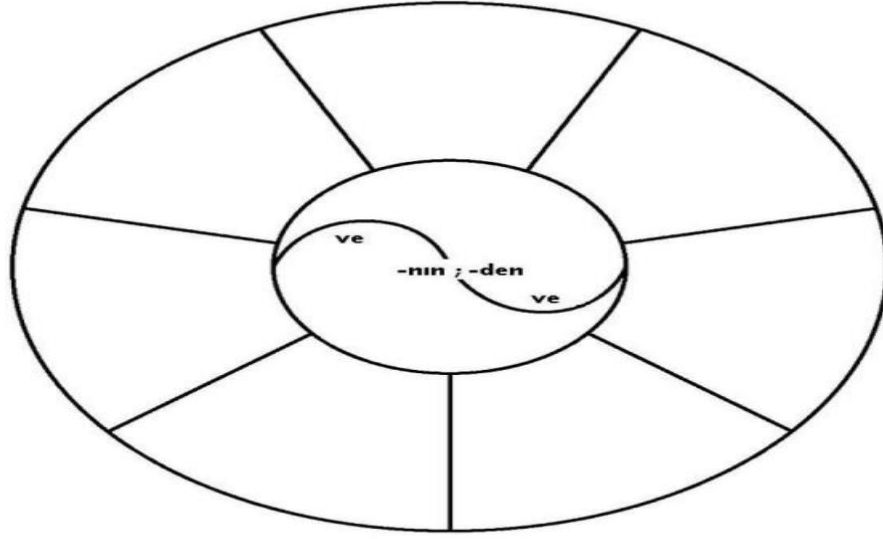
belli bir sıra izlenerek kavram arkının içine yerleştirmektedir (Ward ve Wandersee, 2002, Akt. Orak vd., 2010: 120).

Kavram arkı, iki boyutlu dairesel bir şekil olarak tasarlanmıştır. Diyagram; şeklin ortasında yer alan merkezi bir daire ve bu daireyi çevreleyen yedi bölümden oluşmaktadır. Bununla birlikte merkez daire çevreleyen bölüm sayısı, gerektiğinde iki artırılabilmekte ya da iki azaltılabilir. Kavram arkı, saat 12 konumundan başlayarak saat yönüne doğru doldurulmaya başlanır. Merkez dairede, ana fikri temsil eden sözcük grubu yer alır. Merkez dairenin etrafındaki yedi bölümde ise, merkezdeki ana fikrin anlamı üzerinde duran ve merkezdeki fikri destekleyen, birbiriyle bağlantılı bilgiler bulunur. Çarkın merkezindeki daire; bir S eğrisi ile bölünmüştür. Bu kısımda konu ile ilgili ana kavram bulunur. Öğrenci ana kavramı kendi sözcükleriyle ifade ederek “-nın-, -den-, -ve” eklerinden faydalanıp orta kısma yazar. Bunun için ğrenci burada, kendi fikrini yansıtan başka sözcük gruplarıyla ifade ettiği ana başlığı, “-nın” veya “-den” eklerinden birini kullanarak S çizgisinin orta kısmına, daha sonra da bu ana kavramla ilgili diğer ifadeleri “ve” ekini kullanarak alt başlıklar şeklinde S eğrisinin yukarı ve aşağı kısmına yazar. Öğrenciler, çarkın merkez dairesini doldurduktan sonra, konu ile ilgili olan arkı oluşturmadaki amaçlarını kavram arkı kâğıdının alt kısmına yazabilirler. Bu durum öğrencilerin konuya odaklanmalarını sağlayacaktır. Öğrenciler merkezdeki ana kavramı değerlendirip sonrasında ana kavramla bağlantılı olan yedi bölümü doldurmaya başlarlar. Bölümlerdeki bilgi, merkezdeki ana kavramla bağlantılı olduğu gibi, aynı zamanda birbirleriyle de ilişkili olup, farklı ifadelere sahip metinsel parçalar halinde bölümlere yazılmaktadır. Her bir bölümdeki metinsel parçalar, ana kavramın parçalara bölünerek, ana kavramı destekleyici ve daha açıklayıcı bir biçimde ifade eden ve öğrencinin kendi fikrine ait sözcüklerden oluşturulmaktadır (Ward ve Wandersee, 2001, Akt. Akyürek ve Afacan, 2011: 100-1101). Kavram arkının oluşturulma sürecinde öğrencilerin kendi fikrine ait sözcükleri kullanmış olmaları öğretmenlerin öğrencilerde var olan kavram yanılgılarını kolayla fark etmelerini sağlayacaktır. Buradan hareketle kavram arkının kavram yanılgılarının ortaya çıkarılmasında ve giderilmesinde faydalı bir araç olduğu söylenbilir.

"Kavram Çarkı Diyagramım"

Adı:

Soyadı:

Amaç:

Şekil 10. Boş Kavram Çarkı Diyagramı Örneği (James H. Wandersee'den Akt. Ermiş, 2008: 26)

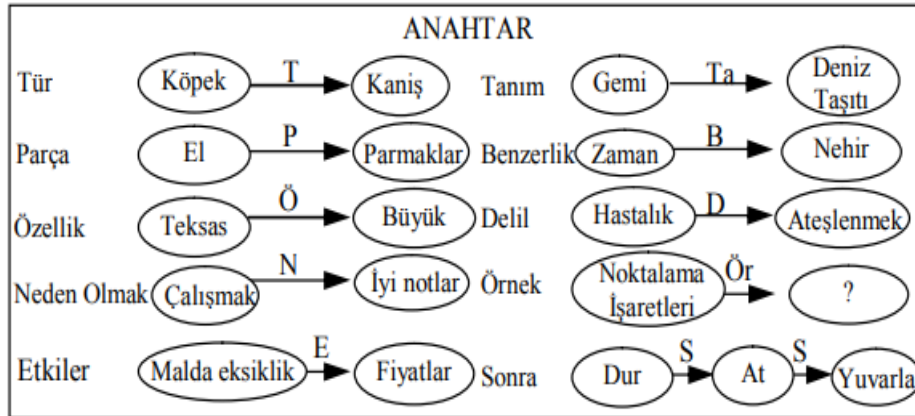
1.3.6.8. Bilgi Haritası

Bilgi haritaları olarak adlandırılan öğrenmeleri destekleyici bu yöntemi Dansereau, Texas Christian Üniversitesinde öğretmenlik yaparken geliştirmiştir. Bilgi haritaları, bir metindeki önemli sözel bilgilerin ve bu bilgiler arasındaki ilişkilerin şematik olarak gösterimidir. Bilgiyi haritalandırma, metindeki bilginin daha iyi anlaşılması için metni iki boyutlu gösterimlerle oluşturulan harita dönüştürme tekniklerinden biridir (O'Donnel, 1994, Akt. Çelebi, 2012: 37). Bilgi haritaları, fikirlerin hücre içinde bulunduğu ve bir dizi bağlantı yoluyla diğer ilgili fikirlere bağlandığı hücre bağ temsilleridir. Bilgi haritaları zihin haritası, kavram haritası ve grafik düzenleyicilerden fikirleri birbirine bağlayan ortak bir etiketinin bilinçli olarak kullanılması yönüyle farklıdır (O'Donell, Dansereau ve Hall, 2002: 72).

Bilgi haritasında metindeki bilgiler çerçeve- bağ-çerçeve (hücre-bağ-hücre) kümeleri şeklinde gösterilmiştir. Bilgi haritalarında, metnin ana fikri ile ilgili temel kavramlar, bunlara bağlı özellikler, olgular ve örnekler gibi önemli düşünceleri özetleyen bilgiler "hücre" adı verilen farklı şekil ve boyuttaki kutular içine yerleştirilir. Bilgi haritalarında verilen bilgiler genellikle sözcük şeklinde verilse de farklı olarak hücrelere sözcüklerin yanında resim, formül vb. yerleştirildiği gösterimlerde bulunmaktadır. Bilgi haritalarının diğer bir boyutunda, hücreler arasındaki ilişkiyi

gösteren bağlantılar yer alır. Bağ, hücreler içinde bulunan merkez kavram, alt kavramlar, örnekler ve anahtar kavramlar arasındaki ilişkiyi gösteren ve hücreler arasında çizilmiş oklardır. Her bağlantı, hücredeki bilgiler arasındaki ilişkiyi daha iyi tanımlamak için kısaltılmış sözel bir etiket ile belirtilir. Okların gösterdiği ilişki türü ne olursa olsun ilişki bu okların üzerinde belirtilir (Lambiatte, J. G. ve Dansereau, 1992; McGagg, E.C. ve D. F. Dansereau, 1991, Akt. Görgen, 2001: 153). Böylelikle öğrenciler, hücreler içindeki temel kavram, alt kavramlar, örnekler ve diğer önemli bilgiler arasında nasıl bir ilişki olduğunu daha hızlı fark edebilir. Bir metindeki bilgileri, bilgi haritasıyla çalışarak öğrenen öğrenciler, metinden öğrenenlere göre ana fikri ve kavramlar arasındaki ilişkileri daha iyi kavrar ve hatırlarlar. Fikirler arasındaki ilişkiyi bilmek, bilgiyi kalıcı hale getirir (Görgen, 2001: 153-155).

Bilgiyi işleme konusunda bir iskele görevi gören bilgi haritaları, bilgi edinme sürecinde birincil kaynak olarak kullanılırken aynı zamanda metin işleme esnasında yardımcı kaynak görevi de görür. Fikirleri organize etmek için iletişim araçları olarak ve geri getirmede ipucu olarak faydalanılır. Bilgi haritaları bilişsel yükü azaltarak karmaşık yapılar arasındaki ilişkilerin temsiliyi geliştirip bilgiye ulaşmada çeşitli erişim alternatifleri sunarak sözel becerileri gelişmemiş olan öğrencilere yardımcı olur (O'Donell, Dansereau ve Hall, 2002: 74).

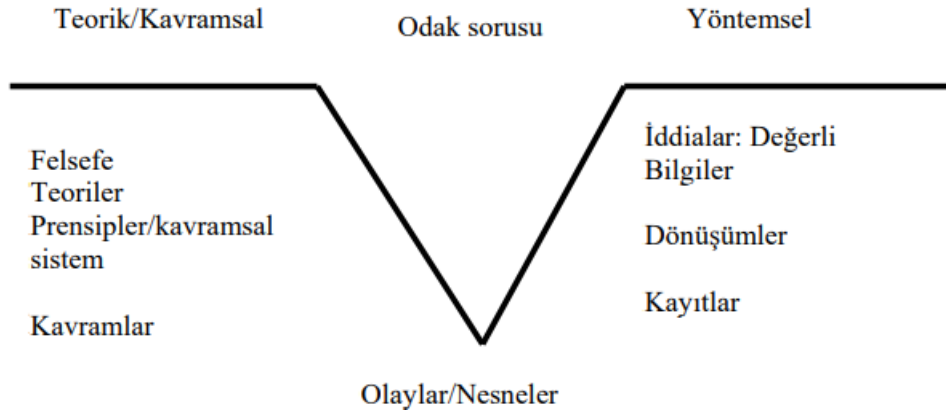
Şekil 11. Bilgi Haritası Örneği (Görgen, 2001: 155)

1.3.6.9. V Diyagramı

1977 yılında Gowin, insanların bilginin yapısını ve bilginin oluşturulma sürecini anlamalarına destek olan bir araç geliştirmiştir (Novak ve Gowin, 1984: 3). V diyagramının çıkış noktasında olaylar veya nesneler yer alır. Bu aynı zamanda bilgi

oluşturma sürecinin de başlangıç noktası kabul edilir. Bireyler gözlem yeteneğinden faydalanarak dış dünyayı ve olayları anlamlandırmaya çalışırlar. Bu gözlemlerine öncelikle kendi çevrelerinde yaşanan olay ve nesnelerden başlarlar. Sonrasında bu gözlemler kaydedilir. Gözlemler sırasında üç ana faktör olan kavramlar olaylar veya nesneler ve tutulan gözlem kayıtları ihtiyaç duyulan yeni bilgiyi meydana getirmek için bir araya gelmelidir. V diyagramı esasında var olan bu birlikteliği öğrencilerde anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesi amacıyla kullanır (Novak ve Gowin, 1984, Akt. Özkan, 2011: 35).

V diyagramları 3 ana kısımdan oluşur. V diyagramının ortasına odak soru, sol tarafına kavramsal kısım, sağ tarafına yöntem kısmı yazılır. V harfinin altına da olaylar/nesneler yazılır (Novak ve Gowin, 1984: 3).

Şekil 12. Gowin 'in V Diyagramı'nın Dönüştürülmüş Örneği (Novak ve Gowin, 1984: 3)

V-diyagramları hazırlanırken genel olarak aşağıdaki sıra takip edilmelidir:

1. V diyagramı etkinliğinin hazırlığına büyük bir "V" harfinin çizimiyle başlanır. Diyagramın ortasına odak sorusu yerleştirilir.

2. Odak sorusunun sol tarafında teorik kısım, sağ tarafında ise uygulamalı-yöntemsel kısım yer alır. Odak soru teorik ve yöntemsel kısım ile ilişkili bir yapıdadır ve ikisi arasında aktif bir etkileşim sağlar. Fikirler sağ ve sol taraf arasında gidip-gelir. V diyagramının kavramsal kısmı deney veya etkinlik öncesi, yöntemsel kısmı ise deney veya etkinlikten sonra doldurulur.

3. Deney veya etkinlik öncesinde kullanılacak olaylar-nesneler diyagramdaki yerine yazılır. Bu yer, V harfinin alt sivri ucudur.

4. Deney ve etkinlik yapılır ve bu esnada yapılan tüm ölçümler, gözlemler ve varılan sonuçlar etkinlik kısmında yer alan kayıtlar bölümüne yazılır.

5. Kayıtlardan hareketle etkinlikte varılan sonuçlar ve düşünceler kayıtlar bölümünün alt kısmına yeniden düzenlenmiş bir biçimde yazılabilir.

6. V diyagramının sol tarafı düşünme boyutuyla ilgilidir ve varsayımlar ortaya konulmasında kullanılan kavramsal ve yapısal bilginin sunulduğu alandır. Bu kısımda teori ve ilkelerle birlikte kavramlar yazılır. Sağ tarafı ise yapma yani etkinlik boyutu ile ilgilidir ve bu kısımda öğrencilerin yöntemsel etkinlikleri sunulur (Nakiboğlu ve Meriç, 2000: 61; Yıldırım, 2010: 22; Tekeş, 2011: 16; Evren, 2008: 41- 42; Durak, 2007: 27).

V diyagramı derslerde kullanılabilecek etkili stratejilerden biridir. V diyagramları öğrencilerin anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmelerine katkı sağlayarak başarı ve motivasyonlarını artırır. V diyagramlarında, öğrencilerin sahip oldukları ön öğrenmeleri ile laboratuvar ve etkinlik çalışmaları sonucunda oluşturdukları yeni bilgiler arasındaki aktif etkileşime bakılarak, öğrencilerin o konudaki yanlış kavramaları tespit edilebilir (Özkan, 2011: 46). V diyagramları, geleneksel laboratuvar eğitimleri yerine laboratuvar eğitiminde alternatif bir rapor formatı sağlar. V diyagramını kullanarak rapor hazırlayan öğrenciler kendi ürünlerini yapılandırdıkları için sorumluluk ve güven duyguları gelişir. Böylelikle bilimsel bilgiyi elde etmenin hazzını yaşarlar (Evren, 2008: 52).

1.3.6.10. Tahmin Et Gözle Açıkla

İngilizce literatürde ‘predictionobservation-explanation (POE) strategy olarak adlandırılan ve dilimize tahmin et-gözle-açıkla (TGA) şeklinde çevrilen bu yöntem, yapılandırmacılık yaklaşımının esaslarına dayanmaktadır. TGA stratejisinin temellerine bakıldığında ilk olarak 1979 yılında Klopfer, Anderson ve Champagne tarafından Pittsburg Üniversitesi’nde fizik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin zihinsel yapıları ve düşünme becerileri üzerine araştırma yapmak üzere ortaya atılmış bir çalışmadır (White ve Gunstone, 1992’den Akt. Akarsu, 2018: 29). Bu yöntem öğrencilerin ister bireysel olarak isterlerse, diğer öğrencilerle iş birliği içinde grup çalışmaları yapmalarına imkân sağlayacak şekilde kullanılabilir. TGA, öğrencilere tahmin aşamasında bireysel fikirleri keşfetmelerini, gözlem aşamasında ise

öğrencilerin önceki bilgilerini yeniden yapılandırmalarını ve bu bilgileri gözden geçirmelerini açıklama aşamasında ise bilgiler ve gözlem arasında var olan herhangi bir tutarsızlığı açıklamak için kullanılan üç aşamalı bir uygulamadır (Searle ve Gunstone, 1990; Tao ve Gunstone, 1972'den Akt. Kearney ve Treagust, 2001: 65).

Bu çerçevede TGA stratejisi 3 aşamalı olarak uygulanır:

Tahmin Etme Aşaması

TGA'nın ilk aşaması olan tahmin etme aktivitesinde öğrencilere incelenecek konu, bir olay veya bir gösteri deneyi hakkında bilgi aktarılır. Böylelikle öğrencilerin ne hakkında tahminde bulunacaklarını anladıklarından emin olunur. Gösteri deneyinin sonucunu tahmin etmeleri ve tahminlerinin sebeplerini açıklamaları istenir. Bu aşamada öğrencilerden tahmin sonuçlarını kendi cümleleri ile yazmaları desteklenir. Bu durum sözlü olarak ifade edilen tahminlerin benzer olabileceğinden hareketle bazı öğrencilerin tahminleri açıklama noktasında pasif kalmasının da önüne geçer (White ve Gunstone, 1992'den Akt. Akarsu ve Geçit, 2020: 354; Palmer, 1995'ten Akt. Öner Sünkür, 2013: 29).

Gözlem Aşaması

İkinci aşama gözlem aşamasıdır. Bu aşamada öğrencilerin bir önceki aşamada tahminde bulundukları gösteri deneyi sunulur. Öğrencilerin deneyi gözlem boyunca deneyin tüm aşamalarını ve elde ettikleri sonuçları kaydetmeleri sağlanır. Böylelikle öğrencilerin diğer arkadaşlarından etkilenip gözlem sonuçlarını değiştirmesinin de önüne geçilir. Bu aşamada gözlem sürecinde yeterli bilgi edinemeyen öğrenciler için gerekirse olay tekrarlanmalıdır. Öğrencilerin tahminleri ile gözlemleri arasında farklar veya çelişkiler varsa bu durum öğrenmeyi ilerletebilir, öğrencileri daha ayrıntılı bilgiler edinmeye yönlendirir. Bu aşamada öğrencilerin olayı gözlemleri ve varsa alternatif kavramlarından hoşnutsuz olmaları sağlanır (White ve Gunstone, 1992, Akt. Bilen ve Köse, 2012: 23).

Açıklama Aşaması

Etkinliğin son aşaması olan açıklama aşamasında öğrencilerin, olayla ilgili tahminleri ile gözlemleri arasında bir uyumun varlığını ortaya koyma ya da çelişkili durumu ortadan kaldırmaya yönelik açıklama yapmaları sağlanır. Böylelikle öğrencilerin anlama durumları üzerine tespit yapılabilir. Bu aşama öğrencilerin kavramları yeniden yapılandırılmasına yardımcı olunur. Bu aşama genellikle

öğrenciler tarafından zor bulunur. Ancak öğretmenler öğrencilere doğrudan açıklamalar yapmak yerine öğrencilere yol göstererek onların düşünmelerini ve farklı yorumlarda bulunmalarını desteklemelidir (Liew ve Treagust, 1998'den Akt. Köse vd., 2003: 46; Driver ve Bell, 1986'dan Akt. Köseoğlu vd., 2002).

Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) yöntemi öğrencilerin ön öğrenmelerini ortaya çıkararak öğretmenlere öğrencilerin fikirleri hakkında bilgi sağlar. Öğrencilerden tahminlerinin nedenlerini açıklamalarını isteyen öğretmen kavram yanlışlarının bu yolla ortaya çıkmasını ve öğrenciler tarafından fark edilmesini sağlar. Tartışma ortamı yaratarak öğrenciyi kavramı öğrenmeye teşvik eder (Chris Joyce, 2006). Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) yöntemi öğrencilere bilimsel süreç becerilerini kullanmaları için olanak sağlar ve onların bilimsel yöntemler kullanarak bir bilim insanı gibi hareket etmelerini destekler. Önceki öğrenmeleri ve yeni öğrendikleri arasında bağ kurup bilgilerini yapılandırmalarını ve anlamlı öğrenmeler şeklinde ifade etmelerini sağlayan bir öğrenme yaklaşımıdır. Öğrencilerin bireysel veya grupla çalışmalarına olanak veren yöntem öğrencilerin işbirlikli çalışmalarına, sorumluluk almalarına kendilerini ifade etmelerine ve öz güvenlerini geliştirmelerini destekler. Süreç boyunca aktif olan öğrenci kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu da üstlenir (Bilen, 2009: 23).

<u>Tahmin:</u>	(X)Önce demir top düşer ( ) Önce plastik top düşer ( ) İkisi aynı anda düşer
<u>Tahminin gerekçeleri:</u>	Daha az hava direnci Daha çok ağırlık
<u>Gözlem:</u>	İki top da neredeyse beraber yere düştü. (Umarım demir top birkaç saniye önce yere düşmüştür.)
<u>Tahmin ve gözlemleri açıklama (Gereklilik durumunda):</u>	Eşit boyut, Eşit hava direnci

Şekil 13. TGA Yöntemi Örneği (White ve Gunstone, 1992'den Akt. Öner Sünkür, 2013: 28)

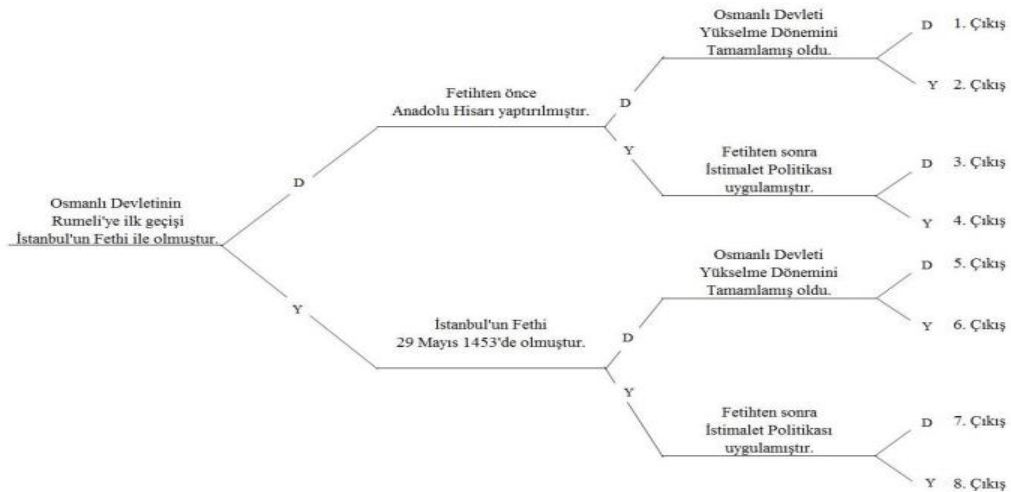
1.3.6.11. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç

Tanılayıcı Dallanmış Ağaç (TDA) (Branching Tree) eğitimde bir alternatif değerlendirme tekniği olarak ilk kez Johnstone ve arkadaşları (1986) tarafından

“Branching Trees and Diagnostic Testing” adlı bir makalede yer almıştır (Bahar, 2001: 32, Akt. Çelikkaya, 2020: 385).

Tanılayıcı Dallanmış Ağaç, öğrencilerin bir konudaki önceki bilgilerini, öğrencilerin süreçte neyi öğrenip neyi öğrenmediklerini, bununla birlikte öğrencilerde var olan kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak için kullanılan değerlendirme araçlarından biridir (Çelikkaya, 2020: 385). Bu teknik; bir ağaç diyagramına yerleştirilen birbiriyle bağlantılı önermelere, öğrencilerin doğru veya yanlış yanıtlar vererek bir sonuca ulaşmalarını sağlayan ve bu sayede öğrencilerin zihinlerinde bilgiyi yapılandırma şekillerini ve kavram yanlışlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir ölçme ve değerlendirme aracıdır (Kocaarslan, 2012: 272).

Tanılayıcı dallanmış ağaçta basitten karmaşığa, temelden ayrıntıya doğru olacak şekilde ifadeler seçilerek, öğrencilerden doğru ifadeleri cevaplamaları istenir. Böylelikle 8 veya 16 seçimlik bir ifadeler listesi ile sonlanan bir dallanmış ağaç ortaya çıkarılır (MEB, 2005, Akt. Akbaş, 2019: 254). Bu teknik sayesinde öğrencilerin zihninde var olan bilgiler arasındaki yanlış bağlantılar ortaya çıkarılabilir. Öğrencilerin ön bilgileri belirlenerek var olan yanlış bilgiler ve kavram yanlışları ortaya çıkarılabilir. Öğrenciler tekniğin uygulanması esnasında doğru ve yanlış kararları ile ilgili hatalarını fark edip geri dönebilir. Tekniğin bu faydalarının yanı sıra zaman alıcı olması, öğrencinin tahmini olarak doğru cevabı bulması ve üst düzey öğrenmeler için yetersiz kalması gibi sınırlılıkları da vardır (Öztürk, 2011: 50-51).

Şekil 14. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Tekniği İçin Hazırlanmış Şema Örneği (Atak, Bulut, 2019: 38)

1.3.6.12. Yapılandırılmış Grid

İngilizce literatürde Scructural communication grids adıyla karşımıza çıkan ve yapısal iletişim gridleri olarak da bilinen yapılandırılmış grid tekniği ile ilgili en erken çalışma Egan (1972) tarafından yapılmıştır. Sonrasında ise Glasgow Üniversitesi'nde birkaç araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (Bahar, 1999: 54). Yapılandırılmış grid öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak herhangi bir konuda hazırlanan sorulara verilecek cevapların numaralandırılarak 9-12 veya 16-20 kutucuktan meydana gelen bir tabloya yerleştirilmesi yoluyla oluşan bir ölçme değerlendirme aracıdır. Bu teknik birbirleriyle bağlantılı bilgi örüntülerini kullanarak öğrencilerin yeni öğrenmelerini önceki öğrenmeleri ile ilişkilendirerek düşüncelerini sağlar. Öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya çıkaran ve varsa yanlış veya eksik öğrenmeleri belirleyip anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayan bir tekniktir (Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 278).

Yapılandırılmış gridler her bir kutucuğun içine kavram, tanım, sayı, formül, şekil vb. yerleştirilerek oluşturulabilir. Bu haliyle farklı zeka alanlarına sahip öğrenciler için kullanışlı bir araçtır. Bir grid için birden fazla soruya yer verilebilir. Bu soruların cevapları çoğunlukla birden fazla kutuda yer alır. Kutulardaki bilgiler birbirleriyle bağlantılıdır. Kutucuklarda tek bir doğru yanıtın bulunmaması ve yanlış yanıtlara yer verilmemesi bu tekniğin en önemli özelliğidir. Öğrencilerin her bir sorunun doğru cevabını diğer soruların cevaplarından ayırması beklenir (Eroğlu, 2010: 14). Bu yönüyle öğrencilerin şans faktörüyle doğru cevabı bulmasını ortadan kaldırarak klasik çoktan seçmeli testlerden ayrılmaktadır.

Gridi hazırlamak amacı ile öğretmen konuyla ilgili bir soru yöneltir ve bu sorunun cevabını kutucuklardan bir ya da birden fazlasına rastgele dağıtır. Sonra ikinci soruyu yöneltir ve cevabı kutucuklara dağıtır, fakat ikinci sorunun cevabını barındıran kutucuklardan bazıları, birinci sorunun da cevapları arasında yer alabilir. Öğretmen tarafından hazırlanan grid daha sonra öğrencilere sunulur. Öğrencilerden sorulan soruların cevaplarının yer aldığı ilişkili kutucukları seçmeleri ve seçilen bu kutucuk numaralarını tutarlı bir sıra gözeterek dizmeleri beklenir (Bahar vd., 2006, Akt. Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 278).

1	2	3	4	5
Çok Partili Hayata Geçiş.	Tevhid-i Tedrisat Kanunu.	"Kuva-i Milliye'yi amil, İrade-i Milliye'yi hâkim kılmak esastır."	Sümerbank'ın Kurulması.	TBMM'nin Açılması.
6	7	8	9	10
Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı'nın Verilmesi.	Planlı Ekonomiye Geçiş.	"Egemenliğe sahip olmayan bir insan veya bir toplum hiçbir zaman iradesini kullanamaz. Egemenliğini herhangi birisine emanet eden bir insan kendi iradesinin kullanılıp kullanılmayacağına güven duymaz."	Cumhuriyetin İlanı.	Medeni Kanunun Kabulü.
11	12	13	14	15
İzmir İktisat Kongresinin Toplanması.	Kabotaj Kanunun Kabulü.	Yeni Türk Alfabesinin (Latin Alfabesi) kabulü.	Saltanatın Kaldırılması.	Soyadı Kanunun Kabulü.
16	17	18	19	20
Türk Tarih Kurumunun Açılması.	Aşar vergisinin Kaldırılması.	"Bir toplumun ilerlemesi gaybi fikirlerle değil, ilim ve fenle olur. Kadınlarda erkekler gibi sosyal ve kültürel imkânlardan eşit olarak yararlanabilmelidir."	Kapitülasyonların Kaldırılması.	Halifeliğin Kaldırılması.

Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Cumhuriyetçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Halkçılık ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Milliyetçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Devletçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Laiklik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri İnkılapçılık ilkesi ile ilgilidir?.....

Şekil 15. Yapılandırılmış Grid Örneği (Taşdere ve Işıklı, 2018: 554)

1.3.6.13. Anlam Çözümleme Tablosu

Anlam çözümleme tabloları literatürde semantik özellikler analizi (semantic features analysis) terimiyle yer almaktadır. Anlam çözümleme tabloları, öğretmenler tarafından kavram öğretiminde tercih edilen iki boyutlu tablolardır. Tablonun bir boyutunda özellikleri ayırt edilecek kavram veya varlıklar yer alırken, diğer boyutunda ise onlara ait özellikler veya nitelikler yer alır (Yalçınkaya ve Karaca, 2021: 225; Tokcan, 2015: 114).

Anlam çözümleme tablosu bir sınıf etkinliği olarak öğrencilerle hazırlanabilir. Gürlek ve Demirkuş'a (2020: 1400) göre belli başlı basamakları şu şekildedir:

- 1-Ders kitabından konu seçilir.
- 2-Konu tahtaya yazılır.
- 3-Tablonun ilk sütununa öğretilecek kavramlar veya varlıklar yazılır.
- 4-İlk satıra ise kavramlar veya varlıklarla ilişkili özellikler sıralanır.
- 5-Öğrencilerden kavramlar ve özelliklerin uyumlu olduğu ve çakıştığı satır ve sütun koordinatına 'X' işareti konulması istenir.

Anlam çözümleme tabloları kavramların tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin kazandırılmasında etkili biçimde kullanılabilir. Öğrenci etkinlik hazırlanırken öğrendiği kavramların anlamlarını daha önceden bildiği kavramlarla ilişkilendirir; böylelikle kavram geliştirmiş olur. Anlam çözümleme tabloları bir defa hazırlandıktan sonra gerektiğinde kavramların pekiştirilmesinde de kullanılabilir.

(Ayas vd., 1972'den Akt. Çetinkaya ve Taş, 2011: 184). Anlam çözümleme tabloları öğrenme etkinlikleri esnasında kullanıldığı gibi bilgileri ölçme ve değerlendirme aracı olarak da kullanılmaktadır. Bilgi, kavrama, sınıflandırma, karşılaştırma, yorumlama gibi farklı düzeylerde öğrencilerin neler öğrendiğini ortaya koymada büyük öneme sahiptir (Tuncel, 2012: 129).

Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri	ÖZELLİKLER						
	Ekonomileri hayvancılığa dayanır.	Çin ile mücadele etmişlerdir.	Eser bırakmışlardır.	Tarım yapmışlardır.	Göçebe yaşam sürmüşlerdir.	Kendi alfabeleri vardır.	Göktanın inançları vardır.
Hunlar	X	X			X		X
Köktürkler	X	X	X		X	X	X
Uygurlar		X	X	X		X	

Şekil 16. Anlam Çözümleme Tablosu Örneği (Atak, 2019: 24)

1.3.6.14. Kavramsal Değişim Metinleri

Kavramsal değişim metinleri öğrencileri mevcut kavram yanlışlarından haberdar ederek bu yanlışları bilimsel kavramlarla uyumlu hale getirebilmek için karşı teoriler ortaya koyan metinlerdir. Kavramsal değişim metinleri, öğrencileri kavram yanlışlarına karşı ikna edici bilimsel açıklamalar sunar (Hynd, 2001'den Akt. Yılmaz, 2010: 23). Kavramsal değişim metinleri öğrencilerde var olan kavram yanlışları ve bu yanlışlarının sebeplerini belirleyip bu yanlış kavramaların yetersiz olduğunu örneklerle birlikte açıklayan metinlerdir. Kavramsal değişim etkinliğine başlarken kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak için bir soru ile başlanır, konuyla ilgili var olan kavram yanlışları belirtilir. Yanlış kavramaların eksik ve yanlış olduğu örnek açıklamalarla kanıtlanmaya çalışılır. Bu etkinlikte öğrenci var olan bilgi eksikliği ya da yanlışlığının farkına varır. Böylelikle öğrenci kavramsal değişim sürecine girer. Son aşamada konuyla ilgili yeni bilgiler açıklanarak örnekler sunulur (Hynd ve Alvermann, 1986; Maria ve MacGinitie, 1987; Chambers ve Andre, 1997; Geban ve Bayır, 2000'den Akt. Birinci Konur, 2010: 19).

Posner vd., (1982: 214) öğrencilerde kavramsal değişimin gerçekleşmesinde bazı şartların gerektiğini belirtmişlerdir. Kavramsal değişim metinleri hazırlanırken bu şartlar göz önünde bulundurulur. Bunlar:

✓ **Yetersizlik (dissatisfaction):** Öğrenciler zihinlerinde önceden edinilen kavramları yeni bir kavramla değiştirmek istemez. Bu değişim için öncelikle öğrenciye var olan kavramın yetersiz olduğu hissettirilmelidir. Öğrenci yetersiz olduğunu hissetmediği sürece yeni kavramı öğrenmeye istekli olmayacaktır. Mevcut kavramlarının problem çözme konusundaki eksikliğini hisseden ve bilişsel bir çelişkiye düşen öğrenciler kavramsal değişime açık hale gelir.

✓ **Anlaşılabilirlik (intelligible):** Öğrencinin yeni bir kavramı kabul etmesi için o kavramın öğrencinin zihninde mantıklı ve anlaşılır olması gerekir. Öğrenciler yeni kavramlarla deneyimlerini nasıl açıklayacaklarını anlayabilmeli ve zihinde canlandırabilmelidir.

✓ **Mantıklılık (plausible):** Yeni bir kavram öğrenciler tarafından makul ve mantıklı bulunmalıdır. Kabul edilen herhangi bir yeni kavram kendinden önce edinilen kavram veya bilgilerin neden olduğu problemleri çözebilir yapıda olmalıdır. Yeni edinilen kavram, öğrencinin mevcut bilgi yapısıyla, deneyimleriyle tutarlı olmalı, kişi bilgiyi zihninde canlandırabilmelidir.

✓ **Kullanışlılık (fruitful):** Öğrenciler edindikleri yeni kavramları zihinlerine kolaylıkla yerleştirebilmelidir. Yeni kavram farklı durumlara uygulanabilir olmalı, öğrencinin mevcut veya yeni karşılaşacağı problemlere çözüm bulabilmelidir. Bunun içinde kavramların verimli ve kullanışlı olması gerekmektedir.

Kavramsal değişim metinleri kavram değişim sürecini temel alan stratejiler arasında en kullanışlı olanlarındandır. Kavramsal değişim metinleri kullanılarak yapılandırılan kavramlar ilerleyen öğretim süreçlerinde öğrenciler tarafından daha iyi hatırlanır. Öğrencilere kendi öğrenmelerini değerlendirme fırsatı vererek öz değerlendirme yapmalarını sağlar (Kılıçoğlu, 2020: 476).

Pencereden dışarıya bir bakış, bize, havanın o anda yağışlı (ya da güneşli) olup olmadığını yani hava durumu hakkında genel bir düşünce verebilir. Buna karşılık, havanın kurak bir yaz ya da karlı veya ılık bir kış olup olmadığını söylemez.

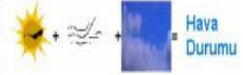
Atmosferin alt kısmında, belirli bir zamanda ve yerde görülen hava olaylarının kısa sürelerde gösterdikleri değerler, hava durumunu belirler. Örneğin nem bir hava olayıdır. Nemin az veya fazla olması hava durumunu (hava tipini) belirler.

Hava olayı	Hava Durumu (hava tipi)
Rüzgâr	Durgun gün, hafif rüzgârlı, fırtınalı gün
Nem	Nemli hava, kuru hava.

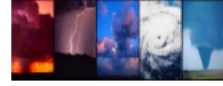

Hava durumu ve iklim arasındaki en önemli ayrım, 'zaman'dır. Hava durumunda birkaç saniyeden (yıldırım, şimşek gibi) birkaç güne uzanan (yağış, rüzgâr, bulutluluk) hava koşulları yaşanabilir. Bundan dolayı hava durumu, dar bölgelerdeki kısa süreli yaşanan hava şartlarını açıklar. Bu nedenle genellenemez ve geniş alanlar için yorumlanamaz. İklim ise, uzun yıllar ortalamalarına göre değerlendirildiği için değişim az olur ve genellenebilir. Ortalama değerleri yakın olan yerler geniş iklim bölgelerini oluşturabilir. **Unutmayalım ki:** Geçici hava durumları iklim hakkında bilgi vermez, hava durumlarının ortalaması iklim hakkında bilgi verir.

Atmosferin bu bir anlık durumu, yani hava durumu, yeryüzünün herhangi bir yerindeki sıcaklık, yağış, nem, güneşlenme, sis, bulut, rüzgâr ve hava basıncı gibi çok sayıda değişkenin birlikteliği ile açıklanmaktadır. Örneğin Hava raporu bültenlerinde soğuk hava etkili olacak denildiğinde sadece sıcaklık vurgulanır (havanın soğuk olacağı). Fakat rüzgâr, nem, bulut, sis de bu soğuk hava içinde ve oluşumunda olabilir.

HAVA DURUMU NE DEMEKTİR?

Okula gitmek için evinizden çıkmadan önce, "Bugün nasıl giyinmeliyim?, Yanıma şemsiye almalı mıyım?" şeklinde aklınızdan geçen sorularınıza cevap verebilmek için neye dikkat ettiğinizi düşünerek cevabı bulmaya çalışınız.

Görüşleriniz:

Hava durumu ile ilgili bazı öğrencilerin görüşleri aşağıda verilmiştir.

- ☺ Hava durumu ve iklim aynı şeydir.
- ☺ Hava durumu, geniş alanlarda uzun süreli etkili olan olaylardır.
- ☺ Hava tahminidir, havanın nasıl olduğu hakkında bilgi vermektedir.
- ☺ Hava durumu, sadece bir yerdeki günlük, haftalık sıcaklığı gösterir.
- ☺ Hava durumu, bir bölgedeki iklimi inceler ve bizi haberdar eder
- ☺ Hava durumu, havanın açık veya kapalı olmasını belirler
- ☺ Hava durumu, uzun süreli izlenen hava olaylarıdır

Size göre hava durumu ne demektir? Siz de hemen hemen yukarıdaki görüşlere katılıyor musunuz?

Öğrenciler, iklim ile hava durumunu karıştırdıklarından hava durumunu uzun süreli hava olayları şeklinde tanımlamaktadırlar. Günlük hayatta iklimden çok hava sözcüğünün kullanılması bu görüşlerin kaynağı olarak gösterilebilir. Hava durumunu sadece bir yerdeki sıcaklık şartları veya havanın açık veya kapalı olması şeklinde açıklamışlardır. Öğrenciler, hava durumunu hava tahmini olarak algılamaktadırlar. Buna neden olarak, haber bültenlerinde hava tahminlerinin hava durumu olarak sunulması ve günlük hayata da bu anlamda kullanılması gösterilebilir.

Siz de kafanızdaki hava durumu kavramlarının ne anlama geldiğini tekrar düşündükten sonra bilimsel olarak verilen hava durumu tanımını ve özelliklerini okuyunuz.

Şekil 17. Kavram Değişim Metinleri Örneği (Akbaş, 2008: 264-267)

BİRLİKTE DÜŞÜNELİM

Yarın Trabzon ilinde şiddetli sağanak yağışların görüleceği belirtiliyor. Meteoroloji yetkilileri, sel tehlikesine karşı vatandaşların ve yetkililerin dikkatli olmaları konusunda uyardılar. Şehir içi ulaşımında doğacak sıkıntıların önlenmesi için trafiğe çıkacak vatandaşların dikkatli olmaları belirtildi. Ayrıca aşırı yağışlara bağlı dere içlerinde bulunan yerleşim merkezlerinin boşaltılması ve dikkatli olunması duyuruldu. Rüzgarın da etkisiyle yer yer fırtınaların yaşanabileceği, sıcaklıkta kısa süreli düşüşler olabileceği tahmin ediliyor. Yağışlı havanın birkaç gün içinde de bölgeyi terk edeceği önümüzdeki günlerde sıcaklıkların hızla artarak mevsim normallerinin üzerine çıkacağı vurgulanmaktadır.

1-Yukarıdaki metinde hava durumundan mı yoksa iklimden mi bahsedilmektedir?

2-Yukarıda belirtilen hangi özellikler cevabınıza yardımcı oldu?

3-Hava durumu tahmin midir? Yoksa yaşanan durum mu? Neden?

4-Sıcaklık sadece hava durumunu açıklamak için yeterli midir? Neden?

5- Hafta sonu yapacağınız piknik için iklim verilerine mi bakarsınız yoksa hava durumuna mı? Neden?

6- Hava durumu ile iklim arasındaki farkları yazınız.

Şekil 17 (Devam). Kavram Değişim Metinleri Örneği (Akbaş, 2008: 264-267)

1.3.6.15. Kelime İlişkilendirme Testleri

Başlangıçta Galton (1880) tarafından tanıtılan kelime ilişkilendirme testleri sonrasında Gustav Jung tarafından insanın kavramsal sistemlerini incelemek için geliştirilen bir tekniktir (Kostova ve Radoynovska, 2008: 210). Kelime ilişkilendirme testi, öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya koymak için en yaygın ve en eski eğitim araçlarından biri olarak ifade edilmektedir (Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999: 134). Kelime ilişkilendirme testleri öğrencilerin bilişsel yapılarının ve bu yapıyı oluşturan kavramlar arasındaki ilişkiden yola çıkarak zihinde kurulmuş olan bilgi ağını gözler önüne koyan, uzun süreli bellekte yer alan kavramlar arası ilişkinin kurulup kurulmadığının veya kurulan ilişkinin yeterince anlamlı olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir değerlendirme aracıdır (Bahar ve Özatlı, 2003: 75; Özatlı ve Bahar, 2010: 10).

Öğrenci bu teknikte, sınırlı bir zaman içerisinde (çoğunlukla 30 saniye) herhangi bir konu ile ilgili verilen bir anahtar kavramın aklına getirdiği kavramları bulmaya çalışır. Öğrencinin uzun dönemli hafızasından herhangi bir anahtar kavrama verdiği sıralı cevabın bilişsel yapıdaki kavramlar arasında ilişkileri ortaya koyduğu ve

anlamsal yakınlığı gösterdiği varsayılır. Anlamsal yakınlık veya anlamsal mesafe etkisine göre anlamsal bellekte iki kavram arasındaki mesafe birbirine ne kadar yakın ise o kadar sıkı ilişkidir. Bu durumda hatırlama esnasında da zihinsel araştırma daha çabuk gerçekleşirken her iki kavramla ilgili cevap daha hızlı olacaktır. Bu tekniğin hazırlanışında bir yönerge ve örneğe yer verilir. Seçilen anahtar kelimeler bir sayfada birkaç defa alt alta yazılır ve süreli olarak ilişkilendirme yapabilmek için öğrencilere ilgili test verilir. Anahtar kavramın alt alta yazılması zincirleme kelime yazma riskini önleme amaçlıdır. Çünkü öğrenci her kelime yazarken anahtar kelime tekrar dönmezse anahtar kavram yerine cevap olarak yazdığı kavramın aklına getirdiği kelimeleri yazabilir. Bu durum testin amacını zedeler (Bahar ve Özatl, 2003: 76-77).

Hazırlanması ve uygulanması kolay olan kelime ilişkilendirme testleri yapısı itibariyle tüm derslerde kullanılabilir. Bireysel uygulanabileceği gibi büyük gruplara da uygulanabilir. Öğrencilerin bilişsel yapılarını gözler önüne seren var olan bilgileri ile yeni öğrenmeleri arasındaki farkı ortaya çıkaran biliş ötesi bir araçtır. Görsel hafızayı da harekete geçiren bu araç anlamlı öğrenmeyi artırırken üst düzey öğrenmelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmaktadır (Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 285).

KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ

Sevgili öğrenciler, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalında yapmakta olduğum yüksek lisans tezi için sizlerin görüşlerine ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda verilen Doğal Afetler sizlere neler çağrıştırıyorsa aklınıza gelen kelimeleri karşısındaki boşluklara yazınız. Her doğal afet için 30 saniye süreniz bulunmaktadır.

Cisim: **Oluk:**

<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> <tr><td>DEPREM</td><td></td></tr> </table>	DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		DEPREM		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> <tr><td>HEVELAN</td><td></td></tr> </table>	HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN		HEVELAN	
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
DEPREM																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
HEVELAN																																									
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> <tr><td>SEL</td><td></td></tr> </table>	SEL		SEL		SEL		SEL		SEL		SEL		SEL		SEL		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> <tr><td>CİG</td><td></td></tr> </table>	CİG		CİG		CİG		CİG		CİG		CİG		CİG		CİG									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
SEL																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
CİG																																									
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> <tr><td>EROZYON</td><td></td></tr> </table>	EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		EROZYON		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> <tr><td>KURAKLIK</td><td></td></tr> </table>	KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK		KURAKLIK					
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
EROZYON																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
KURAKLIK																																									
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> <tr><td>TSUNAMI</td><td></td></tr> </table>	TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		TSUNAMI		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> <tr><td>ORMAN YANGINI</td><td></td></tr> </table>	ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI		ORMAN YANGINI									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
TSUNAMI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									
ORMAN YANGINI																																									

Şekil 18. Kelime İlişkilendirme Testi Örneği (Sucu, 2021: 57)

1.3.6.16. Analoji

Duit (1991: 649) analogilerin iki etki alanı arasındaki yapıların karşılaştırılması olduğunu ifade eder. Glynn (1989: 203) ise analogiyi kavramlar arasında bazı açılardan benzerliktir şeklinde açıklamıştır. Küçükturan (2003) analogiyi tanınmayan, yabancılık çekilen herhangi bir olgunun bilinen olgular aracılığıyla açıklanabilmesi olarak tanımlamıştır. Öğrenmelerin kalıcı hale gelmesinde soyut kavramların somutlaştırılması ve öğrencilerin bildiği, tanıdığı kavramlarla ilişki kurulması önemlidir. Bu durum analogileri kavram öğretiminde önemli bir araç haline getirmektedir.

Analoji kullanılırken öğretmenlerin dikkat edeceği noktalar şu şekilde sıralanabilir (Dilber, 2006: 11-12).

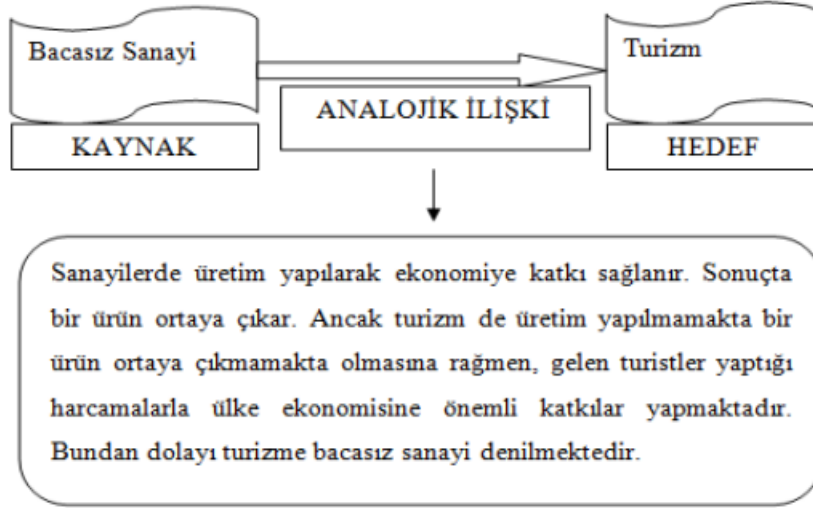
- Öğretmen hangi konuda hangi analogiyi nasıl kullanacağını tespit etmeli ve ona göre bir plan oluşturmalı, öğrencilerin dikkatini analogiye çekmelidir.
- Öğretmen öğrencilere kendi analogilerini oluşturabilmeleri için rehberlik etmeli ve onları cesaretlendirmelidir.
- Tercih edilen analogilerin öğrencilerin ön öğrenmeleriyle bağlantılı olmasına, konuyla yakından ilişkili olmasına, öğrencilerin günlük hayatlarıyla uyumlu olup, öğrencilerde kavram yanılgısına sebep olmamasına dikkat edilmelidir.
- Kullanılacak analogiler, öğrencilerin bilişsel yeterlilikleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Glynn (1989: 208; 1994: 13) analogi geliştirmede öğretmenlere rehberlik edebilecek anahtar işlemleri aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- 1.Hedef kavram tanıtılır.
2. Benzer (analog) kavram hatırlanır.
- 3.Hedef kavram ve benzer kavram arasındaki benzerlikler açığa çıkarılır.
4. Benzer özellikler eşleştirilir.
5. Analogilerin bozulduğu yerler açığa çıkarılır.
- 6.Sonuçlar çizilir, ortaya çıkarılır.

Analogiler öğrencilerin sahip oldukları bilgileri genelleştirmelerini teşvik eder, öğrendiklerini diğer bağlamlara uygularlar. Analogiler bilinen bir kavramdan bilinmeyen bir kavrama fikirleri aktarmak için kullanılabilir. Analogiler yeni kavramları öğrenciler için tanıdık bir hale getirebilir (Glynn, 1989: 212). Duit (1991:

666) ise analogilerin öğrencilerin kavramsal değişim ve öğrenmelerinde, soyut kavramları hayal edebilmeleri için konuyu resim ve grafiklerle görselleştirerek öğrenmeyi kolaylaştırmaya, öğrencilerin ilgilerini canlı tutmaya ve öğretmenleri öğrencilerin geçmiş deneyimlerini dikkate almaya yönlendirerek, yanlış ve eksik öğrenmelerden kaynaklı kavram yanlışlarını ortaya çıkarmada önemli bir rol üstlendiğini ifade eder.

Şekil 19. Turizm Analogisi Örneği (Doğramacı, 2019: 32)

1.3.6.17. Metafor Tekniği

Metafor günlük yaşam ve deneyimlerimizle ilişkili olarak belirli konu veya durumlara farklı açılardan bakabilmemizi ve düşüncelerimizi farklı yollarla ifade edebilmemizi sağlayan zihinsel araçlardır (Değirmenci, 2020: 537). Aydın'a (2006: 10) göre metafor; bir şey veya bir düşüncüyü ona çok benzeyen nitelikleri taşıyan başka bir şey ile genelde "gibi", "benzer" sözcüklerini kullanmaksızın istenen tanımlamayı yapmak, anlatımı anlaşılır ve kolay hale getirmek kullanılan sözcük ya da sözcük kümesidir. Diğer bir deyişle metafor; bir kavramı, kelimeyi, terimi, olguyu daha güzel ve etkili anlatmak amacıyla, başka bir anlamda olan bir sözcükle, ilgi kurularak benzetme yoluna gidilmesidir. Metafor, bireylerin kendi dünyalarını anlamlandırıp yapılandırmalarına yardımcı olan etkili bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizmasıdır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 103).

Farklı disiplinlere ait konularda sıklıkla başvurulanan bir araç olan metaforların hazırlanışında belirli basamaklar takip edilmelidir. Bunlar:

- Başlangıçta hangi konu veya kavramlar ile ilgili metafor kullanılacağına karar verilir.
- Konu ve kavram belirlendikten sonra metaforla ilgili veri toplama aracı hazırlanır.
- Hazırlanan form şeklindeki veri toplama aracı verilerin toplanacağı bireylere dağıtılır.
- Katılımcılara belirli bir zaman diliminde (çoğunlukla 5-20 dk. arası) eleştirilme kaygısı olmadan metafor üretmeleri istenir. Üretilen metaforların gerekçeleriyle yazılması istenir. Bu sayede metafor oluşturan bireyin metafor kavram ilişkilendirme mantığının da ortaya çıkarılması sağlanır.
- Yazılı halde veriler oluşturulacağı gibi resim veya farklı görseller kullanılarak da kavramla ilgili ilişkilendirmeler yapılabilir.

Yukarıda verilen hazırlık süreci tamamlandığında dersin başında konu ve kavramla ilgili öğrencilerin algıları, zihinlerindeki görsel imge ve sembollerle kavramı neye benzettikleri tespit edilebilir. Bu durum konu ve kavram öğretiminden önce öğrencilerin ön bilgilerini ve varsa kavram yanılgılarını ortaya çıkarır (Değirmenci, 2020: 539-540).

Metaforlar bir kavramın başka bir kavrama benzetilerek ifade edilmesidir. Metafor kullanarak bu benzetmeleri yapan birey hayal dünyasını kullanır ve yaratıcı düşüncelere sahip olur. Bununla birlikte birey kavramlar ile kendi deneyimlerini birleştirerek kendine ait bilgilerini daha anlamlı hale getirebilir. Ayrıca metaforlar sayesinde, özgür bir şekilde düşünebilen birey duygu, düşünce ve yaşantılarını daha kolay şekilde dile getirmiş olur (Zeytinli, 2021: 86).

Öğretmenler okullarda öğrettikleri soyut kavramları anlaşılır hale getirme yoluna gidip, bilinmeyen bir şeyi bilinen başka bir şeyle öğretmeyi gerçekleştirirken metafor tekniğinden yararlanmaktadırlar. Diğer bir deyişle benzeyen ve benzetilen öğeler aracılığı ile bir kavramı ortak özellikleri dikkate alınarak başka bir kavramın yerine koyarak tanımlamaktır. Herhangi olayı, durumu, kavramı, nesneyi kendine ait anlamı dışında farklı bir şekilde dile getirilip, açıklanmasıdır (Kayaardı, 2021: 31).

1.3.6.18. Haritalar

İnsanoğlu geçmiş çağlardan itibaren, bulundukları mekânı ve çevrelerini ve dünyayı daha iyi tanımak ve kavramak için çeşitli araçlar geliştirmişler, zamanla mekânı ifade etme ihtiyacı ilkel ve eksik de olsa haritalarla giderilmeye başlanmıştır. Geçmişten günümüze vazgeçilmez bir materyal olan ve teknik ilerlemeler sayesinde geliştirilen haritalar, coğrafi özellikleri ve mekânın bilgisini aktarma aracı olarak önemini korumaktadır. Haritalar genel olarak; bir yerin konumunu veya o yerin lokasyonunu belirlemek, takip edilecek güzergâhı göstermek, iki nokta arasındaki ulaşımın nasıl olacağını belirlemek, bir alandaki coğrafi bilgiyi göstermek veya bilgiyi depolamak, verilen bilgilerden yola çıkarak yorum yapıp, problem çözmek amaçlı kullanılır (Demiralp, 2009: 956-957).

TDK'ye (2022) göre harita, “coğrafya, tarih, dil, nüfus vb. konularla ilgili yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilen taslağı” şeklinde tanımlanmıştır. Okullarda öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin konu ve kavramları daha hızlı ve kolay bir şekilde öğrenmelerinde çok sayıda duyu organına hitap eden materyallerle karşılaşmaları gerekir. Öğretmenler sosyal bilgiler derslerinde, öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları kavramları somut bir şekilde görsel materyallerle sunmalıdır. Sosyal bilgiler derslerinin daha etkili ve kalıcı öğrenmeler için haritaların önemi büyüktür (Ünal, 2008: 13). Sosyal bilgilerin içinde barındırdığı tarih ve coğrafya disiplinlerinde yer- mekan içeren birçok konu ve kavram yer alır. Bu kavramların öğretiminde doğrudan kullanılabilecek haritalara sıklıkla başvurulur (Çoban vd., 2021: 367). Görsel materyaller içinde önemli yer tutan haritalar, öğrencilerin dikkatini konuya çekerek onları güdüler, dikkatlerini canlı tutar, kavramları somutlaştırır, bilgiyi düzenler ve bilgiyi basitleştirerek kısa sürede bilginin anlaşılmasını kolaylaştırır (Akar, 2008: 39).

1.3.6.19. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim

Sayısal verilerin çizgilerle ifade edilmesiyle oluşan görsele grafik adı verilir. Görsel hale getirilen veriler konunun somutlaştırılmasını ve anlamlı hale gelmesini sağlar. Grafiklerin, yatay ve dikey çizgilerden oluşan, dikdörtgen, yarım daire ve bütün şekillerden ya da resim şekillerden oluşan farklı türleri vardır. Grafikler, sayısal verileri görselleştirerek bunlar arasında karşılaştırmalar yapılabilmesine imkân tanır

(Göksel, 2007: 29). Kavram öğrenmede tablo, grafik vb. görsel materyallerin somutlaştırma özelliğinden yararlanılabilir. Görsel olarak algılanan bilgilerin kalıcılığı artar. Somut veriler öğrenciler için daha ilgi çekicidir (Ulusoy ve Yelken, 2009: 222).

Tablolar, birbirleriyle olan ilgilerine göre düzenlenerek oluşturulan yazılı ve görsel materyallerdir (Tüzün, 2008: 22). Bir durumun ana unsurları ile gösterildiği şekilsel ifadeler tablo denir. Tablolar sayfalar dolusu konuların özetlenip bir arada sunulduğu hatırlamayı kolaylaştıran önemli materyallerdir (Cendek, 2015: 17).

Öğrencilerin sosyal bilgiler konularını öğrendikleri dönem somut işlemler dönemi ve soyut işlemlere geçiş dönemine denk gelmektedir. Bu dönemlerde yapılacak ders etkinliklerinde öğretmenlerin görsel materyallere sıklıkla yer vermesi gerekir. Bu materyallerden biri de fotoğraflardır (Polatcan, 2016: 19). Özellikle geçmişle bağlantılı konu ve kavramlarının öğretiminde tarihsel olayların yaşandığı dönemin şartlarının anlaşılması ve konunun somutlaştırılmasında fotoğrafların önemi büyüktür (Yıldırım ve Mert, 2019: 217-218).

Resimler eğitimin bütün kademelerinde yararlanılabilecek materyallerdir. Resimlerin kullanıldığı öğrenme ortamlarında verilmek istenen konu ve kavramlar kısa yoldan öğrencilere aktarılabilir. Resimler, sözlerle anlatılması zor olan soyut ifade ve kavramların kullanılmasında en etkili araçlardan biridir. Öğrenciler görselleri metinlere göre daha uzun süre hatırlar ve görsellerin akılda kalıcılığı daha yüksektir. Örneğin; Kızılay'ın barındırdığı bilgi ve kavramların öğretilmesinde bir sayfa metin yerine kan bağışi yapılan bir resmin gösterimi bu kavramın akılda kalıcılığını artırır. Metinler öğrenciler için çoğunlukla uzun ve sıkıcı olabilmektedir. Özellikle fazla detaylı anlaşılması zor olan konularda resimlerden faydalanılabilir (Tonga, 2007: 32; Yalın, 1999, Akt. Tüzün, 2008: 21).

1.3.6.20. Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afis)

Sosyal bilgiler dersi, günlük hayatta var olan konu ve olayları ele alan, günlük yaşamdan bağımsız düşünülmemesi gereken bir derstir. Öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumu iyi tanıyan ve toplumda var olabilen, yaşadığı çağın olaylarına hakim bireyler olarak yetişmeleri sosyal bilgiler dersi için büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin çevresinde ve dünyada yaşanan olaylara karşı duyarlı, sorumluluk bilinci taşıyan, var olan sorunlar karşısında çözüm odaklı

davranmaya istekli vatandaşlar yetiştirilmesini hedefler. Bu sebeple güncel olayların sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması oldukça önemlidir (Gedik, 2008: 120). Güncel olaylar, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumda kullanılan kavramları anlamalarına ve anlamlandırmalarına yardımcı olur (Michaelis ve Garcia, 1996'dan Akt. Eryılmaz, 2015: 11). Güncel olayların sınıf ortamına taşınmasında ve öğrencilere aktarılmasında haber metinleri önemli bir yere sahiptir.

Sosyal bilgiler dersinde güncel konuların öğrencilere kazandırılmasında farklı öğretim materyalleri bulunmaktadır ancak gazetelerin kullanılması kazanımlara ulaşmada daha faydalı bir materyal olarak öne çıkmaktadır. Nitekim ders kitaplarındaki ünitelerde yer alan gazeteler, öğrenme faaliyeti için önemli bir ders materyalidir (Paykoç, 1987, Akt. Temur, 2022: 660-661). Eğitimde gazetelerin kullanılmasının faydaları çok yönlüdür. Gazete kullanımı çocukların kavram haznesini artırır, farklı potansiyellere sahip çocuklarda farklı alanlarda güncel ve zengin bir bilgi kaynağı sağlar, dünyada var olan gerçek konuları içerdiğinden somut veriler sağlar, maliyeti ucuzdur (Deveci, 2005: 162).

Gazeteciliğin teknolojik gelişmeler ile birleşmesi internet gazeteciliği ya da internet haberciliği kavramlarını doğurmuştur. Olayların, haberlerin ve bilgilerin hızla yayılmasına imkân sağlayan internet haberleri, zamandan bağımsız elde edilebilen ve daha geniş kitlelere ulaşılabilir bir yapıdadır (Doğan Yolgösteren, 2020: 10). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen internet haberleri, internetteki haber sitelerinden alınan görüntülerin aynen çıktısı alınıp yapıştırılmış şekliyle verilmektedir (Çelikkaya ve Yakar, 2015: 65). Sosyal bilgilerde kullanılan internet haberleri, öğrencilerin öğrendikleri konu ve kavramlarla günlük hayatın iç içe olduğunu fark etmelerini sağlar. Bu durum günlük yaşamda karşılaştıkları benzer problemlerin çözümünde onlara yol gösterici olacaktır.

Afiş, bireyi belli bir konuda aydınlatmak amacıyla büyük tek sayfaya hazırlanmış resimli ve yazılı tanıtım materyalidir. Ülkemizde sağlık bilgileriyle, çevreyle, ilgili topluma bilgi verme amaçlı çeşitli afişler bulunmaktadır (Nalçacı ve Ercoşkun, 2005: 145-146). Afişlerin görsel bir şekilde sunumu konunun somutlaştırılmasına katkı sağlar, konunun akılda kalıcılığını artırır. Ders kitaplarında kullanılan afişler konu ve kavramların görsel olarak özetlenmiş halini öğrencilere sunar.

1.3.6.21. Kavram (Bilgi) Yaprakları

Kavram öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanan bu materyal konuların resimlerle desteklenerek hazırlanmasıdır. Konu ile ilgili kavram ve bilgilerin öğrencilerin seviyelerine göre punto ve yazı karakterleri kullanıp yazılı olarak ve resimler eklenerek görsel halde sunulması ile oluşturulur. Bu yöntemde kavramın tanımı ve görselinin bir arada sunulması, kavramı ifade eden kelimenin kavranması ve anlamlandırılması ile öğrenmelerin daha etkili ve kalıcı olması sağlanır (Coşkun, 2020: 49; Tahiroğlu ve Esener, 2021: 287).

Şekil 20. Kavram (Bilgi) Yaprakları Örneği (Coşkun, 2020: 51)

1.3.6.22. Tarih Şeridi

Bireyler ilk çocukluk döneminden itibaren zaman ve kronolojiye ait kavramlarla karşılaşır. Özellikle saat ve takvime ilişkin büyükler tarafından söylenen sözler çocuklarda zaman ve kronoloji kavramlarının öğrenilmesine dair ilk adımlardır. Ancak zaman ve kronolojinin öğrenilmesi bununla sınırlı olmayıp bir süreç gerektirir (Dilek, 2001'den Akt. Altun ve Kaymakçı, 2016: 159). Zaman ve kronoloji ile ilgili temel kavramlar tarihsel olay ve olguların anlam kazanmasında büyük öneme sahiptir. Tarih ve zaman bilgisinin eksikliği tarihsel olayları birbirinden kopuk bilgi yığınları haline getirir. İlköğretim ikinci kademedeki öğrenciler milat, milattan önce ve sonra, asır, yüzyıl gibi kavramlarla karşılaşır. Bu kavramlar ile ilgili konularda tarih şeritlerinden faydalanılabilir (Haydn vd. 1997, Akt. Demircioğlu, 2005: 156; Çoban vd., 2021: 370). Tarih şeritleri, öğrencilerin tarihsel olayların zamanını ve sırasını algılamalarına yardımcı olur (Özen, 2010: 52). Derslerde kullanılan tarih şeritleri

öğrencilerin zamanla ilgili kavramları somutlaştırarak daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

Şekil 21. Tarih Şeridi Örneği (Şimşek ve Bal, 2010: 125)

1.3.6.23. Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları)

Günümüz teknolojik gelişmeleri her alanda kendini gösterdiği gibi eğitime yansımaları da dikkat çekicidir. Teknoloji ile birlikte öğrenme ortamlarında geleneksel materyallerden teknoloji destekli materyal geliştirmeye doğru bir değişim yaşanmıştır. Öğretme-öğrenme süreçlerindeki deneyim ve kullanılan araçların değişen özellikleri ile birlikte öğrenen özellikleri de değişime uğramıştır (Sezgin, Bozkurt, Yılmaz ve Linden, 2018: 173; Tünkler, 2021: 236). Yeni nesil öğrenen öğrencilerin ihtiyaçları da farklılık göstermektedir. Geleneksel öğretim yöntemleri bu yeni nesil öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır (Çankaya ve Karamete, 2008: 118). Hızla gelişen teknolojiyle birlikte öğrenen özelliklerinin değişmesi, bilgiye ulaşma yollarının çeşitlenmesi ve erişimin hızlanması beraberinde bilgisayar teknolojilerinin eğitim ortamlarında kullanılmasını zorunluluk haline getirmiştir (Yeşiltaş, 2016: 108).

Günümüz eğitim ortamlarında önemli yer tutan bilgisayar ve internet teknolojilerinden kavram öğretiminde de yararlanılabilir ve kavram öğretiminde kullanılmak üzere sayısız materyal hazırlanabilir. Bilgisayar ve internet teknolojileri ile öğrencilere konu ve kavramlar öğretilir veya daha önce öğretilmiş kavramlar pekiştirilebilir. Örneğin; internet sayfaları, web siteleri, ses internet kayıtları (dijital hikayeler), görüntülü kayıtlar (heyelan kavramı öğretilirken heyelanın gerçekleşme görüntüsü), üç boyutlu görseller; simülasyon ve animasyonlar, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik vb. hazır materyallerden yararlanılabilir ya da bu teknolojilerden

faaydalanılarak yeni materyaller geliştirilebilir. Bu araçlar sayesinde farklı kavram haritaları ve grafik düzenleyiciler hazırlanarak kavram ğretiminde kullanılabilir. Bir kavram ya da konuyla ilgili oyun tasarlamak istendiğinde Web 2 araçları yardımımıza koşmaktadır. Bu araçlar: Edrax Max, creately, smartdraw, MindMap, Glogster, Powtoon, ToonDoo, Pixtoon, Kahoot!, EDpuzzle, Puzzle Maker olarak sıralanabilir (Tatlı, 2007, Akt. Tahiroğlu ve Esener, 2021: 290-291). Web 2 araçları sosyal bilgiler dersinde öğrenciler için ilgi çekici olmayan soyut kavramların ğretiminde alternatif uygulamalar olup öğrenmeyi kolaylaştırmakta aynı zamanda öğrenme ortamlarını sıkıcılıktan kurtarmaktadır (Aksin, 2019: 54).

1.3.6.24. Edebi rnler (şiiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)

Sosyal bilgiler dersi ğretim programı, edebi ürünlerin kullanımı yönünden incelendiğinde efsane, destan, masal, atasözü, halk hikayesi, türkü ve şiiir gibi türlerden yararlanılarak sosyal bilgiler dersi edebî ürünlerle desteklenmelidir. Aynı amaçla öğrenciler; konuları sevdirecek roman, tarih roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı ve fıkra gibi edebî ürünler okumaya teşvik edilmelidir ifadesine yer verilmiştir. Programda yer verilen ifadeler sosyal bilgiler derslerinde edebi ürün kullanımının gerekliliğini ortaya koymaktadır (MEB, 2018: 10). Nitekim edebi ürünler, öğrencileri sosyal bilgiler dersi kapsamında yer alan kavramların canlı örnekleriyle karşı karşıya getirir. Bu kitaplar aynı zamanda sosyal bilgiler dersindeki konuları uygulamalı hale getirip, öğrencileri anlamlı ve gerçek senaryolarla karşı karşıya bırakırlar. Edebi rnlerin aynı zamanda sanatsal yönleri de bulunduğundan okuyanı etkisi altına alır (McGowan ve Guzzetti, 1991: 40, Akt. Dolmaz, 2018: 2). nl (2013: 122) sosyal bilgiler derslerinde konuların aktarılmasında edebi ürün kullanımının ğretim sürecinde anlatımı zor olan kavramların öğretilmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

TDK'ye (2022) göre şiiir; “zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk“ olarak tanımlanmıştır. şiiir her konuyu aktarabilir. şiiirin konu yelpazesi hemen hemen her alanı içerebilir. şiiirde bilimsel konulardan tutunda hayatta yaşanan acı ve sevinçlere kadar farklı konuları görmek mümkündür (Kaya, 2013: 52). şiiirler farklı konularda hazırlanabildiği gibi öğrenme

ortamlarında farklı derslerde kullanılmaya uygundur. Öğrenme ortamlarına getirilen şiirler, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine katkıda bulunarak, olgu, ilke ve kavramların öğrencilere öğretilmesinde kullanışlı bir araçtır. Şiirlerin kullanımı öğretimi sıradanlıktan kurtararak öğrencilerin derse katılımını artırmaktadır (Sönmez, 2003'ten Akt. Yeşilbursa vd., 2013: 168). Hayat bilgisi, fen bilimleri, matematik gibi dersler de şiir yoluyla öğretilir. Derslerde öğretmenlerin kavram öğretiminde şiir kullanmaları, kavramların daha kolay hatırlanmasını ve akılda kalmasını kolaylaştıracağı söylenebilir (Esener 2021: 39). İçerisinde çok fazla konu ve kavram bulunan sosyal bilgiler dersinde de şiir etkili bir materyal olarak kullanılabilir.

Hikaye; “Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü” olarak tanımlanmıştır (TDK: 2022). Hikâyeler farklı yaş gruplarına ait insanlar için önemli bir türdür. Ancak hikayeler en fazla çocuklar tarafından tercih edilir. Bu bağlamda çocuklara verilecek eğitimlerde hikaye kullanmak, en kısa yoldan onlara hedeflenen davranışları kazandırmaktadır (Aytaş, 2006: 14). Kurt (2018: 24) hikâyelerin öğrenme ortamlarında kullanılmasının öğrencilerin bilişsel, sosyal, kültürel gelişimlerini desteklediğini ifade etmiştir. Sosyal bilgiler dersi toplumu ele alan, toplumsal problemlerin çözümüne katkı sunan bir derstir. Derslerde öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri problemlerin ele alındığı tasarlanmış hikayelerin kullanımı, öğrencileri bu problemlere karşı hazırlıklı hale getirir.

Sosyal bilgiler öğretiminde hikayelerin kullanılmasıyla “şimdi, sonra, değişim ve süreklilik” gibi kavramlar daha kolay öğretilir (Savage ve Savage 1993, Akt. Ünlü, 2021: 334). Sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının önemli bir kısmını soyut konu ve kavramlar oluşturur. Derslerde kullanılan hikâyelerle tarihsel dönemin sosyal, kültürel, ekonomik yapısının öğrenci tarafından kavranması, zamanın toplumsal değerlerinin daha iyi anlaşılması, tarihsel kavram ve olguların daha kolay öğrenilmesi mümkündür. Öğrencileri güdülemek ve dikkatlerini canlı tutmak amacıyla da tarihsel hikâyelerden yararlanılabilir (Şimşek, 2010: 265).

Destan, TDK'ye (2022) göre “tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağan üstü olayları konu alan şiir, epope” olarak tanımlanmıştır. İnan'a göre destan, milletlerin gelenek ve göreneklerini, inanç ve değerlerini, ataların dünya görüşlerini olduğu gibi yansıtan tarih öncesi çağlarda oluşturduğu yapıtlardır (İnan, 1992, Akt. Akkuş, 2006: 34). Destanlar, ait oldukları milletlerin kültürünü

yansıtırken ekonomik uğraş alanları, savaş aletleri ve stratejileri, yaşamış oldukları coğrafyaya özgü iklim ve bitki örtüsü gibi konularda da zengin bilgiler sunar (Akkuş, 2006: 38). Bu gerçekten hareketle sosyal bilgiler derslerinin konu ve kavramlarını içinde barındırdığı görülen destanlar kaynak olarak kullanılabilir.

Makale, TDK'ye (2022) göre “bilim, fen, siyasal, ekonomik ve toplumsal konuları açıklayıcı veya yorumlayıcı niteliği olan gazete veya dergi yazısı” olarak tanımlanmıştır. Düşünce yazıları içinde etkili bir tür olarak kabul edilen makalede belirli bir düşünce ispatlayarak ve delil sunarak anlatılır. Bu özelliği ile diğer düşünce yazılarından ayrılır. Makalede kullanılan anlatım kesinlikle gerekçelendirilmeli ve kanıtlanmalıdır. Makalelerde tez ve antitez bulunur. Makalelerin bilimsel ve kanıtlanabilir özelliği nedeniyle yazarken belirli bilgi ve birikime ihtiyaç duyulur (Aytaş, 2006: 14). Sosyal bilgiler dersinde tarih, ekonomi, demokrasi, nüfus artışı, vatandaşlık vb. konularda öğretim hedeflerine uygun olarak makaleler bir öğretim materyali olarak kullanılabilir (Yeşilbursa vd., 2013: 176). Bilimsel veriler ve kanıtlar sunan makalelerin öğretim materyali olarak kullanılması, anlatılan konu ve bilginin inandırıcılığını artırır.

Tekerleme, TDK'ye (2022) göre “biri ile uyumlu hazır söz kalıbı” olarak tanımlanmıştır. Öğretmenler tekerlemelerden faydalananak öğrencilerin dil gelişimine katkıda bulunulabilir. Tekerlemeler ile yeni kelimeler öğrenen öğrenciler, öğrendikleri bu kelimeleri tekerlemeler yardımıyla tekrarlayıp kullanabilir. Bu şekilde çocuk yeni öğrendiği kelimeleri eğlenceli bir şekilde pekiştirerek tekrarlama olanağı bulacaktır. Bu şekilde kullanılan kelimelerin akılda kalıcılığı da artacaktır (Dilci ve Gür, 2012: 1509). Tekerleme kullanarak kavram öğretiminin gerçekleştirilmesi sayesinde, öğrencilerin dikkatleri konuya çekilir, eğlenerek öğrenmeleri sağlanır, böylece kavramların öğrenimini daha kolay gerçekleşir (Esener, 2021: 38).

Şarkı, TDK'ye (2022) göre “tonlama değişiklikleriyle çeşitli duygular uyandıran uyumlu, ezgili insan sesleri” olarak tanımlanmıştır. Müziğin ve şarkıların kullanıldığı öğrenme ortamlarında öğrenciler zevk alarak ve eğlenerek öğrenmeleri sağlanabilir. Öğrenciler şarkı eşliğinde farkına varmadan ve kolaylıkla öğrenebilir aynı zamanda öğrenilenlerin tekrarlanması ile bilgiler kalıcı hale gelir. Özellikle öğrenilmesi güç ders ve konularda kullanılan şarkılar öğrencilerin derslere karşı tutumları da olumlu yönde etkileyebilir (Yağışan, Köksal ve Karaca, 2014: 23).

Kavram öğretiminde kullanılan şarkılar sayesinde öğrenciler fark etmeden kavramları öğrenirler. Öğrenci uzun süreli belleğindeki bilgiyi geri getirmek istediğinde şarkıyı tekrarlama yeterli olmaktadır.

Türküler, toplumun yaşam biçimini ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli edebi ürünlerdendir. Türkülerin kaynağını doğal afetler, ölüm, kıtlık, göç, kahramanlık, sevgi, ayrılık gibi toplumsal olaylar oluşturur. Bu açıdan bakıldığında türkülerin sosyal yönü ağır basmaktadır. Bu nedenle türkülerden sosyal bilgiler derslerinde bazen bir ders aracı bazen de kültürel öğelerimizin bir aktarıcısı olarak yararlanılabilir (Gülüm ve Ulusoy, 2008: 114; Güzel ve Torun, 2005: 366-367, Akt. Yeşilbursa vd., 2013: 161).

Akrostiş, TDK'ye (2022) göre “her dizenin ilk harfi yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda ortaya bir sözcük çıkacak bir biçimde düzenlemiş manzume, muvaşşah, tevşih” olarak tanımlanmıştır. Bilginin uzun süreli belleğe aktarılıp saklanmasında kullanılan süreçlerden biri de kodlama/anlamlandırmadır. Geri getirmede kodlama temel ilkedir. Kodlamanın etkili olması ise anlamlandırmanın etkili yapılmasıyla mümkündür. Bilginin anlamlılığını arttırmada ise bellek destekleyici ipuçlarından yararlanılır. Akrostiş, bellek destekleyici ipuçları içerisinde yer almaktadır ve hatırlanması beklenen bilginin ya da kavramların baş harflerinden oluşur. Bu nedenle kavram öğretiminde etkili bir şekilde kullanılabilir (Aydın ve Aydın, 2020: 12). Kavramların akrostiş ile öğretilmesi öğrencilerde yaratıcı düşünmeyi ortaya çıkararak, bilgilerin somutlaştırılmasına ve kalıcılığına katkıda bulunur (Esener, 2021: 38).

Biyografi, farklı alanlarda ün kazanmış toplum için önemli insanların hayatlarının anlatıldığı eserlerdir. Biyografiler, öğrenciler için örnek teşkil edebilecek, kendilerini anlamalarına, tanımlarına yardımcı, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerinde rol model alabilecekleri, hayatı ve başarıları ile öğrencilerin kendilerini bütünleştirebileceği bireylerin yaşamlarını konu alır (Arıcı, Çizmecioğlu ve Namazcı, 2017: 119). Sosyal bilgiler dersi kazanımları değerlendirildiğinde verilmek istenen çok sayıda tarihi olay ve bu olaylara konu olmuş tarihi şahsiyetler yer alır. Bu kazanımların öğretilmesinde öğrencinin olayları dönemin şartları içerisinde düşünüp anlayabilmesinde biyografiler materyal olarak kullanılabilir (Biçer, 2019: 21).

Seyahatnameler yazıldıkları dönemin toplumsal ve siyasi olaylarına şahitlik eden bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda tarihe ışık tutan önemli bir

edebi türdür (Yakar, 2013: 13). Gezi yazısı, gezilip görülen yerlerdeki maddi ve manevi unsurları, belli bir edebi usul ile anlatan düz yazı türüdür (Maden, 2008: 156). Seyahatnameler edebi bir tür olmanın yanında öğretim aracı olarak da kullanılabilir. Seyahatnameler içerisinde verilen bilgilerin kontrolü yapıldıktan sonra tarihsel bir kanıt olarak kullanılabilir. Seyyahlar gezip gördükleri coğrafyalara ve toplumlara ilişkin görüşlerini eserlerine yansıtırlar. Bununla birlikte gezilen coğrafyadaki siyasal ve toplumsal yapı, insanların ekonomik uğraşı alanları, folklorik özellikler, yeryüzü şekilleri, konuştukları dilleri, inanç sistemleri, insanların fiziki özellikleri, kılık kıyafetleri, beslenme ve barınma şekilleri, iklim gibi birçok bilgiye gezi yazılarından ulaşılabilir (Yakar, 2013: 30). Seyahatnamelerin içeriği değerlendirildiğinde sosyal bilgilerin içerisinde yer alan farklı disiplinlere ait konu ve bilgileri kapsadığı görülmektedir. Bu nedenle sosyal bilgiler konularının öğretiminde seyahatnameler kullanılabilir. Özellikle tarih üniteleri işlenirken seyahatnamelerin kullanılması oldukça önemlidir.

1.3.7. Sosyal Bilgilerde Kavramların ve Kavram Öğretiminin Önemi

Sosyal bilgiler dersi insanı ve yaşamını tüm boyutlarıyla ele alarak anlamaya çalışan kapsamlı bir alandır (Doğanay, 2005a: 273). Sosyal bilgiler dersinin kapsamı, sosyal bilim disiplinleri temel alınarak oluşturulduğundan kavramlar açısından oldukça zengindir. Bu bağlamda öğrenciler sosyal bilgiler dersinde birçok kavramlarla karşılaşılır (Tokcan, 2015: 1). Düşünme etkinliğinin en temel aracı kavramlardır. Yeni sosyal bilgiler öğretim programında bilginin çok ötesinde öğrencilerin tümevarımsal ve tümdengelimsel düşünme yeteneklerini kazanmalarını destekleyici kavramları kullanmalarını önemsemektedir. Sosyal bilgilerin tamamlayıcısı olan disiplinlerin bilgisinden ziyade kavramların öğretiminin ön plana çıktığı görülmektedir (Ata, 2012: 39). 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerle insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularının ayrı ayrı değil, bütünleştirilmiş olarak ele alınması istenmektedir (MEB, 2018: 10).

İlköğretim çağındaki öğrencilerin sosyal bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmeleri ve günlük yaşamlarında karşılarına çıkabilecek problemleri

çözebilmeleri için temel kavramları çok iyi anlamaları gerekmektedir (Yazıcı ve Samancı, 2003).

Sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerin kalıcı bir öğrenme ile bilgiyi transfer edebilmeleri etkili bir kavram öğretimi ile mümkündür (Memişoğlu ve Tarhan, 2016: 7). Günümüzde etkili ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde öğrencilerin öğrenme süreçlerinde aktif rol ve sorumluluk almaları gerektiği bilinen bir gerçektir (Akbaş, 2020: 83). Kavram öğretim süreçlerinin doğru adım ve yöntemlerle öğrenci merkezli olarak ele alınması, öğrencilerin hayatları boyunca kullanabilecekleri doğru zihinsel modeller oluşturmalarına temel oluşturacaktır (Ayas, 2006, Akt. Akbaş, 2019: 235).

Doğanay'a (2005a: 273-276) göre sosyal bilgiler öğretiminde, kavramların öğrenilmesini, öğretimin odak noktası olarak belirlemenin birçok faydası vardır. Bunlar:

- Öğrenme ve hatırlama sürecini basitleştirir. Öğrencilerin akademik başarılarının artmasını sağlar.
- İletişimi kolaylaştırır.
- Öğretimi kişiselleştirir.
- Gerçek ve yanlış algılamayı ayırt etmeye yardımcı olur.
- Başlangıçta basit olarak öğrenilen kavramların gittikçe karmaşıklaşan yapısını anlamaya yardımcı olur.
- Akıl yürüterek problem çözme becerisini geliştirir

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın metodolojisi ele alınmıştır. Bu kapsamda sırasıyla araştırma modeli, veri kaynağı, veri toplama araçları, veri analizi ve geçerlik güvenirlik hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Araştırmanın Modeli

2021-2022 öğretim yılı sosyal bilgiler 5, 6, ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığını ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanılma yoğunluğunu tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımları kullanılmıştır. Nitel araştırmaların en belirgin özelliği araştırmacının verilere doğrudan kaynağından ulaşılmasıdır (Büyüköztürk vd., 2020: 286). Genel olarak nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve kendi bütünlüğü içinde ortaya konulduğu nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Araştırma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesine yönelik doküman incelenmesi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması istenilen gerçekler veya olaylar hakkında bilgileri içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Doküman inceleme başlı başına veri toplama aracı olarak kullanılabileceği gibi görüşme veya gözlemden elde edilen verileri ilişkilendirmek için de kullanılabilir (Cansız Aktaş, 2019: 127).

2.2. Veri Kaynakları

Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri kaynağını ise sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde okullarda okutulan 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları incelenmiştir.

Çalışmanın veri kaynağını sosyal bilgiler 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen 2021-2022 eğitim-öğretim

döneminde milli eğitim bakanlığına bağlı okullarda okutulan 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırmaya Örnek Teşkil Eden 2021-2022 Eğitim-öğretim Yılında Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Ders Kitabının Adı	Yazarlar	Yayınevi	Yayın Yılı
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5.Sınıf Ders Kitabı	Seçil Büke HARUT	Ata	2019
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6.Sınıf Ders Kitabı	Erhan ŞAHİN	Anadol	2019
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7.Sınıf Ders Kitabı	Hikmet AZER	Ekoyay	2019

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. 2021 – 2022 eğitim öğretim yılında Rize ilinde MEB tarafından ortaokul öğrencilerine (5. sınıf, 6. Sınıf ve 7. sınıf) ücretsiz olarak dağıtılan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Verilerin toplanması esnasında kullanılan ders kitaplarına MEB Eğitim Bilişim Ağı sisteminden ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamalarının tespiti için bir “kontrol listesi” araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Oluşturulan kontrol listesi ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra uzman görüşüne başvurulmuştur. Yapılan son düzenleme ile aşağıdaki kontrol listesi oluşturulmuş ve Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 5. Kontrol listesi tablosu

Tema	Kod
	1. Analoji
	2. Anlam Çözümleme Tablosu
	3. Balık Kılçığı Diyagramı
	4. Bilgi Haritası
	5. Bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.)

Tablo 6 (Devam). Kontrol listesi tablosu

Kavram Öğretim Uygulamaları	6. Edebi Ürünler (Şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı-seyahatname)
	7. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim
	8. Haber Metinleri (gazete, internet haberi, afiş)
	9. Haritalar
	10. Kavram Ağı
	11. Kavram (Bilgi) Yaprakları
	12. Kavram Bulmacası
	13. Kavram Çarkı
	14. Kavram Değişim Metinleri
	15. Kavram Haritası
	16. Kavram Karikatürleri
	17. Kelime İlişkilendirme Testleri
	18. Metafor Tekniği
	19. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç
	20. Tarih şeridi
	21. Tümdengelim(Sunuş Yoluyla öğretim yaklaşımı)
	22. Tümevarım(Buluş yoluyla öğretim) yaklaşımı
	23. V Diyagramı
	24. Yapılandırılmış Grid
	25. Zihin Haritası

2021-2022 öğretim yılında okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamaları doküman analizi yöntemi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo haline getirilerek gösterilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmesi amaçlanmıştır. İçerik analizinde temel hedef, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde yapılmak istenen, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde gruplandırmak ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242).

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma sonuçların inandırıcılığı, bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biridir. Bu nedenle geçerlik ve güvenirlik araştırmalarda yaygın olarak kullanılan iki ölçüttür. Kullanılan veri toplama araçlarının ve araştırma deseninin geçerliğini ve güvenirliğini her araştırmacının çok dikkatli bir şekilde test etmesi ve sonuçları okuyucuya rapor etmesi beklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının bulgularının uygunluğu olarak tanımlanabilir. Nitel araştırmalarda güvenirlik ise, araştırma sonuçları ve süreçlerinin tekrarlanabilirliğinden ziyade sonuçların farklı yeni durumlara benzer boyutlar içinde zenginlik ve çevre sunması (Leung, 2015) olarak tanımlanmaktadır. Araştırmada ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelenerek kitaptaki görseller uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşüne sunulan 73 görselin 68'inde görüş birliği 5'inde görüş ayrılığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda uyum yüzdesi (%93) olarak hesaplanmıştır.

2.6. Bulgular

Bu bölüm araştırmanın alt amacı doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda “sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumu nedir?” sorusuna cevap aranmıştır.

2.6.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında 5, 6 ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından analogilerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

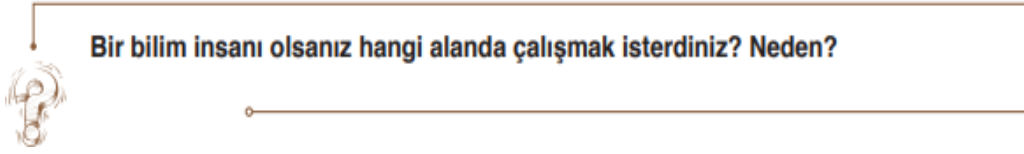
Tablo 7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	3	3	7
Kültür ve Miras	3	-	3	6

Tablo 7 (Devam). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri

İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	2	-	3
Bilim, Teknoloji ve Toplum	2	2	1	5
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	3	-	2	5
Etkin Vatandaşlık	3	1	1	5
Küresel Bağlantılar	4	-	-	4
Toplam	17	8	10	35

Tablo 7’de de görüldüğü üzere, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 17 adet, 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet analoji örneği bulunmaktadır. Analogilerin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla birey ve toplum öğrenme alanında, en az analoji örneğine ise insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer verilmiştir.

Şekil 22. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili kullanılan kişisel analoji örneği (Harut, 2019: 103)

Şekil 22 ilgili bölüm incelendiğinde soruda öğrencilerin kendilerini bir bilim insanının yerine koyarak düşünmeleri istenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin bilim insanı kavramının yerine kendilerini koyarak düşünmeleri istendiğinden analoji çeşitlerinden kişisel analoji kullanıldığı tespit edilmiştir.

4.6 Genel ağı güvenli kullanılmaması bazı tehlikelere yol açabilir.

Uçsuz bucaksız bir alan olarak ifade edilen genel ağı, güvenli kullanılmaması bazı tehlikelerle karşılaşılmasına neden olabilir (Görsel 4.6). Peki, bu tehlikeler nelerdir? Bu tehlikelere karşı hangi önlemler alınabilir? Şimdi bunları inceleyelim.

Günümüzde yaygın olarak faydalandığımız sosyal ağları kullanırken dikkatli olmamız gerekir. Bu ağlar üzerinde arkadaş gibi görünen kötü niyetli insanlar bize ait adres, telefon, şifre gibi kişisel bilgilerimizi isteyebilir. Daha sonra bize ait bu bilgilerle sosyal medya ve genel ağ ortamında bizim kimliğimizle hareket edebilirler. "Kimlik hırsızlığı" adı verilen bu olayda kötü niyetli insanlar bize ait bu bilgilerle farklı suçlar işleyebilirler. Kimlik hırsızlığına karşı genel ağ ortamında, tanımadığımız insanlarla iletişime geçmemeli, kişisel bilgilerimizi hiçbir şekilde paylaşmamalıyız. Günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak sanal ortam üzerinden işlenen birçok suç vardır. Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan Siber Suçlarla Mücadele ekipleri bu alandaki suç ve suçlulara karşı mücadele etmektedir.

Şekil 23. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili hırsız analogisi örneği (Harut, 2019: 100)

Şekil 23 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere hırsız resmi gösterilerek görsel analogiden faydalanılmıştır. Hırsız görselinden faydalanılarak kimlik hırsızlığı kaynak kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Sinema, tiyatro veya konser gibi etkinliklere katılmak isteyen bir kişi, organizasyonu düzenleyen kişilerden bir bilet alır. Biletli kişiler, saati geldiğinde yerlerine oturarak etkinliği izlerler.

Sinema salonunda izleyicilerin yerlerini bulabilmesi için koordinat sistemi kullanılır (Görsel 3.4). Oturacağımız yer, aldığımız biletin üzerinde harf ve rakamla B5, E8, G1 biçiminde belirtilir. Yerimizi bulmak için önce harfin yazıldığı sırayı, ardından aynı sıradaki koltuk numarasını buluruz. Böylece karışıklık olmadan bizim için ayrılan yere oturabiliriz.

Sinema salonlarında harf ve sayılardan oluşan koordinat sistemi kullanılır.

Şekil 24. 6. sınıf ders kitabı “coğrafi konum” kavramı ile ilgili sinema salonu analogisi örneği (Şahin, 2019: 82)

Şekil 24 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sinema salonu resmi gösterilerek resimli analogiden faydalanılmıştır. Sinema salonu görselinden faydalanılarak coğrafi konum kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Hazırlık Çalışması

“Korsan yayın” ve “Korsan CD” ifadelerini hiç duydunuz mu? Bu ifadeler ne anlama gelmektedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

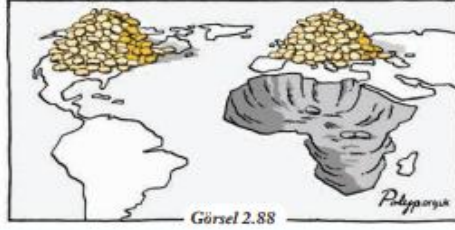
Şekil 25. 6. sınıf ders kitabı “telif hakkı” kavramı ile ilgili korsan analogisi örneği (Şahin, 2019: 147)

Şekil 25 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yöneltilen soruda korsan kavramından yola çıkılarak korsan yayın ve korsan cd ifadelerinin ne anlama geldiği sorulmuştur. Korsan kavramından yola çıkılarak telif hakkı kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Görsel 2.88'i inceleyiniz ve soruları cevaplayınız. Cevaplarınızı defterinize yazınız.

1. Afrika kıtası neden kazılmış olarak çizilmiştir?
2. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın üzerine neden altın çizilmiştir?
3. Karikatüre bir isim vermeniz istenseydi bu isim ne olurdu? Neden?

Şekil 26. 7. sınıf ders kitabı “sömürgecilik” kavramı ile ilgili altın analogisi örneği (Azer, 2019: 70)

Şekil 26 ilgili bölüm incelendiğinde altın görseli kullanılarak resimli analogiden faydalanılmıştır. Altın görselinden yola çıkılarak sömürgecilik kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde yaşayan bir seyyah olsaydınız nereleri gezerdiniz? Gezdiğiniz yerlerle ilgili hangi konularda yazılar yazardınız?

Şekil 27. 7. sınıf ders kitabı “seyyah” kavramı ile ilgili kişisel analogi örneği (Azer, 2019: 81)

Şekil 27 ilgili bölüm incelendiğinde soruda öğrencilerin kendilerini bir seyyahın yerine koyarak düşünmeleri istenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin seyyah kavramının yerine kendilerini koyarak düşünmeleri istendiğinden anoloji çeşitlerinden kişisel anoloji kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından anlam çözümleme tablolarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Anlam Çözümleme Tablosu Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	3	4	-	7
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	1	-	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	-	-	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	1	-	2
Etkin Vatandaşlık	2	1	2	5
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	7	7	2	16

Tablo 8’de de görüldüğü üzere, sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 7 adet, 6. sınıf kitabında 7 adet, 7. sınıf kitabında 2 adet anlam çözümleme tablosu örneği bulunmaktadır. Anlam çözümleme tablosunun öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Birey ve toplum öğrenme alanının ve küresel bağlantılar öğrenme alanında ise anlam çözümleme tablosu örneğine yer verilmemiştir.

Öğrendiklerimi Uyguluyorum

Yaşadığınız yerdeki yöneticileri araştırarak isimlerini aşağıdaki tabloya yazınız.

Yaşadığınız Yerin Adı	Merkezî Yönetim Temsilcisi ve Adı	Yerel Yönetim Temsilcisi ve Adı
İl		
İlçe		
Köy/ Mahalle		

Şekil 28. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği (Harut, 2019: 148)

Şekil 28 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden yönetim kavramı ile ilgili bilgileri iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda yönetim kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sıra Sizde

Tabloda verilen mesleklerin gerektirdiği kişilik özellikleri, beceriler ve eğitim süreci hakkında araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri tabloya yazınız.

Meslekler	Meslekler ile ilgili bilgiler		
	Kişilik özellikleri	Beceriler	Eğitim süreci
Veterinerlik			
Aşçılık			
Ana sınıfı öğretmenliği			
Otomobil tamirciliği			
Muhasebecilik			

Şekil 29. 6. sınıf ders kitabı “meslek” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği (Şahin, 2019: 196)

Şekil 29 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden meslek kavramı ile ilgili bilgileri iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda meslek kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. Aşağıdaki tabloyu örneği dikkate alarak doldurunuz.

Devletin adı	Yöneticiye verilen unvan	Kararın alındığı yer	Demokratik özellikleri
İlk Türk devletleri	<i>Han, hakan, kağan</i>	<i>Kurultay</i>	<i>Çoğulculuk, karar alma ve uygulama süreçlerine katılım</i>
Türk-İslam devletleri			
Osmanlı Devleti'nin son dönemleri			
Türkiye Cumhuriyeti Devleti			

Şekil 30. 7. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği (Azer, 2019: 186)

Şekil 30 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden yönetim ile ilgili kavramları ve bilgileri karşılaştırmalı olarak iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda yönetim kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından bilgi haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgi Haritası Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	-	1	2
Kültür ve Miras	2	-	5	7
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	1	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	1	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	-	-
Etkin Vatandaşlık	2	-	-	2
Küresel Bağlantılar	1	-	-	1
Toplam	6	-	8	14

Tablo 9’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 6 adet, 7. sınıf kitabında 8 adet bilgi haritası örneğine yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise bilgi haritası örneğine yer verilmemiştir. Bilgi haritasının öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında ise bilgi haritası örneğine yer verilmemiştir.

Öğrendiklerimi Uyguluyorum
Aşağıda iki ayrı şehrimize ait kültürel unsurların özelliklerini araştırarak ulaştığınız bilgileri ilgili kutucuklara yazınız. Bu bilgileri benzerlik ve farklılıkları açısından arkadaşlarınızla paylaşınız.

İZMİR		
Düğümler	E! Sanatları	Geleneksel Kıyafetler

ARTVİN		
Düğümler	E! Sanatları	Geleneksel Kıyafetler

Şekil 31. 5. sınıf ders kitabı “kültürel unsur” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği (Harut, 2019: 53)

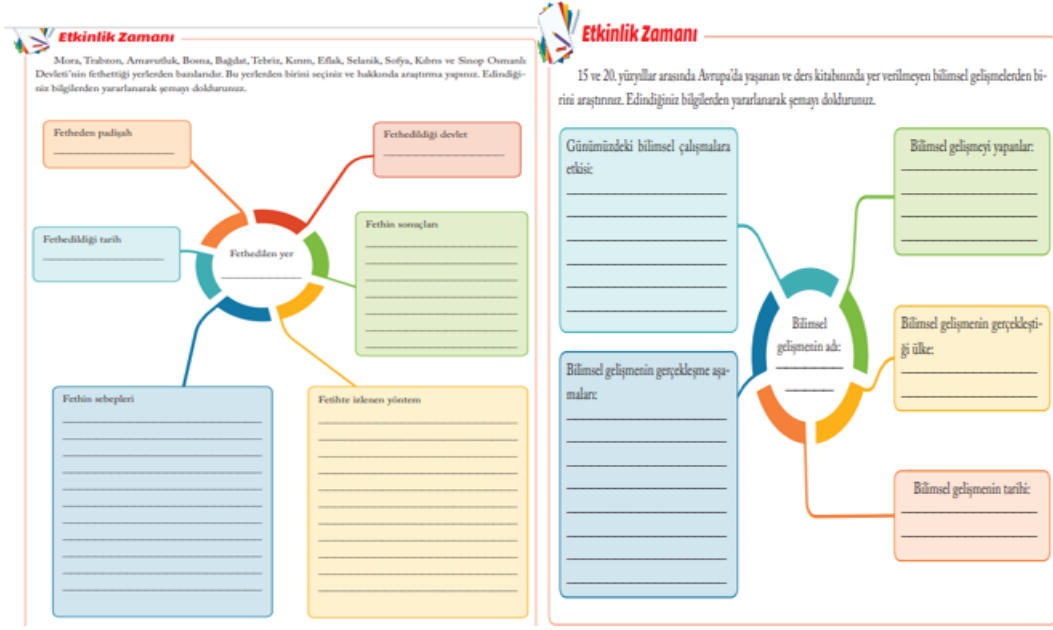
Şekil 31 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden kültürel unsur kavramı ile ilgili örnek şehirlerin araştırılmasını ve tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda kültürel unsur kavramının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

C. Aşağıdaki toplumsal ihtiyaçların altına, bu ihtiyaçları karşılamak için faaliyet gösteren kurumlardan ikişer örnek yazınız.

Eğitim	Sağlık	Güvenlik	Adalet	Ulaşım
■	■	■	■	■ .....
■	■	■	■	■ .....

Şekil 32. 5. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği (Harut, 2019: 159)

Şekil 32 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden toplumsal ihtiyaç kavramı ile ilgili örnekleri tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda toplumsal ihtiyaçlardan yola çıkarak kurum kavramının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 33. 7. sınıf ders kitabı “fetih ve bilimsel gelişme” kavramları ile ilgili bilgi haritası örneği (Azer, 2019: 60-143)

Şekil 33 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden fetih ve bilimsel gelişme kavramları ile ilgili birer örnekten yola çıkarak bilgileri araştırıp tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda fetih ve bilimsel gelişme kavramlarının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yapılandırılmış Grid Örneği

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından yapılandırılmış gridlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği bulunmaktadır. Yapılandırılmış grid örnekleri 1 adet birey ve toplum, 1 adet kültür ve miras, 2 adet küresel bağlantılar öğrenme alanında bulunmaktadır. 5 ve 7. sınıf kitaplarında ise yapılandırılmış grid örneği tespit edilememiştir.

D. Kutucuklarda isimleri verilen devletlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız. Bunu yaparken kutucuklardaki harflerden uygun olanları noktalı yerlere yazınız.

a. Asya Hun Devleti	b. Gazneliler Devleti	c. Uygurlar
ç. Karahanlılar Devleti	d. Kök Türk Devleti	e. Emevi Devleti
f. Büyük Selçuklu Devleti	g. Anadolu Selçuklu Devleti	ğ. Abbasi Devleti

1.	Hangileri Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerindendir?	.....
2.	Hangileri İslamiyet'i kabul eden Türk devletlerindendir?	.....
3.	Hangileri Arap Yarımadası'nda kurulmuştur?	.....
4.	Hangisi bilinen ilk Türk devletidir?	.....
5.	Hangisi yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir?	.....
6.	Hangisi ilk İslam parasını basmıştır?	.....
7.	Hangisi tarihte Türk adıyla kurulmuş olan ilk Türk devletidir?	.....
8.	Hangileri Yunan düşünürlerinin ve bilgilerinin eserlerini Arapça'ya tercüme ettirmiştir?	.....
9.	Hangileri Türkçe'yi resmi dil olarak kabul etmiştir?	.....
10.	Hangisi Köseadağ Savaşı sonucunda yıkılmıştır?	.....
11.	Hangisi Bizanslılarla Malazgirt Savaşı'nı yapmıştır?	.....
12.	Hangisi Dandanakan Savaşı sonucunda yıkılmıştır?	.....

Şekil 34. 6. sınıf ders kitabı yapılandırılmış grid örneği (Şahin, 2019: 75)

Şekil 34 ilgili bölüm incelendiğinde Orta Asya Türk devletlerine ait kavramlarla ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde yer verilen yapılandırılmış grid örneği tespit edilmiştir.

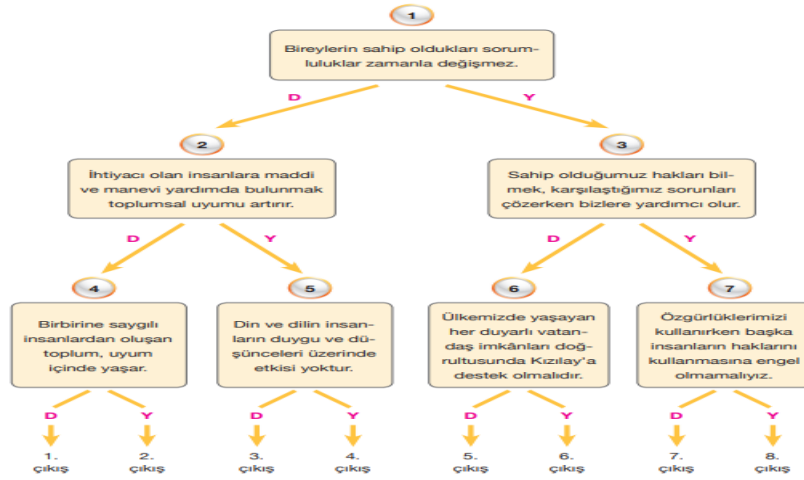
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Örneği

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği bulunmaktadır. 7 adet öğrenme alanının her birinde 1 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği bulunmaktadır. 5 ve 7. sınıf kitaplarında ise tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilememiştir.

B. Aşağıdaki dallanmış ağaç etkinliğinde okuduğunuz ifade doğru ise "D", yanlış ise "Y" yönünde ilerleyiniz. Buna göre aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Etkinliği hatasız tamamlayan öğrenci kaçınıcı çıkışa ulaşır?
2. Hangi kutucuklardaki ifadeler doğrudur?
3. Hangi kutucuklardaki ifadeler yanlıştır? Yanlış olan ifadelerin doğrularını defterinize yazınız.

Şekil 35. 6. sınıf ders kitabı tanılayıcı dallanmış ağaç örneği (Şahin, 2019: 33)

Şekil 35 ilgili bölüm incelendiğinde sosyal rollerin değişimi ve yardımlaşma dayanışma konusuna ait kavramlarla ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde yer verilen tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram (bilgi) yaprağının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram (Bilgi) Yaprağı Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	1	-	1
Kültür ve Miras	-	-	-	-
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	16	-	22
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	8	-	8
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	44	-	44
Etkin Vatandaşlık	-	8	-	8
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	6	77	-	83

Tablo 10’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 6 adet , 6. sınıf kitabında 77 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında ise kavram (bilgi) yaprağı örneği tespit edilememiştir. 5. sınıf ders kitabında insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 6 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 16 adet, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında 8 adet, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında 44 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 8 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır

Şekil 36. 5. sınıf ders kitabında ‘‘çığ ve heyelan’’ kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği (Harut, 2019: 77)

Şekil 36 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çığ ve heyelan kavramı ile ilgili bilgi ve görsel bir arada sunulmuştur. Bu bağlamda çığ ve heyelan kavramlarının öğretilmesinde kavram (bilgi) yaprağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 37. 6. sınıf ders kitabında ‘‘kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık’’ kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği (Şahin, 2019: 165)

Şekil 37 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık kavramı ile ilgili bilgi ve görsel bir arada sunulmuştur. Bu

bağlamda kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık kavramlarının öğretilmesinde kavram (bilgi) yaprağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritası Örnekleri

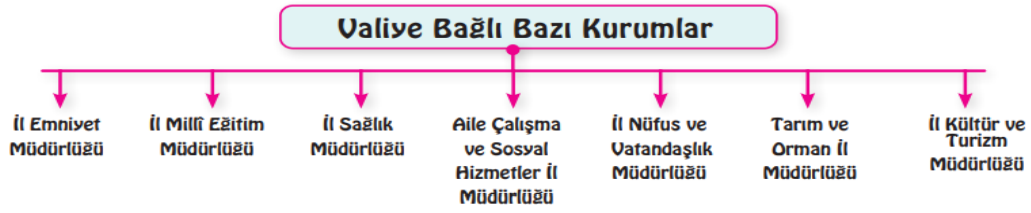
Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	3	1	4
Kültür ve Miras	-	-	1	1
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	3	2	5
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	2	-	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	6	4	10
Etkin Vatandaşlık	1	2	1	4
Küresel Bağlantılar	-	-	1	1
Toplam	2	16	10	28

Tablo 11’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 2 adet kavram haritası bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 1 adet hiyerarşik kavram haritası ve 1 adet olaylar zinciri kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. 6. sınıf kitabında 16 adet kavram haritası bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 7 adet hiyerarşik kavram haritası, 5 adet örümcek ağı kavram haritası, 2 adet olaylar zinciri, 2 adet hiyerarşik olmayan kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. 7. sınıf ders kitabında 10 adet kavram haritası örneği bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 5 adet örümcek ağı kavram haritası, 3 adet hiyerarşik olmayan kavram haritası, 2 adet hiyerarşik kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. Ders kitapları kavram haritası türleri bağlamında değerlendirildiğinde en fazla hiyerarşik kavram haritası ve örümcek ağı kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 38. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği (Kaynak: Harut, 2019: 147)

Şekil 38 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yönetim kavramı ve yönetim birimleri tanıtılarak yönetim kavramı ile ilgili kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 39. 5. sınıf ders kitabı “vali” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği (Harut, 2019: 146)

Şekil 39 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere valiye bağlı kurumlar tanıtılarak kurum kavramı ile ilgili kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

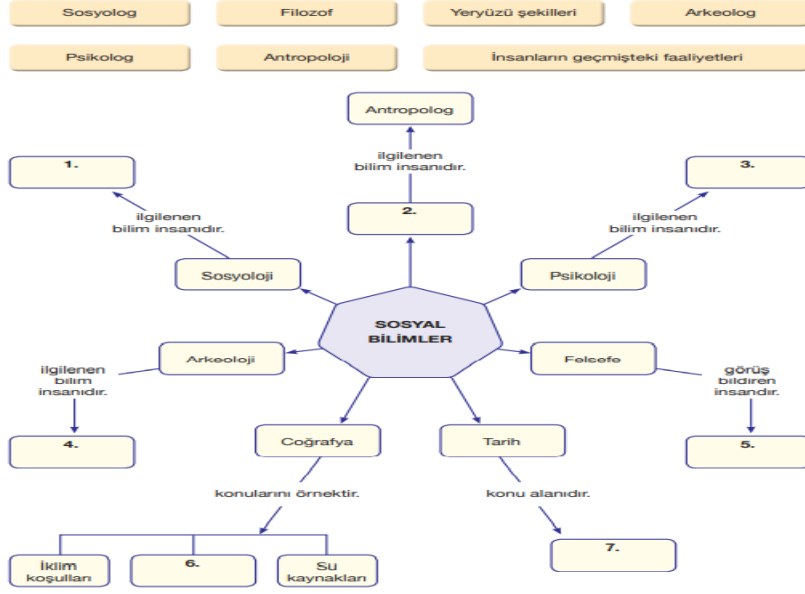

Şekil 40. 6. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği (Şahin, 2019: 28)

Şekil 40 ilgili bölüm incelendiğinde kurum kavramı ile ilgili ders kitabında kavram haritası tespit edilmiştir.

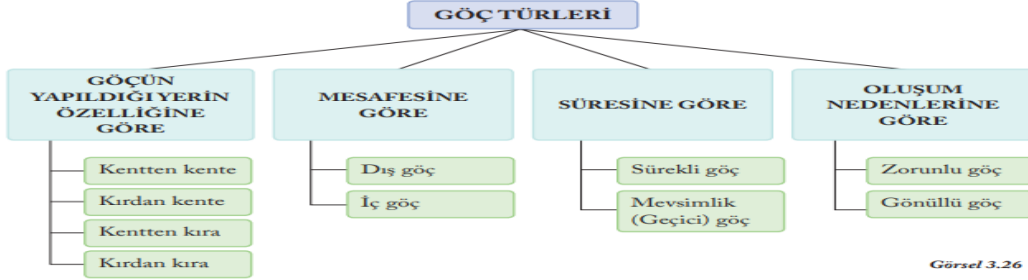
D. Aşağıdaki kavram haritasındaki numaralandırılmış kutucukları, verilen kavramlardan uygun olanıyla tamamlayınız.

Şekil 41. 6. sınıf ders kitabı “sosyal bilim” kavramı ile ilgili hiyerarşik olmayan kavram haritası örneği (Şahin, 2019: 155)

Şekil 41 ilgili bölüm incelendiğinde sosyal bilim kavramı ile ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde kavram haritası tespit edilmiştir.

Yukarıdaki alıntıda sözü edilen göç türlerini ayrıntılı olarak aşağıdaki kavram haritasında (Görsel 3.26) inceleyelim.

Görsel 3.26

Şekil 42. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği (Azer, 2019: 114)

Şekil 42 ilgili bölüm incelendiğinde göç konusu ile ilgili kavramların üzerinde gösterildiği kavram haritası tespit edilmiştir.

Şekil 43. 7. sınıf ders kitabı “demokrasi” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği (Azer, 2019: 183)

Şekil 43 ilgili bölüm incelendiğinde demokrasi konusu ile ilgili kavramların üzerinde gösterildiği kavram haritası tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram bulmacasının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Bulmacası Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	2	1	3
Kültür ve Miras	-	2	1	3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	2	1	3
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	2	1	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	2	1	3
Etkin Vatandaşlık	-	2	1	3
Küresel Bağlantılar	-	2	1	3
Toplam	-	14	7	21

Tablo 12’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 14 adet, 7. sınıf kitabında 7 adet kavram bulmacası örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 7 adet öğrenme alanının her birinde 2 adet, 7. sınıf ders kitabında 7 adet öğrenme alanının her birinde 1 adet kavram bulmacası örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında ise kavram bulmacası örneğine yer verilmemiştir.

Şekil 44. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği (Şahin, 2019: 71)

Şekil 44 ilgili bölüm incelendiğinde tarihe yolculuk ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavram bulmacası tespit edilmiştir.

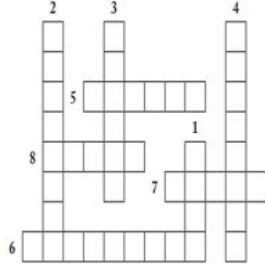

Şekil 45. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği (Şahin, 2019: 118)

Şekil 45 ilgili bölüm incelendiğinde yeryüzünde yaşam ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavramların karışık halde verildiği kavram bulmacası tespit edilmiştir.

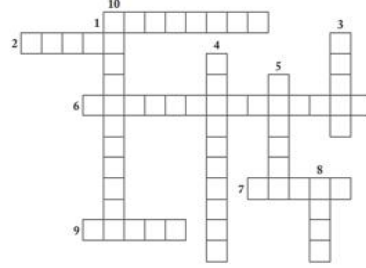
E. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Osmanlı Devleti'ni kuran Oğuz boyu.
2. Devşirme sistemiyle oluşturulan askeri ocak.
3. Yavuz Sultan Selim'in ilk seferini düzenlediği devlet.
4. Avrupa'da edebiyat, güzel sanatlar gibi alanlarda ilerlemenin arttığı dönem.
5. Katolik Kilisesi'nin kişileri dinden çıkarma yetkisi.
6. İtfaiye teşkilatının temeli olan ocak.
7. Osmanlı Devleti'nde halkın temizlik ihtiyacı için inşa edilmiş yapılar.
8. Osmanlı Devleti'nde halkın sıcak olarak tükettiği bir içecek.

E. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. İlk Türk devletlerindeki demokratik nitelik taşıyan meclis.
2. Demokrasinin ilk uygulandığı şehir.
3. Demokrasinin temel ilkelerinden biri.
4. Ülkemizin yönetim biçimi.
5. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ortaya çıktığı ülke.
6. Demokrasiye aykırı olan.
7. Atatürk'ün çok partili hayata geçiş için açılmasını istediği siyasal kuruluşlar.
8. Ülkemizde yasa çıkarılan yerin kısa adı.
9. Osmanlı Devleti'nde devleti yönetenlerin karar aldığı yer.
10. İlk Türk anayasası.

Şekil 46. 7. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği (Azer, 2019: 95-203)

Şekil 46 ilgili bölümler incelendiğinde Türk tarihe yolculuk ve yaşayan demokrasi ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavramların karelere yerleştirildiği kavram bulmacası tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından tarih şeritlerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 13'te gösterilmiştir.

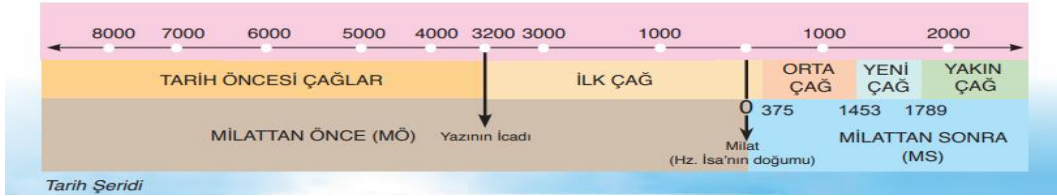
Tablo 13. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Şeridi Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	1	-	2	3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	1	1

Tablo 13 (Devam). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Şeridi Örneği

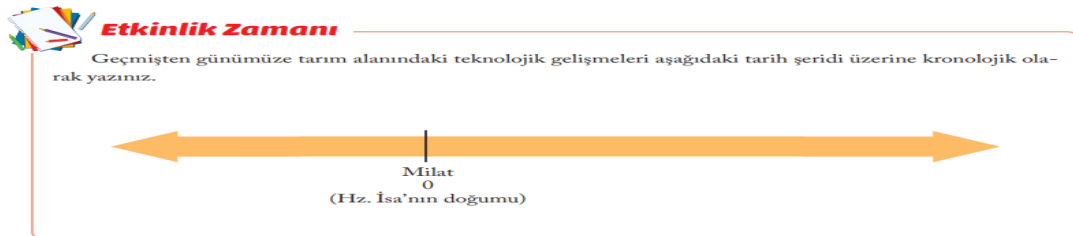
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	2	2
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	1	-	5	6

Tablo 13'te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 1 adet, 7. sınıf ders kitabında 5 tane, tarih şeridi örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 1 adet tarih şeridi örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 2 adet, bilim ,teknoloji ve toplum öğrenme alanında 1 adet, üretim, dağıtım ve tüketim alanında 2 adet tarih şeridi örneği bulunmaktadır. Tarih şeritleri öğrenme alanı bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. 6. sınıf kitabında ise tarih şeridi örneği bulunmamaktadır.

Şekil 47. 6. sınıf ders kitabı “çağ ve milat” kavramları ile ilgili tarih şeridi örneği (Şahin, 2019: 34)

Şekil 47 ilgili bölüm incelendiğinde ilk çağ uygarlıkları konusu ile ilgili çağ ve milat kavramlarının üzerinde gösterildiği tarih şeridi tespit edilmiştir.

Şekil 48. 7. sınıf ders kitabı tarih şeridi örneği (Azer, 2019: 160)

Şekil 48 ilgili bölüm incelendiğinde geçmişten günümüze üretim araçlarına ait kavramların öğrenciler tarafından tarih şeridi üzerinde gösterilmesi istenmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze üretim araçlarına ait kavramlar ile ilgili olarak ders kitabında tarih şeridi tespit edilmiştir.

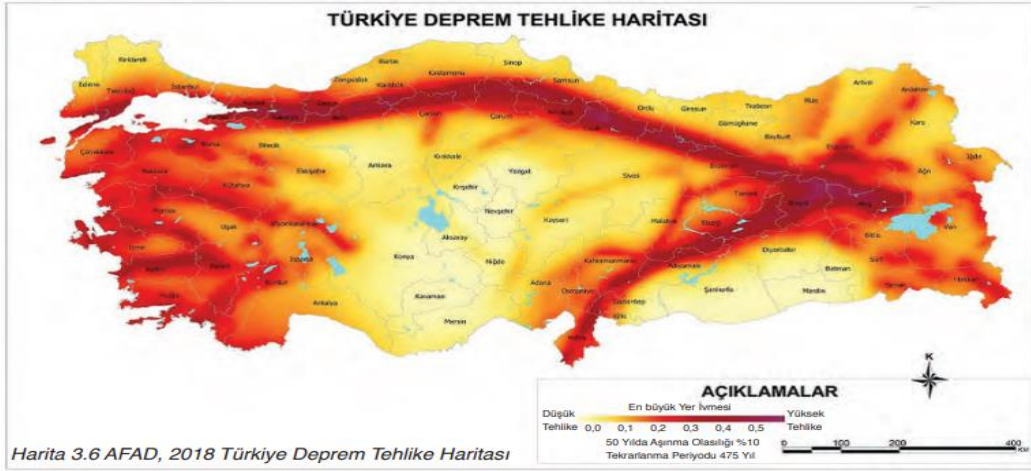
Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Harita Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	4	13	9	26
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	21	5	32
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	-	-	1
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-
Küresel Bağlantılar	-	2	-	2
Toplam	11	36	14	61

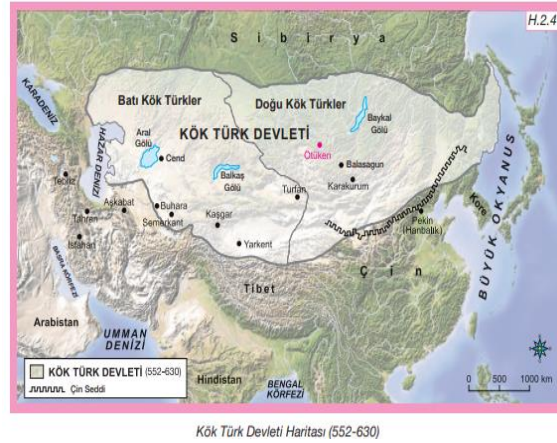
Tablo 14’te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 11 adet, 6. sınıf ders kitabında 36 adet, 7. sınıf ders kitabında ise 14 adet harita örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 4 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 6 adet, üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme alanında 1 adet harita örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 13 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 21 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 2 adet harita örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında ise kültür ve miras öğrenme alanında 9 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 5 adet harita örneği bulunmaktadır. Haritalar öğrenme alanı bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras

öğrenme alanında ve insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir.

Şekil 49. 5. sınıf ders kitabı “deprem” kavramı ile ilgili harita örneği (Harut, 2019: 78)

Şekil 49 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere deprem kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra deprem haritası sunulmuştur. Bu bağlamda deprem kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 50. 6. sınıf ders kitabı “Köktürk Devleti” kavramı ile ilgili harita örneği (Şahin, 2019: 45)

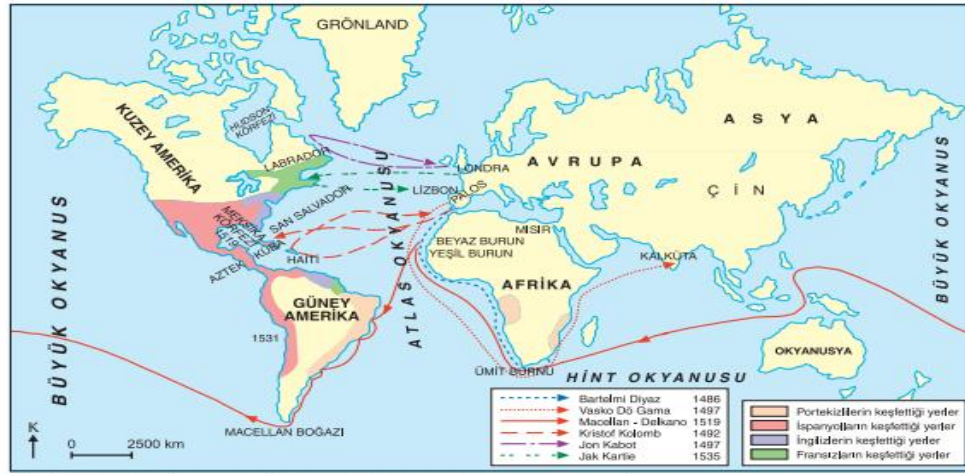
Şekil 50 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Köktürk Devleti ile ilgili bilgi ve kavramlar verildikten sonra Köktürk Devleti haritası sunulmuştur. Bu bağlamda Köktürk Devleti ile ilgili kavramların öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 51. 6. sınıf ders kitabı “fiziki harita” kavramı ile ilgili harita örneği (Şahin, 2019: 92)

Şekil 51 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere fiziki harita kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra fiziki harita örneği sunulmuştur. Bu bağlamda fiziki harita kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 52. 7. sınıf ders kitabı “coğrafi keşif” kavramı ile ilgili harita örneği (Azer, 2019: 63)

Şekil 52 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere coğrafi keşifler kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra coğrafi keşifler haritası sunulmuştur. Bu bağlamda coğrafi keşifler kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Ağı Örnekleri

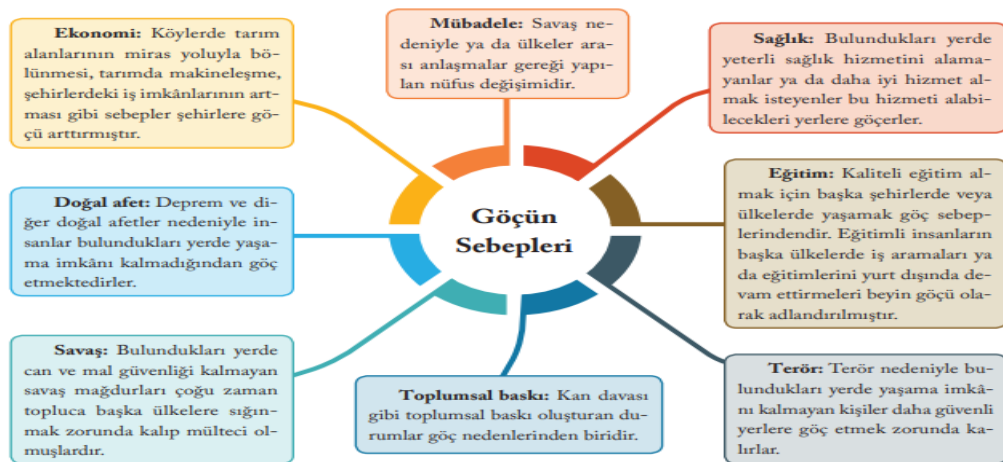
Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram ağlarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 7. sınıf ders kitabında 1 adet kültür ve miras öğrenme alanında, 1 adet insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında olmak üzere toplamda 2 adet kavram ağı örneği tespit edilmiştir. 6. sınıf ve 5. sınıf ders kitaplarında kavram ağı örneği bulunmamaktadır.

Şekil 53. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı toplumu” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği (Azer, 2019: 48)

Şekil 53 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı toplumu ana kavramından yola çıkarak bu kavramla bağlantılı diğer kavramları içeren bir şema sunulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı toplumu kavramının öğretilmesinde kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 54. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği (Azer, 2019: 115)

Şekil 54 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç ana kavramından yola çıkarak bu kavramla bağlantılı diğer kavramları içeren bir şema sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

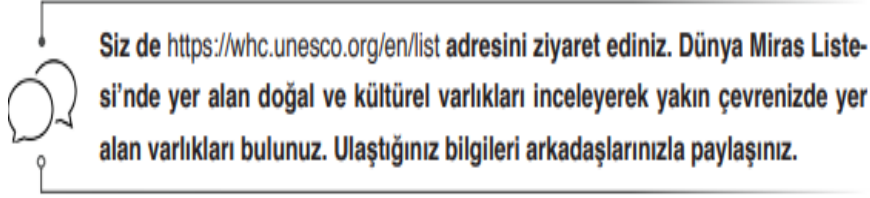
Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından bilgisayar teknolojilerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları) Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	-	1	2
Kültür ve Miras	-	-	4	4
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	1	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	2	2
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	4	4
Etkin Vatandaşlık	2	-	2	4
Küresel Bağlantılar	2	-	1	3
Toplam	5	-	15	20

Tablo 15’te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde bilgisayar teknolojilerine veya web 2 araçlarına ait direk bir kavram öğretim uygulaması örneğine rastlanmamıştır. Ancak öğrencileri bilgisayar ve interneti materyal olarak kullanmaya teşvik eden konu ve kavramlarla bağlantı internet adresleri paylaşımlarına rastlanılmıştır. 5. sınıf ders kitabında 5 adet, 7. sınıf ders kitabında 15 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 2 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 2 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, kültür ve miras öğrenme alanında 4 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 1 adet, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında 2 adet, üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme

alanında 4 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 2 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 1 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında ise bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmamaktadır.

Şekil 55. 5. sınıf ders kitabı “doğal ve kültürel varlık” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği (Harut, 2019: 177)

Şekil 55 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden doğal ve kültürel varlık kavramları ile ilgili olarak verilen bağlantı adresi ziyaret edilerek doğal ve kültürel varlıkların incelenmesi istenmiştir. Bu bağlamda doğal ve kültürel varlık kavramlarının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 56. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı ordusu” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği (Azer, 2019: 47)

Şekil 56 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden Osmanlı ordusu kavramı ile ilgili olarak bağlantı adresi verilerek sanal müze ziyareti yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı ordusu kavramının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 57. 7. sınıf ders kitabı “bilgin” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği (Azer, 2021: 138)

Şekil 57 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden bilgin kavramı ile ilgili olarak bağlantı adresleri verilerek belgesel videosu izlenmesi ve sanal müze ziyareti yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda bilgin kavramının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından edebi ürünlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürün Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Hikaye (6),	Hikaye (3)	Hikaye (3), Biyografi (1)	13
Kültür ve Miras	Hikaye (1), Türkü (1)	Destan (3), Biyografi (9)	Hikaye (4), Makale (1), Şarkı (1), Seyahatname (26)	46
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Hikaye (1), Şiir (1)	-	Hikaye (3), Şiir (1)	6
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Makale (2), Biyografi (4)	Hikaye (1), Biyografi (4)	Hikaye (1), Biyografi (14)	26
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Makale (1), Biyografi (1)	Hikaye (5), Biyografi (1)	Hikaye (2), Şiir (1)	11
Etkin Vatandaşlık	Hikaye (1), Şiir (1)	Hikaye (3), Biyografi (1)	Biyografi (2)	8
Küresel bağlantılar	Biyografi (4)	-	Hikaye (1)	5

Tablo 16’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 9 adet hikaye, 9 adet biyografi, 3 adet makale, 2 adet şiir, 1 adet türkü örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 15 adet biyografi, 12 adet hikaye, 3 adet destan örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında 26 adet seyahatname, 17 adet biyografi, 14 adet hikaye, 2 adet şiir, 1 adet şarkı, 1 adet makale örneği bulunmaktadır. Edebi ürünler öğrenme alanları bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir.

Girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

5.27 Zihni Derin

Zihni Derin’in çay üretimi için yapmış olduğu girişimler öncesi sadece Rize’de değil, Türkiye’de de çay tarımının yapılmadığını biliyor muydunuz? Peki, kimdir Zihni Derin? Gelin bu girişimci büyüğümüzü daha yakından tanıyalım. Zihni Derin (*Görsel 5.27*), 1880 yılında Muğla’da doğmuştur. Eğitimini ziraat alanında tamamlamış, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, bir dönem de öğretmenlik yapmıştır. 1920’de Yunanların işgalinden hemen önce Bursa’dan ayrılıp kara yolu ile Ankara’ya gelmiştir. Millî Mücadele Hükûmetinin ilk Tarım Genel Müdürü olmuştur.

Zihni Derin, Ankara’da çalıştığı dönemde katıldığı çeşitli toplantılarda Rize ve çevresinin daha iyi bir yaşama kavuşabilmesi için öncelikle insanların geçimini sağlayacak iş ve çalışma imkânlarına kavuşturulması gerektiğini ileri sürer. Bunun üzerine Zihni Derin’in bölgede incelemeler yapması kararlaştırılır. Zihni Derin 1923 yılında Rize’ye gelir. Bölgede yaptığı incelemelerde bazı meraklıların Batum’dan dönüşlerinde getirdikleri ve diktikleri, gayet iyi gelişmiş çay fidanlarıyla karşılaşır. Zihni Derin de Batum’a düzenlenen bir geziye katılır. Batum ve çevresinde Ruslar tarafından kurulmuş olan çay bahçelerini ve çay fabrikalarını inceleyerek gerekli bilgilerle Rize’ye döner. Beraberinde çay tohumu ve fidanları, narenciye ve bazı meyve çeşitlerini de Rize’ye getirir. Rize’de yanında getirdiği fidan ve tohumları toprakla buluşturarak denemeler yapar. Daha sonra Batum’dan sipariş edilen 500 bin tohum, fidan hâline getirilir ve halka dağıtılır. Ancak çeşitli nedenlerle bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanır.

Şekil 58. 5. sınıf ders kitabı “girişimcilik” kavramı ile ilgili biyografi örneği (Harut, 2019: 127)

Şekil 58 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz sorusu yöneltilerek girişimci bir kişilik olan Zihni Derin’in biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda girişimcilik kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Oktay Sinanoğlu (1935-2015), ünlü kimya mühendisi ve moleküler biyologtur (Görsel 4.22). Bu alanlarda yaptığı çalışmalarla bilime önemli katkılar sağlamıştır. Dünyada yeni kurulmaya başlanan moleküler biyoloji dalının ilk profesörlerinden biri olmuştur. Bunların yanı sıra kendisini Türkçe öğretimine adanmış ve Türk dilinin benliğini kaybetmemesi için çok sayıda çalışma yapmıştır. Birçok röportajında, konferansında ve makalesinde “Türkçe giderse Türkiye gider. Yabancı dille eğitim ile Türkiye gider.” düşüncesini savunmuştur.

4.22

Şekil 59. 6. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili biyografi örneği (Şahin, 2019: 136)

Şekil 59 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim insanı kavramı ile ilgili Oktay Sinanoğlu’nun biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda bilim insanı kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

İtalyan Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinsi, 1452-1519) (Görsel 2.75) Rönesans döneminde yetişen sanatçılar içinde özel bir yere sahiptir. Da Vinci; ressam (Görsel 2.76), heykeltıraş, mucit, müzisyen ve mimardır. İnsan bedeni üzerinde incelemeler yapan Da Vinci, uçuş makinesi, denizaltı, helikopter gibi pek çok araç tasarımı gerçekleştirdi (Görsel 2.77). Bu tasarımlar uzun süre çizim defterlerinde kaldı ve yüzyıllar sonra çizimlerde yer alan bazı araçlar yapılabildi. Da Vinci İstanbul’da Haliç üzerine bir köprü projesi de çizerek padişah II. Bâyezid’e sundu. Ancak Da Vinci’nin bu projesi hayata geçirilemedi.

Görsel 2.75: Leonardo da Vinci (Temsili)

Görsel 2.76: Da Vinci’nin Mona Lisa tablosu

Görsel 2.77: Da Vinci’ye ait tasarım örneklerinin yer aldığı sergi, İstanbul

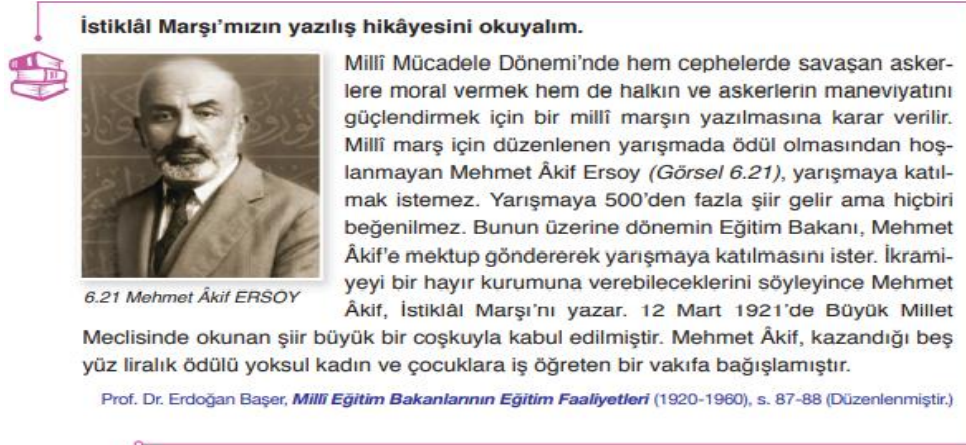
Şekil 60. 7. sınıf ders kitabı “rönesans” kavramını ile ilgili biyografi örneği (Azer, 2019: 66)

Şekil 60 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere rönesans kavramı ile ilgili Leonardo da Vinci’nin biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda rönesans kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

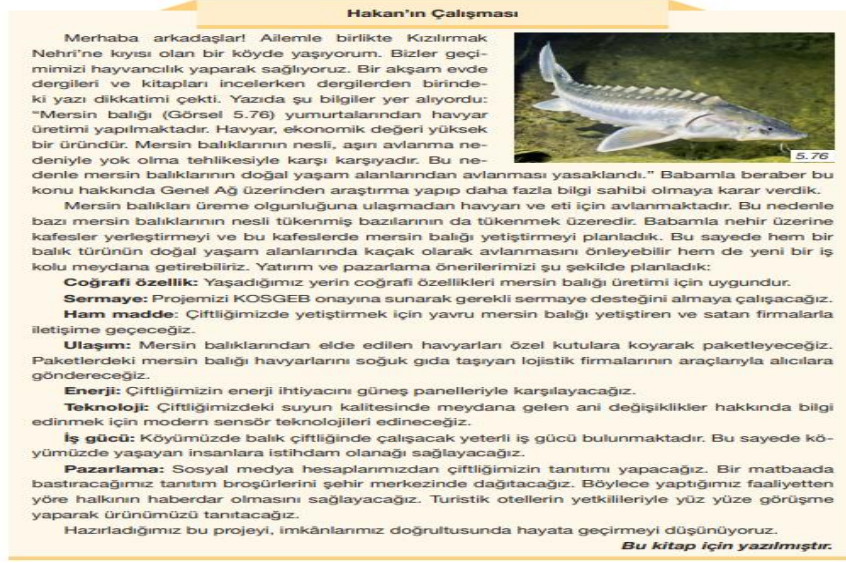
Şekil 61. 6. sınıf ders kitabı "Köktürk Devleti" kavramları ile ilgili destan örneği (Şahin, 2019: 45)

Şekil 61 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Köktürk Devleti ile ilgili kavramların yer aldığı Ergenekon Destanı'ndan bir bölüm sunulmuştur. Bu bağlamda Köktürk Devleti ile ilgili kavramların öğretilmesinde destan kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 62. 5. sınıf ders kitabı "bağımsızlık sembolleri" kavramı ile ilgili hikaye örneği (Harut, 2019: 157)

Şekil 62 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bağımsızlık sembolleri kavramı ile ilgili olarak İstiklâl Marşı'nın yazılış hikayesi sunulmuştur. Bu bağlamda bağımsızlık sembolleri kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 63. 6. sınıf ders kitabı “yatırım” kavramı ile ilgili hikaye örneği (Şahin, 2019: 185)

Şekil 63 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yatırım kavramı ile ilgili olarak Hakan'ın Çalışması adlı hikaye sunulmuştur. Bu bağlamda yatırım kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir

Şekil 64. 7. sınıf ders kitabı “iletişim” kavramı ile ilgili hikaye örneği (Azer, 2019: 14)

Şekil 64 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere iletişim kavramı ile ilgili olarak bir hikaye sunulmuştur. Bu bağlamda iletişim kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Her yaylada bir misafir odası, daha doğrusu tek bir odadan oluşan ayrı bir ev var. Burası misafirler için ayrılıyor. Yayla sahibi ve çevresindeki birkaç erkek bizi odanın önünde bekliyor. Uzaktan kervanımızı fark eden yayla sakinleri odayı süpürmüş, su getirmiş ve minder sermişler. Yaylalarda yiyecek içecek istemeniz gerekmiyor, onlar kendiliğinden bunları size ikram ediyorlar. Türk halkı ne kadar da iyi kalpli, misafirperver ve içten.

Bela Horvath (Bela Harvut, Macar), Anadolu 1913, s. 39

Şekil 65. 7. sınıf ders kitabı “misafirperverlik” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği (Azer, 2019: 82)

Şekil 65 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı kültüründe misafirperlik kavramı ile ilgili bir seyahatname sunulmuştur. Bu bağlamda misafirperverlik kavramının öğretilmesinde seyahatname kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bıraktıkları hayratlar hangi çeşit olursa olsun bizdekinden fazladır. Bu yüzden yaşarken bile bizden daha cömerttirler. Dört imparator tarafından yapılan dört büyük caminin etrafı hayrat ile doludur. Paşalar da hayrat bırakırlar. Kasabalar ve تنها yol kıyılarına yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırlar. Su olmayan yerlere çeşmeler ve tuvaletler yaptırırlar. Halkın bedava olarak faydalandığı bu yapılar öyle muhteşemdir ki saraylara benzer. Buralardan istifade edenler “Allah yaptırandan razı olsun.” demeden edemezler. Sadece insanlara değil, hayvanlara da yapılan iyilik çok büyük sevaptır. Bazı insanlar denizdeki balıklara ekmek atarlar.

Manuel Serrano Y. Sanz, İspanyol, Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556, s.89

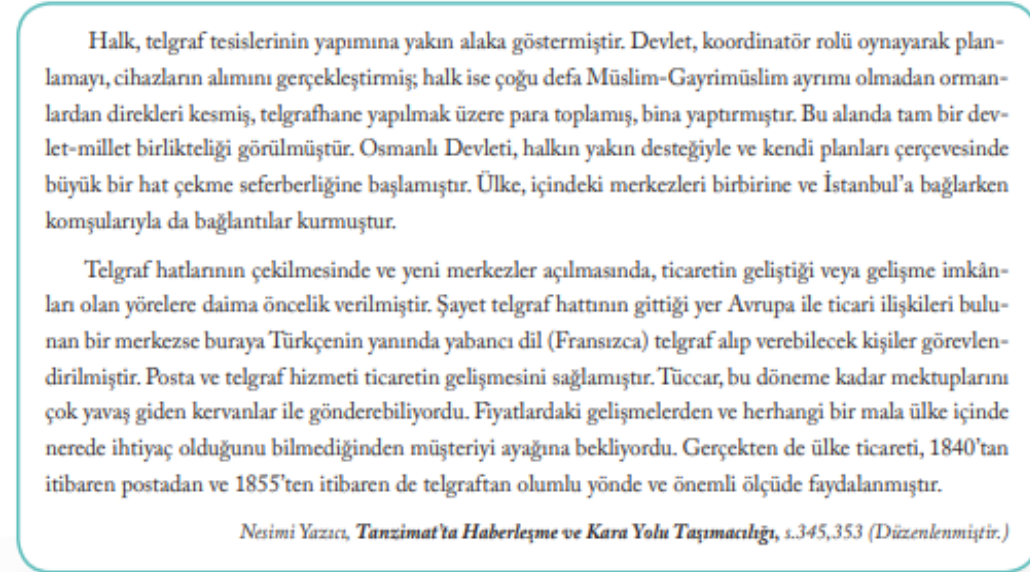
Şekil 66. 7. sınıf ders kitabı “yardımlaşma” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği (Azer, 2019: 85)

Şekil 66 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı kültüründe yardımlaşma kavramı ile ilgili bir seyahatname sunulmuştur. Bu bağlamda yardımlaşma kavramının öğretilmesinde seyahatname kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 67. 5. sınıf ders kitabı "bilim insanı" kavramı ile ilgili makale örneği (Harut, 2019: 104)

Şekil 67 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim insanı kavramı ile ilgili bir makaleden alıntı sunulmuştur. Bu bağlamda bilim insanı kavramının öğretilmesinde makale kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 68. 7. sınıf ders kitabı "ıslahat" kavramı ile ilgili makale örneği (Azer, 2019: 76)

Şekil 68 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlıda ulaşım ve bununla ilgili ıslahat hareketleri kavramı ile ilgili bir makaleden alıntı sunulmuştur. Bu bağlamda ıslahat kavramının öğretilmesinde makale kullanıldığı tespit edilmiştir.

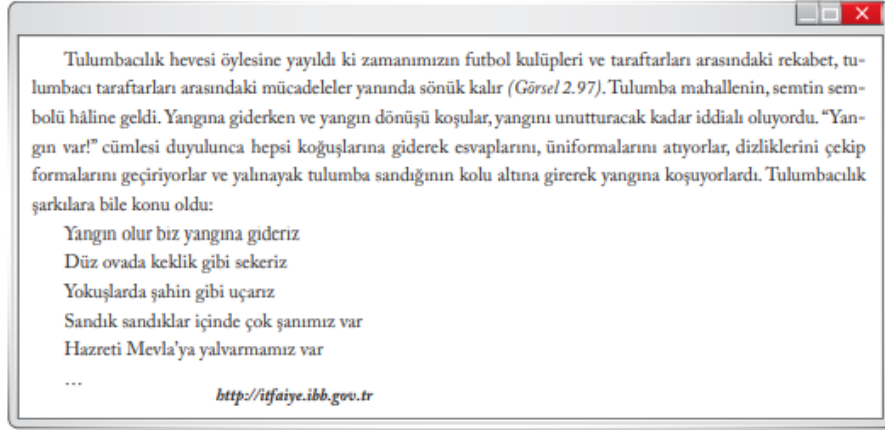
Şekil 69. 5. sınıf ders kitabı “sel” kavramı ile ilgili şiir örneği (Harut, 2019: 85)

Şekil 69 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sel kavramı ile ilgili Aşık Veysel’in “Kızılırmak Seni Seni” şiiri sunulmuştur. Bu bağlamda sel kavramının öğretilmesinde şiir kullanıldığı tespit edilmiştir.

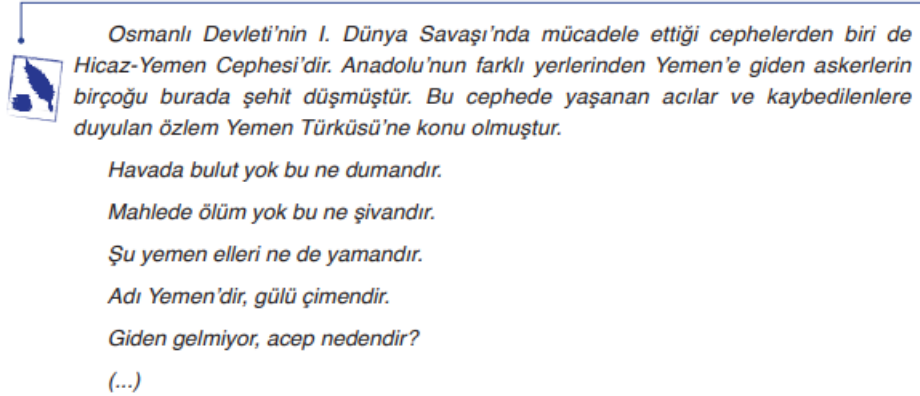
Şekil 70. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili şiir örneği (Azer, 2019: 116)

Şekil 70 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili Ali Akbaş'ın “göç” şiiri sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde şiir kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 71. 7. sınıf ders kitabı “tulumbacılar ocağı” kavramı ile ilgili şarkı örneği (Azer, 2019: 74)

Şekil 71 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı ordusunun bir bölümünü oluşturan tulumbacı ocağı kavramı ile ilgili şarkı sunulmuştur. Bu bağlamda tulumbacı ocağı kavramının öğretilmesinde şarkı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 72. 5. sınıf ders kitabı “ortak değerlerimiz” kavramı ile ilgili türkü örneği (Harut, 2019: 55)

Şekil 72 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kültürümüzde ortak değerimiz kavramı ile ilgili yemen türküsü sunulmuştur. Bu bağlamda ortak değer kavramının öğretilmesinde türkü kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından haber metinlerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afiş) Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Gazete Haberi (3), İnternet Haberi (4), Afiş (1)	İnternet Haberi (4)	İnternet Haberi (5)	17
Kültür ve Miras	Gazete Haberi (1), İnternet haberi (1)	-	İnternetHaberi (3), Afiş (1)	6
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Gazete Haberi (4), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (2)	İnternet Haberi (6)	17
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (4)	İnternet Haberi (4), Afiş (1)	-	10
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Gazete Haberi (5), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (2), Afiş (3)	İnternet Haberi (5)	20
Etkin Vatandaşlık	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (3), Afiş (2)	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (8)	20
Küresel bağlantılar	Gazete Haberi (4), İnternet Haberi (10)	İnternet Haberi (1)	İnternet Haberi (10)	25

Tablo 17’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 34 adet internet haberi, 19 adet gazete haberi, 1 adet afiş örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 16 adet internet haberi, 6 adet afiş örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında gazete haberine ise tespit edilememiştir. 7. sınıf ders kitabında 37 adet internet haberi, 1 adet gazete haberi, 1 adet afiş örneği bulunmaktadır. Haber metinlerinin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla haber metnine küresel bağlantılar öğrenme alanında, en az ise kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmiştir.

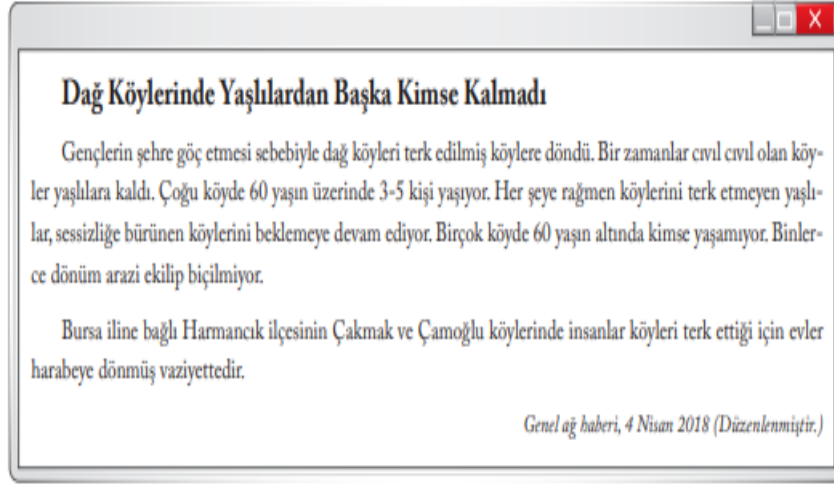
Şekil 73. 5. sınıf ders kitabı “hava durumu” kavramı ile ilgili internet haberi örneği (Harut, 2019: 65)

Şekil 73 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere hava durumu kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda hava durumu kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

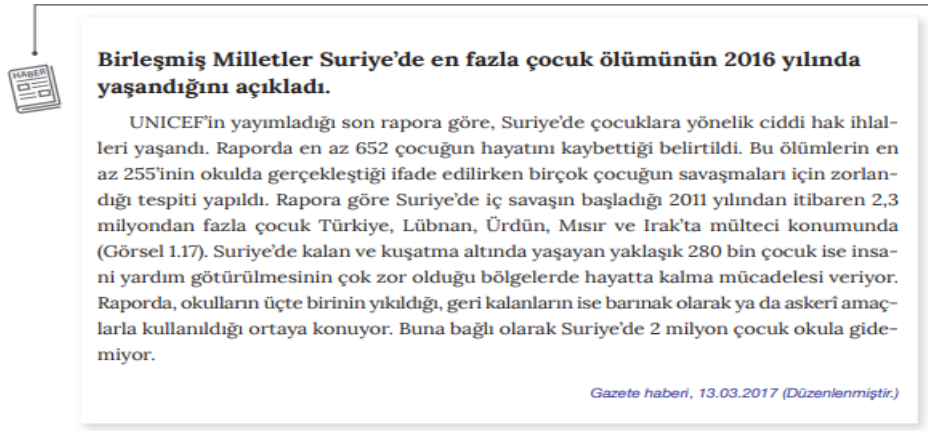
Şekil 74. 6. sınıf ders kitabı “bilim ve teknoloji” kavramı ile ilgili internet haberi örneği (Şahin, 2019: 140)

Şekil 74 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim ve teknoloji kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda bilim ve teknoloji kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 75. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili internet haberi örneği (Azer, 2019: 115)

Şekil 75 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 76. 5. sınıf ders kitabı “çocuk hakları” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği (Harut, 2019: 26)

Şekil 76 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çocuk hakları kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra gazete haberi sunulmuştur. Bu bağlamda çocuk hakları kavramının öğretilmesinde gazete haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Şiddet ortamı çocuğu suça sürüklüyor”

Mersin Barosu Silifke İlçe Temsilcisi Av. Gürhan Dolek, okul yönetimi ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim çalışmasında, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi Silifke Temsilcisi Av. İslam Kurthan Açıkbaz, "Türk

Ceza Kanununda Suç Teşkil Eden Davranışlar" ve "Suç Sayılan Davranışların Hukuki Sonuçları" konularında yapmış olduğu sunum kapsamında öğrenciler bilgilendirilerek, suç işleme oranının düşürülmesi konusunda

Mersin Barosu ile Mersin İl Millî Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan protokol kapsamında; çocukların suç sayılan olumsuz davranışlardan kaçınmaları ve karşılaşacakları cezai neticelerden zarar görmelerinin önlenmesi amacıyla, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından öğrencilere yönelik düzenlenen eğitim çalışmaları Silifke Nevher Nesebi Anadolu Lisesi'nde yapıldı.

faikindalik yarattı. Şiddet ortamında yetişen çocukların suça sürüklendiğini ifade eden Av. İslam Kurthan Açıkbaz, "Ailelerin ilgisizliği ve aile içindeki şiddet, istismar, haber içeriklerinde, film ve dizilerde şiddet unsurlarının fazla yer alması, sokakta ve okulda şiddet olaylarının yaygınlaşması, çocuğu suça

sürüklemekte, suç işleme oranını artırmaktadır. Kısacası; çocuğu suça iten etkenler arasında, ailenin, çevrenin ve eğitimin önemli rolü vardır" diye konuştu. Çocukların interaktif olarak katıldığı eğitim çalışmasının sonunda okul yönetimi ve öğrenciler, Mersin Barosu'na ve Silifke İlçe temsilcilerine teşekkür etti. (Bütün)

Görsel 6.14: Gazete haberi, 12 Mayıs 2018

Şekil 77. 7. sınıf ders kitabı "antidemokratik" kavramı ile ilgili gazete haberi örneği (Azer, 2019: 197)

Şekil 77 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere demokrasi konusu ile ilgili bilgiler verilirken antidemokratik kavramını örneklendiren gazete haberi sunulmuştur. Bu bağlamda antidemokratik kavramının öğretilmesinde gazete haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 78. 6. sınıf ders kitabı "vergi" kavramı ile ilgili afiş örneği (Şahin, 2019: 203)

Şekil 78 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere vergi kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra afiş örneği sunulmuştur. Bu bağlamda vergi kavramının öğretilmesinde afiş kullanıldığı tespit edilmiştir.

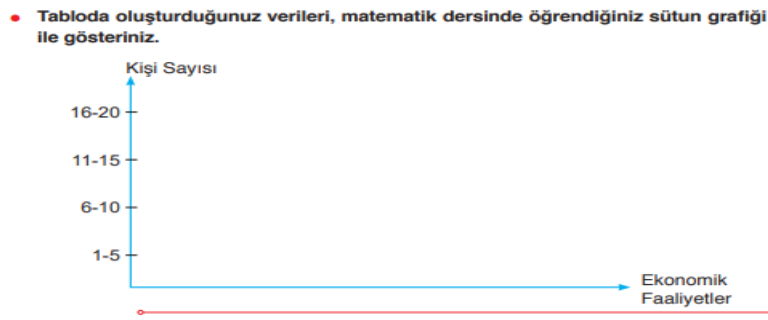

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından grafik, tablo, fotoğraf, resimlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Grafik, Tablo, Fotoğraf, Resim Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Tablo (2), Fotoğraf (21), Resim (1)	Tablo (4), Fotoğraf (21)	Tablo (2), Fotoğraf (19), Resim (3)	73
Kültür ve Miras	Tablo (4), Fotoğraf (43), Resim (3)	Tablo (5), Fotoğraf (22), Resim (1)	Tablo (7), Fotoğraf (30), Resim (65)	180
İnsanlar , Yerler ve Çevreler	Tablo (1), Fotoğraf (70)	Grafik (7), Tablo (2), Fotoğraf (33), Resim (8)	Grafik (7), Tablo (8), Fotoğraf (27), Resim (1)	164
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Tablo (1), Fotoğraf (13), Resim (6)	Tablo (5), Fotoğraf (29), Resim (3)	Tablo (3), Fotoğraf (27), Resim (12)	99
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Grafik (1), Tablo (4), Fotoğraf (52), Resim (1)	Tablo (2), Fotoğraf (87), Resim (1)	Tablo (4), Fotoğraf (21), Resim (4)	177
Etkin Vatandaşlık	Tablo (6), Fotoğraf (24), Resim (9)	Tablo (1), Fotoğraf (21), Resim (2)	Tablo (4), Fotoğraf (9), Resim (2)	78
Küresel bağlantılar	Tablo (2), Fotoğraf (30), Resim (4)	Tablo (4), Fotoğraf (24)	Fotoğraf (9), Resim (3)	76

Tablo 18’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 20 adet tablo, 253 adet fotoğraf, 24 adet resim, 1 adet grafik örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 23 adet tablo, 237 adet fotoğraf, 15 adet resim, 7 adet grafik örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında 28 adet tablo, 142 adet fotoğraf, 90 adet resim, 7 adet grafik örneği bulunmaktadır. Grafik, tablo, fotoğraf ve resimlerin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültürel miras öğrenme alanında, en az ise birey ve toplum öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmiştir.

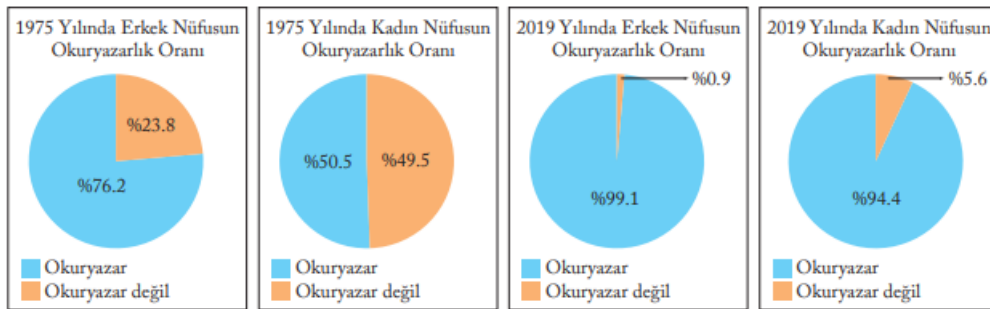
Şekil 79. 5. sınıf ders kitabı “ekonomik faaliyet” kavramı ile ilgili grafik örneği (Harut, 2019: 115)

Şekil 79 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere ekonomik faaliyet kavramı ile ilgili bilgi verildikten sonra grafik sunulmuştur. Bu bağlamda ekonomik faaliyet kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir

Şekil 80. 6. sınıf ders kitabı “iklim” kavramı ile ilgili grafik örneği (Şahin, 2019: 96)

Şekil 80 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere iklim kavramı ile ilgili sıcaklık ve yağış grafiği sunulmuştur. Bu bağlamda iklim kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 81. 7. sınıf ders kitabı “nüfus” kavramı ile ilgili grafik örneği (Azer, 2019: 112)

Şekil 81 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere nüfus kavramı ile ilgili grafik sunulmuştur. Bu bağlamda nüfus kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir.

C. Aşağıdaki eşleştirmelerden doğru olanların sonuna “D” yanlış olanların sonuna “Y” yazınız.

	Rol	Sorumluluk	
1	Çocuk	Varsa kardeşi ile ilgilenmek	.....
2	Öğretmen	Ders anlatmak	.....
3	Öğrenci	Ödevlerini zamanında yapmak	.....
4	Sınıf başkanı	Ödev vermek	.....

Şekil 82. 5. sınıf ders kitabı “rol ve sorumluluk” kavramı ile ilgili tablo örneği (Harut, 2021: 30)

Şekil 82 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere rol ve sorumluluk kavramları ile ilgili doğru yanlış tablosu sunulmuştur. Bu bağlamda rol ve sorumluluk kavramlarının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

B.

Şehir	İhracat (milyon TL)	İthalat (milyon TL)
Kayseri	1.006	735
Sivas	435	291
Yozgat	34	125

Yandaki tabloda bazı şehirlerimizin 2018 yılına ait ihracat ve ithalat rakamları verilmiştir.

Aşağıdaki soruları tabloya göre cevaplayınız.

- Verilen şehirlerin ihracat oranlarına göre düşükten yükseğe doğru sıralaması nasıldır?
.....
- Hangi şehirlerimizin ihracat rakamı ithalat rakamından fazladır?
.....
- Verilen bu bilgilere göre şehirlerimizden ihracat edilen ürünleri öğrenebilir miyiz? Neden?
.....

Şekil 83. 5. sınıf ders kitabı “ihracat ve ithalat” kavramı ile ilgili tablo örneği (Harut, 2019: 181)

Şekil 83 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere ihracat ve ithalat kavramları ile ilgili verilen tabloyu doldurmaları istenmiştir. Bu bağlamda ihracat ve ithalat kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ülkemizde nüfus her yere eşit şekilde dağılmamıştır. Aşağıdaki tabloda nüfusun dağılışını etkileyen faktörler verilmiştir. Tabloyu inceleyelim.

Ülkemizde Nüfusun Dağılışını Etkileyen Faktörler	
Doğal (Fiziki) Faktörler	Beşerî Faktörler
<p>Yeryüzü şekilleri: Arazinin engebeli olduğu alanlar yerleşim için uygun değildir. Bu nedenle nüfus, ülkemizde genellikle ova ve plato gibi arazinin düz olduğu alanlarda toplanmıştır.</p> <p>İklim: İklim şartlarının olumsuz olduğu alanlar yerleşim için uygun değildir. Bu nedenle nüfus, ülkemizde iklimin daha uygun olduğu kıyı kesimlerinde toplanmıştır.</p> <p>Su kaynakları: Su kaynaklarının yetersiz olduğu yerler seyrek nüfusludur. İnsanlar genellikle su kaynaklarının çevresini tercih ettiği için bu yerlerde nüfus fazladır.</p> <p>Bitki örtüsü: Ormanların gür olduğu alanlar yerleşime uygun olmadığı için buralarda nüfus daha azdır.</p> <p>Toprağın yapısı: Toprağın verimli olduğu alanların çevresi insanlar tarafından yerleşim yeri olarak daha çok tercih edilir. Toprağın yapısının verimsiz olduğu yerlerde ise nüfus azdır.</p>	<p>Tarım: İklimin ılıman, yeryüzü şekillerinin sade ve su kaynaklarının yeterli olduğu yerlerde tarım gelişmiştir. Bu nedenle ülkemizde tarımın yapıldığı ova ve platolarda nüfus fazladır.</p> <p>Sanayi ve ticaret: İklim ve yeryüzü şekillerinin uygun, ulaşımın kolay olduğu yerler sanayi tesisleri kurmak için uygundur. Sanayi ve ticaretin geliştiği yerlerde iş imkânları fazla olduğu için nüfus da buralarda daha fazladır.</p> <p>Ulaşım: Ulaşım, beşerî faaliyetleri etkilemektedir. Yeryüzü şekillerinin düz ve sade olduğu yerlerde ulaşım daha kolay gelişebilir. Ulaşımın rahat yapıldığı alanlarda nüfus daha fazladır.</p> <p>Turizm: Turizmin geliştiği alanlarda turistik tesisler bulunur. Bu durum iş imkânları sağladığı için nüfus da buralarda daha yoğundur.</p> <p>Madencilik: Madencilik faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde iş imkânlarının fazla olması nüfusun da fazla olmasını sağlamaktadır.</p>

Şekil 84. 6. sınıf ders kitabı “nüfus dağılışı” kavramı ile ilgili tablo örneği (Şahin, 2019: 100)

Şekil 84 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere nüfus dağılışını etkileyen her bir faktörle ilgili kavramın yer aldığı tablo sunulmuştur. Bu bağlamda nüfus dağılışını ile ilgili kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı	
Çeşitli sivil toplum kuruluşları, kuruluş amaçları gereği aşağıdaki faaliyetleri yürütmektedir. Bu faaliyetlerin her birinin sosyal hayattaki önemini tabloya yazınız.	
Faaliyet alanı	Sosyal hayattaki önemi
Öğrencilere burs sağlamak	
Çevre temizliği kampanyası düzenlemek	
Engellilere tekerlekli sandalye almak	
Göçmen çocukların eğitime katkı vermek	
Kütüphaneler açmak	

Şekil 85. 7. sınıf ders kitabı “sivil toplum kuruluşu” kavramı ile ilgili tablo örneği (Azer, 2019: 165)

Şekil 85 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sivil toplum kuruluşu kavramı ile ilgili verilen tabloyu doldurmaları istenmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşu kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 86. 5. sınıf ders kitabı “çocuk işçi” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Harut, 2019: 24)

Şekil 86 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çocuk hakları konusunda geçen çocuk işçi kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda çocuk işçi kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.47 Doğaya karışan atık su

Şekil 87. 5. sınıf ders kitabı “su kirliliği” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Harut, 2019: 79)

Şekil 87 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çevre kirliliği konusunda geçen su kirliliği kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda su kirliliği kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Döner Kumbet, Kayseri

Şekil 88. 6. sınıf ders kitabı “kümbet” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Şahin, 2019: 66)

Şekil 88 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Türkiye Selçuklu devleti döneminde yapılan mimari eserler konusunda geçen kümbet kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda kümbet kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Şekil 89. 6. sınıf ders kitabı “yasama” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Şahin, 2019: 212)

Şekil 89 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yasama kavramı ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda yasama kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 3.25: Topluca yapılan bir göç

Şekil 90. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Azer, 2019: 114)

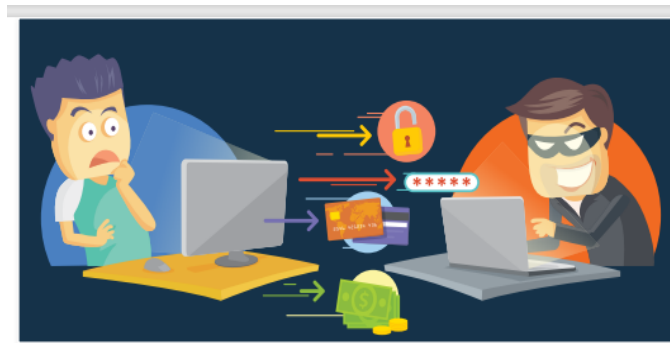
Şekil 90 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili bilgiler verildikten göç fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 1.19: Kitle iletişim araçları

Şekil 91. 7. sınıf ders kitabı “kitle iletişim araçları” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği (Azer, 2019: 25)

Şekil 91 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kitle iletişim araçları kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra kitle iletişim araçlarının fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda kitle iletişim araçları kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir

4.6 Genel ağın güvenli kullanılmaması bazı tehlikelere yol açabilir.

Şekil 92. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili resim örneği (Harut, 2019: 100)

Şekil 92 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kimlik hırsızlığı kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra kimlik hırsızlığı resmi sunulmuştur. Bu bağlamda kimlik hırsızlığı kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 93. 6. sınıf ders kitabı “turan taktiği” kavramı ile ilgili resim örneği (Şahin, 2019: 60)

Şekil 93 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Malazgirt Savaşı anlatılarak turan taktiği kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra turan taktiği resmi sunulmuştur. Bu bağlamda turan taktiği kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 2.52: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi tablosu (İtalyan ressam Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı)

Şekil 94. 7. sınıf ders kitabı “fetih” kavramı ile ilgili resim örneği (Azer, 2019: 57)

Şekil 94 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere İstanbul'un fethi'nden yola çıkılarak fetih resmi sunulmuştur. Bu bağlamda fetih kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelendiğinde balık kılçığı, kavram çarkı, kavramsal değişim metinleri, kavram

karikatürleri ,kelime ilişkilendirme testleri, metafor, tahmin et gözle açıkla, tümden gelim, tüme varım, Vdiyagramı ve zihin haritası ve edebi ürünlerden tekerleme ve akrostiş örnekleri tespit edilememiştir.

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yürütülen araştırmanın bu bölümünde bulgulardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada iki ayrı nokta üzerinde durulmuştur. Öncelikle kavram öğretim uygulamalarının sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alma durumu incelenmiştir. Nitel yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar literatür desteği alınarak tartışılmış ve yorumlanmıştır.

3.1. Tartışma ve Sonuç

3.1.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi Alt Problemi İle İlgili Tartışma ve Sonuç

Bu alt probleme bağlı olarak, sosyal bilgiler 5, 6, ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelemiştir. Yapılan incelemede, ders kitaplarında kullanıma durumu tespit edilmek istenen 26 kavram öğretim uygulamasından 18'inin ders kitaplarında kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada ders kitaplarındaki analogilerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 17, 6. sınıfta 8 ve 7. sınıfta 10 olmak üzere toplam 35 adet analogi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında analogi kullanıldığını göstermektedir. Analogilerin sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla analogi örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan analogilerin öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında analogi örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise analogilerin yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Kuzey ve Değirmenci (2021) ve Şeyhioğlu vd., (2022), sosyal bilgiler ders

kitaplarındaki analogileri inceledikleri çalışmalarında bütün sınıf seviyelerinde analogilere yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci'nin (2021) çalışmaları incelendiğinde 6. sınıf ders kitabında 7 adet analogi tespit edilmiştir. Mevcut çalışmada ise 8 adet analogi tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. Şeyhioğlu vd., (2022) çalışmalarında analogilerin öğrenme alanlarına homojen dağılmadığını ve kitaplarda bulunan analogi sayılarının yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmanın sonucu mevcut çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Yine Şeyhioğlu vd., (2022) çalışmalarında sınıf seviyesi arttıkça ders kitaplarındaki analogi sayısında da artış meydana geldiğini bulgusuna ulaşmışlardır. Ancak mevcut çalışmada en fazla analogi örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. İki çalışmadaki bu farklılığın nedeni ise aynı sınıf seviyesinde farklı yayınevlerine ait kitapların incelenmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın sonucuna göre analogilere ders kitaplarında yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yeni konuların eski konu ve kavramlarla ilişkilendirilerek verilmesi, özellikle analogilerin görsellerle desteklenmesi ve sayılarının artırılması öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini destekleyecektir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici analogilerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki anlam çözümleme tablolarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 7, 6. sınıfta 7 ve 7. sınıfta 2 olmak üzere toplam 16 adet anlam çözümleme tablosu kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında anlam çözümleme tablosu kullanıldığını göstermektedir. Anlam çözümleme tablolarına daha çok sıra sizde, birlikte yapıyoruz gibi etkinliklerde yer verilmiştir. Anlam çözümleme tablosunun sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla anlam çözümleme tablosu örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan anlam çözümleme tablolarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında anlam çözümleme tablosu örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Tuncel (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021), sosyal bilgiler ders kitaplarındaki anlam çözümleme tablolarını

inceledikleri çalışmalarında, bütün sınıf seviyelerinde anlam çözümleme tablolarına yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Yine Kuzey ve Değirmenci (2021), anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında daha çok etkinlik ve değerlendirme ölçütü olarak yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Anlam çözümleme tabloları öğrencilerin kelime hafızalarını ortaya çıkarmada ve kavramlar arası ilişkileri ortaya koymada oldukça önemlidir. Öğrencilere kavramlar arasında sınıflama ve karşılaştırma yapma imkanı da tanıyan anlam çözümleme tablolarının ders kitaplarındaki sayılarının artırılması öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini destekleyecektir. Anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında özellikle konu ve ünite sonu etkinlikleri olarak yer verilmesi, anlam çözümleme tablolarının bir ölçme ve değerlendirme aracı olarak da öğretmenlere yardımcı olacağı düşünülebilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici anlam çözümleme tablolarının sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki bilgi haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 6 ve 7. sınıfta 8 olmak üzere toplam 14 adet bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise bilgi haritası örneğine rastlanılmamıştır. Bilgi haritalarının ders kitaplarında etkinlik amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan bilgi haritalarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında bilgi haritası örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Faiz (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında bilgi haritalarına ders kitaplarında daha çok etkinlik, konu özeti ve ölçme ve değerlendirme kısmında bilgiyi yoklamak için yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Faiz (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021) çalışmalarında 6. sınıf ders kitabında bilgi haritasına yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre bilgi haritalarının ders kitaplarında dengeli dağılım göstermediği tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitaplarında bilgi haritası örneğine rastlanmamıştır. Farklı sınıf seviyelerindeki ders kitaplarını, kavram öğretim uygulamaları açısından zengin hale getirecek uygulamalardan biri de bilgi

haritalardır. Bilgi haritaları kavramlar ve örnekler arası ilişkileri görsel bir biçimde özetleyerek öğrencilere sunduğu için düz bir metinden daha iyi hatırlanmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici bilgi haritalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında bilgi haritalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki yapılandırılmış gridlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği tespit edilmiştir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise yapılandırılmış grid örneğine rastlanılmamıştır. Yapılandırılmış gridlerin ders kitabında ünite sonu değerlendirme amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Çelikkaya (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında 7. sınıf ders kitabında yapılandırılmış grid örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci (2021), 6. sınıf ders kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yine Kuzey ve Değirmenci (2021), sosyal bilgiler ders kitaplarında yapılandırılmış grid tekniğinden kavram öğretiminde yeterli düzeyde yararlanılmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre yapılandırılmış grid uygulamasından ders kitaplarında yararlanma düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Yapılandırılmış gridler anlamlı, kalıcı öğrenmelerde ve öğrencilerde var olan kavram yanlışlarının belirlenmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle puanlama yapılabilmesi yapılandırılmış gridleri ölçme ve değerlendirme açısından da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici yapılandırılmış gridlerin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında yapılandırılmış gridlere yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabındaki tanılayıcı dallanmış ağaç örneklerine tüm öğrenme alanlarının ünite sonu değerlendirme kısmında yer verildiği görülmektedir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise tanılayıcı dallanmış ağaç örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaç örneklerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Kuzey ve Değirmenci (2021) ve

Yıldırım ve Çelik (2022) ders kitabı incelemelerinde tanılayıcı dallanmış ağaç örneğinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci (2021), 6. sınıf ders kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasından yararlanma düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Tanılayıcı dallanmış ağaç uygulaması, birbiri ile ilgili bağlantılı doğru yanlış sorularının kullanılmasıyla oluşturulur. Tanılayıcı dallanmış ağaç öğrencilerin kavramları öğrenme düzeylerinin ve var olan kavram yanılgılarının belirlenmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle puanlama yapılabilmesi tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasını ölçme ve değerlendirme açısından da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici tanılayıcı dallanmış ağaç sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaçlara yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 2, 6. sınıfta 16 ve 7. sınıfta 10 olmak üzere toplam 28 adet kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram haritası kullanıldığını göstermektedir. Kavram haritalarının sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla kavram haritası örneğine 6. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan kavram haritalarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında kavram haritası örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise kavram haritasının yoğunlaştığı görülmektedir. Kuzey ve Değirmenci (2021) çalışmalarında, 5. sınıf ders kitabında kavram haritası örneğine yer verilmediği, 6. sınıf ders kitabında 6 adet, 7. sınıf ders kitabında ise 5 adet kavram haritası kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmada en fazla kavram haritasının 6. sınıf ders kitabında yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak çalışmada ders kitaplarında tespit edilen kavram haritaları nicelik olarak mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında en az kavram haritasının 5. sınıf ders kitabında, en fazla kavram haritasının ise 6. sınıf ders kitabında yer aldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları

açısından eksik olduğunu belirtmişlerdir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Karışan ve Memişoğlu (2022), 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının kavram öğretimi açısından incelenmesi adlı çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 3 adet kavram haritası kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada ise 2 adet kavram haritası tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. Demir ve Atasoy (2018) çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen kavram haritalarının öğrenme alanının özetlenmesi, dolayısıyla öğrenilebilirlik açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram haritası uygulamasına yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Kavram haritaları, kavramlar arası ilişkilerin görsel olarak bir bütün halinde görülmesini kolaylaştırır. Kavramları bir arada gören öğrenci ilerleyen zamanlarda kavramları daha kolay hatırlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimi destekleyici kavram haritalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram haritalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram bulmacalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında 6. sınıfta 14 ve 7. sınıfta 7 olmak üzere toplam 21 adet kavram bulmacası kullanıldığı tespit edilmiştir. 5. sınıf ders kitabında ise kavram bulmacası örneğine rastlanılmamıştır. Bu durum kavram bulmacalarının farklı sınıf seviyelerindeki ders kitaplarına dengeli dağılmadığını göstermektedir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram bulmacalarının öğrenme alanlarına eşit dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram bulmacalarına ünite sonu değerlendirme bölümünde yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabının diğer sınıf seviyelerine nazaran kavram bulmacası açısından zengin olduğu söylenebilir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında kavram bulmacasına hiç yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Karışan ve Memişoğlu (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında yer almayan kavram bulmacası, yapılandırılmış grid gibi farklı kavram öğretim tekniklerinin kullanılmasının etkili bir kavram öğretimi için önemli olduğunu belirtilmişlerdir. İbrahimoglu (2020), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında 7 adet kavram bulmacası kullanıldığı bulgusuna, Kuzey ve Değirmenci (2021),

alışmalarında 6. sınıf ders kitabında 14 adet kavram bulmacası kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre ders kavram bulmacası uygulamasından ders kitaplarında yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Kavram bulmacaları, bilgilerin kalıcılığında ve pekiştirilmesinde oldukça etkili olan araçlardır. Öğrenciler bulmacalar sayesinde öğrenirken aynı zamanda eğlenmektedir. Ders kitaplarındaki konuların öğrenilip öğrenilmediğinin belirlenmesinde bulmacalardan ölçme ve değerlendirme aracı olarak da yararlanılabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram bulmacalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram bulmacalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki tarih şeritlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 ve 7. sınıfta 5 olmak üzere toplam 6 adet tarih şeridi kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise tarih şeridi örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında tarih şeritlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Karışan ve Memişoğlu (2022) çalışmalarında 5. sınıf ders kitabını kavram öğretimi açısından incelemişlerdir. 5. sınıf ders kitabında 2 adet tarih şeridi bulunduğunu belirterek tarih kavramlarının öğretiminde tarih şeridi kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çoban, Öntaş ve Palaz (2021) çalışmalarında sosyal bilgiler derslerinde zaman kavramı ile ilgili konuların öğretiminde tarih şeritlerinden faydalanılabileceğini belirtmişlerdir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitaplarındaki en fazla zaman şeridinin 7. sınıf ders kitabında kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Aynı çalışmada 6. sınıf ders kitabında 2 adet tarih şeridi kullanıldığı, 5. sınıf kitabında ise tarih şeridi kullanılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında tarih şeridi gibi bazı görsellerin kullanım sıklığının sınırlı kaldığı görülmektedir bulgusuna ulaşmışlardır. Polat ve Özkaral (2020), 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını görsel kaynak unsurlarından olan zaman şeridi kullanımı yönünden karşılaştırdıkları çalışmalarında 2014 yılı ders kitabında 1 adet zaman şeridi kullanılmıştır. 2017 yılı ders kitabında ise toplam 2 adet zaman şeridine yer verildiği ve her iki ders kitabında kullanılan zaman şeritlerinin

sayıca az olması zaman ve kronoloji bilgisinin öğrencide oturması ve geçmişin daha iyi algılanmasını zayıflatan bir özellik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç mevcut çalışmada da tarih şeritlerinin ders kitaplarındaki kullanımının yetersiz olduğu bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tarih şeritlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Tarih şeritlerinin, özellikle kültür ve miras öğrenme alanında yer alan soyut tarihsel kavramların öğretilmesindeki önemi büyüktür. Milattan önce, milattan sonra vb. kavramların bir tarih şeridi üzerinde gösterilmesi kavramı somutlaştırarak anlaşılmasının kolaylaştırmaktadır. Böylelikle öğrencilerin zaman ve kronolojiyi algılama becerisi de gelişmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimi destekleyici tarih şeritlerinin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında tarih şeritlerine yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 11, 6. sınıfta 36, 7. sınıfta 14 olmak üzere toplam 61 adet harita kullanıldığı tespit edilmiştir. 6.sınıf ders kitabının harita açısından zengin olduğu görülse de 5 ve 7. sınıf ders kitaplarının harita kullanımı açısından yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Haritaların öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla haritanın insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında ardından kültür ve miras öğrenme alanında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum coğrafya ve tarih konu ve kavramlarının öğretiminde haritalardan yararlanıldığını göstermektedir. Çoban ve Tamusta (2021), çalışmalarında kavram öğretimi sürecinde materyaller, çok önemli öğrenme araçlarıdır. Materyaller soyut olan bilgiler ve kavramları somutlaştırarak eğitime katkı sağlamaktadır. Coğrafya kavramlarını öğretirken kullanılan materyallerden biri olan haritalar, model ve kürelerden yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Çoban vd., (2021) çalışmalarında sosyal bilgiler derslerinde mekan-yer içeren kavramların öğretiminde haritalardan yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında ders kitaplarında harita kullanımına bakıldığında; en fazla harita kullanımına altıncı sınıf ders kitabında (40) en az harita kullanımına beşinci sınıf ders kitabında (6) yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Taşkın ve Açıkalın'ın (2020), çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. En fazla haritanın 6. sınıf ders kitabında, en az haritanın ise 5. sınıf ders

kitabında yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada da en fazla haritaya 6. sınıf ders kitabında en az haritaya ise 5. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında haritaların öğrenme alanlarına dağılımının mevcut çalışma ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında 5 ve 7. sınıf düzeyinde haritalardan yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Özellikle insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında haritaların kullanılması ile coğrafya kavramları, kültür ve miras öğrenme alanında haritaların kullanılması ile de tarihsel kavramlar görselleştirilip somutlaştırılmakta ve öğrencilerde mekan algılama becerisi gelişmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici haritaların sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında haritalara yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram ağlarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 2 adet kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir. 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise kavram ağı örneklerine rastlanılmamıştır. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Gezer ve Meral (2020), çalışmalarında 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında kavram ağı örneğine rastlanılmadığını, 7. sınıf ders kitabında ise 1 adet kavram ağı örneğine yer verildiğini bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci'nin (2021), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 1, 6. sınıf kitabında 6, 7. sınıf ders kitabında ise 4 adet kavram ağı yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir. Karışan ve Memişoğlu (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 3 adet kavram ağı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram ağı uygulamasından yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Kavram ağları, kavramlar arası bağlantılar kurmada ve kavramların somutlaştırılmasında etkili olan araçlardır. Öğrenciler kavram ağları sayesinde ön öğrenmelerinin ve eksik öğrenmelerinin farkına varabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram ağlarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram ağlarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından kavram karikatürlerine yer verilmediği tespit edilmiştir. Demir ve Atasoy (2018), çalışmalarında 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında görsel malzemelerin bolca kullanılması konuların öğrenilmesini kolaylaştıran özelliklerdendir. Ancak bu görsel öğelerden fotoğraflara fazlaca yer verilmişken karikatürlerin yeterince kullanılmadığı dikkat çekmektedir ifadesinde bulunmuşlardır. Yazar Kaptan (2020), çalışmasında ders kitaplarında kavram karikatürüne yer verilmediği bulgusuna ulaşmıştır. Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında 5, 6 ve 7. sınıf olmak üzere hiçbir seviyede kavram karikatürüne yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında 5, 6 ve 7. sınıf olmak üzere hiçbir seviyede kavram karikatürüne yer verilmediği görülmüştür ifadesinde bulunmuşlardır. Çalışmaların sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram karikatürü uygulamasından yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Kavram karikatürleri öğrencilerin dikkatinin çekilmesinde ve derslerin eğlenceli hale getirilmesinde etkili olan araçlardır. Görsel bir özellik taşıması soyut kavramların somutlaştırılmasında ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde etkilidir. Kavram karikatürlerinde farklı görüşlerin tartışılması kavram yanlışlarının ortaya çıkarılmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram karikatürlerinin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram karikatürlerine yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki hikayelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 9 adet, 6. sınıfta 12 adet, 7. sınıfta 14 adet hikaye örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında hikayelerin öğrenme alanlarına dengeli bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. En fazla hikayenin 7. sınıf ders kitabında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sidekli, vd., (2013) çalışmalarında hikayelerle işlenen derslerde soyut konu ve kavramları somutlaştırıldığı ve akademik başarının arttığını ifade etmişlerdir. Kurt (2018) çalışmasında kavram öğretiminde materyal olarak edebî metinlerden faydalanmanın mümkün olduğunu, bu türlerden biri olan hikâyenin, öğrencilerin erken yaşta tanıştıkları bir tür olduğunu ve onlara eğlenerek öğrenme imkânı sunması açısından materyal olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Demirci (2022), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün hikaye

olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında bütün ders kitaplarında en fazla kullanılan edebi türün hikaye olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Oruç (2009), çalışmasında 6. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün hikaye olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Mevcut çalışmada 5. sınıf ders kitabında edebi ürünlerden hikaye ve biyografi türünün eşit kullanıldığı görülürken, 6. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan tür biyografi iken, 7. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün seyahatname olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında hikayelerden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Ancak ders kitaplarına ve öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığı görülmektedir. Hikayeler eğlenerek öğrenmelerin gerçekleşmesinde ve kavramların uzun süreli olarak hatırlanmasında etkili olan araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici hikayelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki şiirlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 2 adet, 7. sınıfta 2 adet hikaye örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise şiir örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında şiir türünden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Esener (2021) çalışmasında şiirle öğretimin hayat bilgisi dersinde kavram öğretimini artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Demirci (2022) çalışmasında, 7. sınıf ders kitabında şiir türünün çok sık kullanılmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında ders kitaplarında şiir türüne daha az yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Oruç (2009) çalışmasında 6. sınıf ders kitabında şiir türünün kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Görmez (2018), çalışmasında elde edilen bulgulara göre 6. sınıf ders kitabında şiir türünün kullanıldığı görülmektedir bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında şiirlerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Şiirler bir konuya ait kavramların bir arada sunulabileceği bir türdür. Bir konu ile ilgili şiirin ezberlemesi düz bir metnin ezberlenmesinden daha kolaydır ve uzun süre

hatırlanabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici şiirlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki biyografilerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 9 adet, 6. sınıfta 15 adet 7. sınıfta 17 adet biyografi örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak bulgular değerlendirildiğinde tüm ders kitaplarında biyografi örneğine yer verildiği ve biyografilerin ders kitaplarında en fazla kullanılan edebi ürünler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla biyografi örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Kaymakçı (2013), çalışmasında tüm sınıf seviyelerinde biyografi örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Yine biyografilerin sık kullanılan edebi ürünler arasında yer aldığı bulgusuna ulaşmıştır. Sonuçlar mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Görmez (2018) çalışmasında 7. sınıf ders kitabından elde edilen bulgulara göre genel olarak kitap için yazılmış kısa hikâyelere ve biyografilere yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında biyografilerden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Biyografiler öğrencileri rol model alabilecekleri şahsiyetlerin yaşam öyküleriyle karşılaştırır ve kendilerini bu şahsiyetlerle bütünleştirmelerine yardımcı olur. Biyografilerde geçen kavramlar bir kişiyle özdeşleştirildiğinden hatırlanması da kolay olacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici biyografilerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki seyahatnamelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 26 adet seyahatname örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitabında yer alan seyahatnamelerinin tamamına kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı tarihi konularının bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir. 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise seyahatname örneğine rastlanılmamıştır. Oruç ve Aygün (2018) çalışmalarında 4 ve 7. sınıf ders kitaplarında seyahatname örneklerine yer verildiği, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise seyahatnamelerin kullanılmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Demirci (2022), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında seyahatname türüne yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Özensoy (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelerden genellikle 7. sınıf kültür ve miras öğrenme alanının öğretiminde yararlanıldığını belirtmektedir.

Yalçın (2023), çalışmasında seyahatname türü tarihi metinlere en fazla 7. sınıf ders kitaplarında yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmaların bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre 5 ve 6. sınıf düzeylerinde ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Seyahatnameler, yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamını yansıtan önemli tarihsel kanıtlardır. Seyahatnameler bir öğretim materyali olarak tarihsel konu ve kavramların öğretilmesinde etkili araçlardır. Aynı zamanda öğrencilerde tarihsel düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama becerilerinin de geliştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici seyahatnamelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki destanların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 6. sınıfta 3 adet destan örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitabında yer alan destanların tamamına kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Bu durum Orta Asya Türk devletleri ile ilgili bilgilerin bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise destan örneğine rastlanılmamıştır. Yalçın (2023), çalışmasında destan türü tarihi metinlere 6. sınıf ders kitaplarında rastlanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Görmez (2018), çalışmasında ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ne tür yazılı ve sözlü edebiyat eserler içerdiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde yalnızca 6. sınıf ders kitaplarında destan örneklerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde 5. sınıf ders kitaplarında destan türünün kullanılmadığı, 7. sınıf ders kitaplarında 1 adet destan türünün kullanıldığı ve en fazla destan türünün 6. sınıf ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Oruç (2009), çalışmasında 6. sınıf ders kitabında destan türünün kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmaların bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre 5 ve 7. sınıf düzeylerindeki ders kitaplarında destanların kullanılmadığı tespit edilmiştir. Destanlar yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamını olağanüstü özellikler kullanarak yansıtan önemli tarihsel kanıtlardır. Tarihsel konuların anlatımında düz metinler yerine destanların tercih

edilmesi öğrencilerin ilgi ve dikkatini çeker, öğrenilenlerin uzun süre hatırlanmasını sağlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici destanların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki makalelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 3 adet, 7. sınıfta 1 adet makale örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise makale örneğine rastlanılmamıştır. Ders kitapları genel olarak değerlendirildiğinde makale yönünden yetersiz olduğu görülmektedir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde ders kitaplarında makale türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Görmez (2018), çalışmasında ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ne tür yazılı ve sözlü edebiyat eserler içerdiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde yalnızca 7. sınıf ders kitabında makale örneklerine yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında makalelerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Makaleler bilimsel yazılardır. Makalede geçen sayısal veriler konunun inandırıcılığını artırır ve konuyu bilimsel kanıtlar kullanarak sunar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici makalelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki şarkıların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 1 adet şarkı örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 5 ve 6. sınıf ders kitabında ise şarkı örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının şarkı kullanımı bakımından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde ders kitaplarında şarkı türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında şarkılardan yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit

edilmiştir. Şarkılar, farklı konularda hazırlanarak öğrenme ortamlarında kullanılabilir. Şarkıların nakarat bölümlerinde kullanılan kavramların akılda kalıcılığı artar. Aynı zamanda eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşur. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici şarkıların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki türkülerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet türkü örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6 ve 7. sınıf ders kitabında ise türkü örneğine rastlanılmamıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarında türkü türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında türkülerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Türküler, içinde bulundukları toplumların sosyal, siyasal ve kültürel yaşamlarını, coğrafi özelliklerini ve tarihlerini duygulu bir şekilde yansıtan bir türdür. Sosyal yönü ağır basan türkülerde kullanılan birçok konu ve kavram aynı zamanda sosyal bilgiler dersinin de konu ve kavramlarıdır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici türkülerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Genel olarak sosyal bilgiler ders kitapları edebi ürünlerin kullanımı yönünden değerlendirildiğinde yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ders kitaplarında kullanılacak edebi ürünler, öğrenciler için dersi eğlenceli bir hale getirecekken, öğretmenler için de dersleri etkili hale getirmek için kullanabilecekleri önemli kaynaklardır. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenlerin soyut kavramların içeriklerini somutlaştırabilme amacıyla kavram haritalarından, slayt, resim, maket, ilahi ve şarkı gibi görsel işitsel materyallerden, analogi ve metaforlardan, hikâyelerden, örneklerden ve şiir yazma, pano hazırlama, canlandırma gibi eğitsel faaliyetlerden yararlanmaktadır ifadesine yer vermiştir.

Araştırmada, ders kitaplarındaki grafiklerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet, 6. sınıfta 7 adet, 7. sınıfta 7 adet grafik örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer verilen grafiklerin yoğunlukla insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu durum coğrafya konularının bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir.

Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 8 adet, 7. sınıfta 6 adet grafik örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. 5. sınıf ders kitabında ise grafik örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Mevcut çalışmada da en az grafik örneğinin 5. sınıfta yer aldığı görülmektedir. Polat ve Ozkara'ın (2020), çalışmalarında 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları görsel kaynak unsurlarından olan grafik kullanımı yönünden karşılaştırıldığında 2014 yılında 12 adet grafik kullanıldığını, 2017 yılında ise herhangi bir grafik kullanılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5 ve 6. sınıfta grafik örneklerine yer verilmediği, 7. sınıfta ise 10 adet grafik örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile örtüşmemektedir

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında grafiklerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Grafikler kavramların görselleştirilmesinde ve somutlaştırılmasında oldukça etkili araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici grafiklerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki tabloların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 20 adet, 6. sınıfta 23 adet, 7. sınıfta 28 adet tablo örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla tablo örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 15 adet, 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 24 adet tablo örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 8 adet, 6. sınıfta 6 adet, 7. sınıfta 16 adet tablo örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Her iki çalışmada da en fazla tablo örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmaların bu sonucu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tabloların kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Tablolar, bir konu ile ilgili tüm kavramların bir arada görülebileceği özetlenmiş yapılardır. Konu ve kavramları tablo halinde öğrenen öğrenci, öğrendiklerini daha uzun süre hatırlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici tabloların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki resimlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 24 adet, 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 90 resim örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla resim örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. 7.sınıf ders kitabında en fazla resim örneğine kültür ve miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Bu durum Osmanlı tarihi konularına ait konuların somutlaştırılmasında resimlerin kullanılmasıyla açıklanabilir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 41 adet, 6. sınıfta 40 adet, 7. sınıfta 111 adet resim örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla resim örneğine 7. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan resim sayısının mevcut çalışmadaki resim sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 35 adet, 6. sınıfta 57 adet, 7.sınıfta 80 adet resim örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma bulgularına göre en fazla resim örneğine 7. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan resim sayısının mevcut çalışmadaki resim sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında resimlerin kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Sayfalarca anlatılacak konu ve kavramlar resimler yardımıyla somutlaştırılarak çok kısa sürede öğretilir ve öğrenciler tarafından uzun süre hatırlanır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimi destekleyici resimlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Araştırmada, ders kitaplarındaki fotoğrafların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 253 adet, 6. sınıfta 237 adet, 7. sınıfta 142 adet fotoğraf örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla fotoğraf örneğine 5. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 241 adet, 6. sınıfta 223 adet, 7. sınıfta 148 adet fotoğraf örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla fotoğraf örneğine 5. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan fotoğraf sayısının mevcut çalışmadaki fotoğraf sayısı

ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 264 adet, 6. sınıfta 215 adet, 7. sınıfta 162 adet fotoğraf örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla fotoğraf örneğine 5. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan fotoğraf sayısının mevcut çalışmadaki fotoğraf sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında fotoğrafların kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Fotoğraflar, öğrenme ortamlarını zenginleştiren görsel materyallerdendir. Fotoğrafların kavramları somutlaştırma özelliği sayesinde bilgiler daha uzun süre hatırlanır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici fotoğrafların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Ders kitaplarında kullanılan resim, fotoğraf, tablo, grafik kavramların somutlaştırılmasına, kavramı tekrar duyan veya gören öğrencinin kavramı daha kolay hatırlamasına yardımcı olmaktadır. Akengin ve Süer (2011), çalışmalarında öğrencilerin somut ve görselleştirilen kavramları daha kolay öğrendiklerini, ifade etmişlerdir. Elban (2020), çalışmasında Tarih 10 lise ders kitabında yeniçeri ve devşirme kavramlarına yönelik kavram tanımı açıklamaları ve ilişkili kavramlar verilmiştir. Söz konusu ders kitabında kavramın temsili resimle somutlaştırıldığı görülmüştür.

Çalışmada, ders kitaplarındaki gazete haberlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine rastlanılmamıştır. Temur (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmıştır. Çalışma sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021) çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 11 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneğine kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Bu sonuç mevcut

Çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan gazete haberi sayısının mevcut çalışmadaki gazete haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalin (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 14 adet, 7. sınıfta 17 adet gazete haberi örneğine kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediğı bulgusuna ulaşmışlardır. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan gazete haberi sayısının mevcut çalışmadaki gazete haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında gazete haberlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğı ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Gazete haberleri hem geçmişte yaşanmış tarihsel olayları hem de güncel olay ve sorunları yansıtan önemli haber kaynaklarıdır. Ders kitaplarında konu ve kavramlar ile ilgili verilen gazete haberleri öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekerek etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici gazete haberlerinin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki internet haberlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 34 adet, 6. sınıfta 16 adet, 7. sınıfta 37 adet internet haberi örneğı kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Temur (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 35 adet, 6. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 38 adet internet haberi örneğı kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmada en fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verildiğı bulgusu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan internet haberi sayısının mevcut çalışmadaki internet haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 28 adet, 7. sınıfta 34 adet internet haberi örneğı kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. 5. sınıfta ise internet haberi örneğine yer verilmediğı tespit edilmiştir. Çalışma bulgularında en fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verildiğı bulgusu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan internet haberi sayısının mevcut çalışmadaki internet haberi

sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 4 adet internet haberi örneğinin kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 5. sınıf ders kitabında ise internet haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında internet haberlerinden yararlanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. İnternet haberlerinin ders kitaplarında kullanılması, günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılabilen olay ve sorunlara karşı öğrencileri hazırlıklı hale getirir. Konu ve kavramların bir internet haberi ile öğrencilere aktarılması, öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekerek etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici internet haberlerinin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki afişlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet, 6. sınıfta 6 adet, 7. sınıfta 1 adet afiş örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla afiş örneğine 6. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 4 adet, 6. sınıfta 2 adet, 7. sınıfta 1 adet afiş örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulguları nicelik olarak mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Ancak çalışmada afişlerin kullanım sıklığının sınırlı kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında afişlerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Afişler, sosyal problemlere, çevre sorunlarına vb. dikkat çekmede etkili olarak kullanılan görsel materyallerdir. Konu ve kavramların uzun yazılı bir metinler yerine afişler yardımıyla sunulması verilmek istenen mesajın daha kısa sürede öğrenciye aktarılmasını sağlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici afişlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

3.2. Öneriler

Araştırma ile elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

Ders kitaplarının hazırlanmasında resimli hikâye, şiir, şarkı, tekerleme, akrostiş gibi edebi ürünlerin kullanımının arttırılması kavramları somut şekilde göstermede ve kalıcılık için etkili olabilecektir.

Ders kitaplarında bulunan kavram öğretim uygulamalarının rastgele bir dağılım gösterdiği bazı yayınlarda kavram öğretim uygulamalarına yer verilirken bazı yayınlarda ise hiç yer verilmediği belirlenmiştir. Yazarlar, ders kitaplarını hazırlarken bu durumu göz önüne almalıdır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında balık kılıcı, kavram çarkı, kavramsal değişim metinleri zihin haritası, kavram karikatürü, metafor, V diyagramı, kelime ilişkilendirme testleri, tahmin et gözle açıkla, tümünden gelim, tüme varım gibi kavram öğretim uygulamalarına hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle, kitapta bulunmayan diğer kavram öğretim uygulamalarından da yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akar, B. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Harita Kullanma Düzeylerinin Ve Harita Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Akarsu, A. H. ve Geçit, Y. (2020). Tahmin Et-Gözle-Açıkla. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akbaş, Y. (2013). Coğrafya ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi ve Kavram Yanılgıları Hakkındaki Görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 251-278.
- Akbaş, Y. (2019). Kavramlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi. T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım, H. Yakar (Ed.), *Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi II*. (s. 227-263). Ankara. Pegem Akademi.
- Akbaş, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram, Kavram Öğretimi ve Kavram Yanılgıları. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. (s. 63-87). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akengin, H ve Sümer, S. (2011). Coğrafi Kavramlar Bakımından Öğrencilerin Hazır bulunuşluk Düzeyleri ve Bu Kavramların Geliştirilmesi Üzerine Deneysel Bir Araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 26-48.
- Akkuş, Z. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Destanların Kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(14), 31-48.
- Aksin, A. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yenilikçi Teknoloji Kullanımı. Y. Ayaydın (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yenilikçi Teknoloji Uygulamaları İçinde*. Ankara: Pegem A.
- Aktepe, V., Cepheci, E., Irmak, S. ve Palaz, Ş. (2017). Hayat Bilgisi Dersinde Kavram Öğretimi ve Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Teknikler Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 33-50.
- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2021). Kavram Öğrenme Stilleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 241-268). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyürek, E. ve Afacan, Ö. (2011). Bir Değerlendirme Aracı Olarak Kavram Çarkı Diyagramının Kullanımı, *2 nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 2, 1097-1103.
- Alkan, G. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi* (Yüksek lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Altun, A. ve Kaymakçı, S. (2016). Zaman ve Kronolojinin Öğretiminde Bir Materyal: Zaman Şeritleri. *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 5(1), 157-192.
- Arıcı, A. F., Çizmecioğlu, M. ve Namazcı, M. (2017). Çocuk Edebiyatında İhmal Edilmiş Bir Tür: Biyografi. *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*. İstanbul, Türkiye. s. 117-123.
- Arslan, G. S. (2008). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Yeryüzünde Yaşam” Ünitesindeki Kavramların Hatırlama Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma (Sakarya İli Örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 35(171), 100-108.
- Aslan, S. ve Şeker, K. (2013). Sekizinci Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Kavramlarının Öğretiminde Bulmacaların Öğrenci Başarısına Etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(1), 29-42.
- Ata, B. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi (Yapılandırmacı Bir Yaklaşım içinde)* (s. 71-83). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ata, B. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (s. 33-47). Ankara: Pegem Akademi
- Atak, B. Z. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Alternatif Öğretim Teknikleri Hakkındaki Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Atasoy, Ş. (2021). Sosyobilimsel Konuların Öğretimi: Kavram Karikatürleri. D. Karışan., A. Y. Türkoğlu (Ed.), *Sosyobilimsel Konular* (s.311-329). Ankara: Eğiten Kitap.
- Aydın, G. (2009). *Zihin Haritalama Tekniğinin Dinlenen Anlamaya Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor “Yolda Olmak”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Aydın, İ. ve Aydın, G. (2020). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı Bağlamında 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığına Yönelik Etkinliklerin Sözcük Öğretimi Açısından İncelenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 01-23.
- Aytaş, G. (2006). Edebi Türlerden Yararlanma. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 0-0.
- Azer, H. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*.Azer Ankara: EKOYAY.

- Baduroğlu, H. (2018). *Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Mekânı Algılama Becerisi Bakımından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bahar, M. (1999). Investigation of Biology student's cognitive structure through word association tests, mind maps and structural communication grids, *Ph.D. Thesis, University of Glasgow*.
- Bahar, M., Johnstone, A. H. ve Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141.
- Bahar, M. ve Özatlı, S. (2003). Kelime İletişim Testi Yöntemi ile Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Canlıların Temel Bileşenleri Konusundaki Bilişsel Yapılarının Araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5, 75-85.
- Baştürk, M. (2005). Ders kitaplarının tarihçesi. Ö. Demirel ve K. Kiroğlu (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bayındır, P. (2006). *İlköğretim Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Coğrafya Konularında Kavram Haritalarının Öğrenci Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bayrakçı, M. (2005). Ders Kitapları Konusu ve İlköğretimde Ücretsiz Ders Kitabı Dağıtım Projesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (165), 1-10.
- Biçer, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımının Öğrencinin Akademik Başarısına ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bilen, K. (2009). "Tahmin Et- Gözle- Açıkla" Yöntemine Dayalı Laboratuvar Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Kavramsal Başarılarına, Bilimsel Süreç Becerilerine, Tutumlarına ve Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerine Etkisi (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bilen, K. ve Köse, S. (2012). Kavram Öğretiminde Etkili Bir Strateji TGA (Tahmin et- Gözle- Açıkla) Bitkilerde Madde Taşınımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 21-42.
- Bilgili, A. S. (2016). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. A. S. Bilgili (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri İçinde* (s. 1-33). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Birinci Konur, K. (2010). *Kavramsal Değişim Metinlerinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fiziksel ve Kimyasal Değişim Konusunu Anlamalarına Etkisi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Brinkmann, A. (2003). Graphical knowledge display-mind mapping and concept mapping as efficient tools in mathematics education. *Mathematics Education Review*, 16, 35-48.
- Brinkmann, A. (2007). Görsel Bilgi Gösterimi. Matematik Eğitiminde Etkili Araçlar Olarak Zihin ve Kavram Haritaları. (çev. S. Ö. Bütünler). *İlköğretim Online*, 6(1), 1-11.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (s. 1-368). Ankara: Pegem Akademi.
- Canpolat, N. (2002). *Kimyasal Denge ile İlgili Kavramların Anlaşılmasında Kavramsal Değişim Yaklaşımının Etkinliğinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Cansız Aktaş, M. (2019). Nitel Veri Toplama Teknikleri. H. Özmen ve O. Karamustafaoğlu (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (113-136). Ankara: Pegem Akademi.
- Cendek, M. E. (2015). *Öğrencilerde Harita Okuryazarlığının Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Clark, J. M., ve Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3(3), 149–210.
- Coşkun, M. K. (2020). *Görme Engelli Öğrencilere Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Kavram Öğretimi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çakmak, M, A. ve Çelik, A. U. (2016) Sosyal Bilgiler Dersi “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi İçin Kavram Öğretim Materyali Geliştirme Çalışması. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70-79.
- Çalışkan, H. ve Yiğittir, S. (2014). Sosyal Bilgilerde Ölçme ve Değerlendirme. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde* (s.223-290). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çankaya, S. ve Karamete, A. (2008). Eğitsel bilgisayar oyunlarının öğrencilerin matematik dersine ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 115-127.
- Çaycı, B. (2007). Kavram Değiştirme Metinlerinin Kavram Öğrenimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-102.
- Çaycı, B. ve Gül, A. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sahip Oldukları Öğrenme Stillere Göre Kavram Öğrenme Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Bilimi Araştırmaları(TÜBAR)*, (22), 43-63.

- Çelebi, N. G. (2012). *İkinci Dil Kelime Öğrenmede Bilgi Haritalarının Kullanımının Öğrencilerin Öğrenme ve Hatırlama Düzeyine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çelik, M. E. ve Yıldırım, G. (2022). Sosyal Bilgiler 5., 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarının Kavram Haritaları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (18), 208-221.
- Çelikkaya, T. (2020). Tanılayıcı Dallanmış Ağaç. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. (s. 385-410). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelikkaya, T. ve Yakar, H. (2015). Sosyal Bilgiler Programında Gazete, Dergi ve İnternet Haberlerinin Kullanılması. *Turkish Studies*, 10(3), 251-270.
- Çeliköz, N. (1998). Kavram Öğrenme ve Öğretme İlkeleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 69-76.
- Çetinkaya, M. ve Taş, E. (2011). Canlıların Sınıflandırılması Konusu İçin Web Destekli Kavram Haritaları ve Anlam Çözümleme Tablolarının Öğrenme Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 180-195.
- Çoban, A. ve Tamusta, P. (2021). Sosyal Bilgiler Dersinde Coğrafya İle İlgili Kavramların Öğretiminde Model Küre Kullanımının Önemi. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(31), 11-30.
- Çoban, O., Öntaş, T. ve Palaz, T. (2021). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimine İlişkin İyi Uygulama Örnekleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 355-391). Ankara: Pegem Akademi.
- Dalacosta, K., Kamariotaki-Paparrigopoulou, M., Palyvos, J. A. ve Spyrellis, N. (2009) Multimedia application with animated cartoons for teaching science in elementary education. *Computers and Education*, 52(4), 741-748.
- Değirmenci, Y. (2020). Metafor Tekniği. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Demir, Y. ve Atasoy, E. (2018). 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının (2017) Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Demiralp, N. (2009). Haritalarla Öğrenme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 955-973.
- Demirci, M. (2022). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Verilen Edebi Ürünlerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Demircioğlu, İ. H. (2005). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Tarih Öğretiminde Kullanılan Zaman ve Kronolojiyle İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (19), 155-163.
- Deveci, H. (2005). Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımı. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 159-166.
- Deveci, H. (2019). Sosyal Bilgiler Dersinde Kültürden Yararlanma: Öğretmen Adaylarının Kültür Portfolyolarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 1-19.
- Dilber, R. (2006). *Fizik Öğretiminde Analoji Kullanımının ve Kavramsal Değişim Metinlerinin Kavram Yanılgılarının Giderilmesine ve Öğrenci Başarısına Etkisinin Araştırılması* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dilci, T. ve Gür, T. (2012). Tekerlemelerin Eğitim Öğretim-Sürecinde Kullanımına Yönelik İlköğretim Öğrencilerinin Görüşleri: Sivas ili örneği. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 1503-1518.
- Doğan, Y. B. (2020). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Gazete Kullanımı: Sabah Gazetesi İnternet Haberlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Doğanay, A. (2005a). Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.265-296). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2005b). Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.17-52). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğramacı, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Dersinde Analoji Kullanımının Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Doğruek, Barış. (2004). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramların kazandırılma düzeyi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dolmaz, M. (2018). Kitap İnceleme: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 1-8.
- Duit, R. (1991). On the Role of Analogies and Metaphors in Learning Science. *Science Education*, (75), 649-672.

- Durak, H. (2007). *Fizikokimya laboratuvarlarında V-diyagramı kullanımı ve uygulamaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dündar, H. (2007). *Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dündar, H. (2014). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi. B. Tay, A. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.309-342). Ankara: Pegem Akademi.
- Dündar, H. ve Aksoy, N. (2010). Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (21), 1-27.
- Elban, M. (2020). Tarih Ders Kitaplarının Kavram Öğretimi Açısından İncelenmesi. *Karadeniz Zirvesi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 4. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi*, Artvin, 128-132.
- Emre, M. (2022). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çözümler Konusundaki Kavram Yanılgılarının İki Aşamalı Test İle Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Erdem, A. (2017). Mind maps as a lifelong learning tool. *Universal Journal of Educational Research*, 5(12A), 1-7.
- Ermiş, F. (2008). *"Kuvvet ve Hareket" Konusunun Kavram Çarkı İle Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Eroğlu, M. G. (2010). *Kavram Haritası ve Yapılandırılmış Grid İle Elde Edilen Puanların Geçerlilik ve Güvenirliklerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Eryılmaz, Ö. (2015). *Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Olaylardan Yararlanmanın Öğrencilerin Sosyal Problemlere Duyarlılıklarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Esener, P. (2021). *İlkokul Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Dersinde Kavram Öğretiminin Etkinliklerle Desteklenmesi* (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Evren, A. (2008). *Hayvan fizyolojisi konularının V-diyagramı ile öğretiminin öğrenci başarısına, hatırdaki tutma düzeyine ve duyuşsal özelliklerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Faiz, M. (2020). Bilgi Haritası. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 325-348). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Geçit, Y. ve Gençer, G. (2010). Meslek lisesi 10.sınıf öğrencilerinin coğrafya öğretim programındaki bazı kavramları algılama düzeyleri ve kavram yanlışları. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13 November. Antalya-Turkey.
- Gedik, D. H. (2008). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Güncel Konular. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12)1, 117 -134
- Gezer, M. ve Meral, E. (2020). Kavram Ağı ve Çarkı Diyagramı. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 131-162). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Girmen, P. (2017). Hayat Bilgisi Dersi ve Kavram Öğretimi. B. Tay, Ş. Güldalı Uçuş ve M. Baş, (Ed.), *Hayat Bilgisi Öğretimi İçinde* (s. 257-281). Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Glynn, S. M. (1989). The Teaching with Analogies Model: Explaining Concept in a Expository Texts. In K.D. Muth (Ed). *Children's Comprehension of Narrative and Expository Text: Research into Practice*. Neward. DE:International Reading Assocation, 185-204).
- Göksel, O. (2007). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Harita ve Grafik Kullanımının Eğitimi Destekleme Düzeyi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Görgeç, İ. (2001). Metni Anlama Tekniğinde Bilgi Haritaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 5-21.
- Görmez, E. (2018). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Edebi Eserler Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4291-4296.
- Gülüm, K. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Dersinde Göç Konusunun İşlenişinde Halk Türkülerinin Kullanılması (Örnek Bir Çalışma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 112-127.
- Gültekin, E. (2016). Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi "Adım Adım Türkiye" Ünitesinde Bulunan Kavramların Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Güneş, T., Dilek, N. Ş., Demir, E. S., Hoplan, M. ve Çelikoğlu, M. (2010). Öğretmenlerin Kavram Öğretimi, Kavram Yanlışlarını Saptama ve Giderme Çalışmaları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13, 936-944

- Gürdal, A., Öztuna, A. ve Önen, F. (2015). Oluşturmacı Yaklaşımda Kullanılan Yöntem ve Teknikler. 10 Ekim 2022'de http://www.f2e2-ogretmen.com/in-service/Seminer_Calistaylar/Yontem_teknikleri.pdf adresinden edinilmiştir.
- Gürlek, M. ve Demirkuş, N. (2020). Botanik Kavramları Öğretiminde, Kavram Çözümleme Tabloları, Kavram Ağları ve Kavram Haritalarının Uygulanması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 17(1), 1391-1414.
- Harut, S. B. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. Ankara: ATA yayıncılık.
- İbrahimoglu, Z. (2020). Kavram Bulmacası ve Çeşitleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 505-534). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Joyce, C. (2006). Predict, Observe, Explain (POE). 24 Ekim 2022'de [Predict, Observe, Explain \(POE\) Assessment Resource Banks \(nzcer.org.nz\)](https://nzcer.org.nz/Predict_Observe_Explain_POE_Assessment_Resource_Banks) adresinden edinilmiştir.
- Kabapınar, Y. (2005). Bir Öğretim Materyali Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.365-394). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaptan, F. (1998). Fen Öğretiminde Kavram Haritası Yönteminin Kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 95-99.
- Karakuş, Y. (2019). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ders Programındaki Kavramların Yer Alma Durumu (Yüksek Lisan Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karışan, H. & Memişoğlu, H. (2022). 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının kavram öğretimi açısından incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(85), 1272-1284.
- Kavsaoğlu, S. Z. (1990). Kavram gelişimi aşamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 481-496.
- Kaya, M. (2013). Okuma Yazma Öğretiminde Şiir. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), 49-96.
- Kaya, O. N. (2003). Fen Eğitiminde Kavram Haritaları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(13), 70-79.
- Kayaardı, F. (2021). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Afet ve Nüfus Kavramlarına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Kaymakcı, S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Sözlü ve Yazılı Edebî Türlerin Kullanım Durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Kearney, M. ve Treagust, D. F. (2001). Constructivism as a referent in the design and development of a computer program which uses interactive digital video to enhance learning in physics. *Australian Journal of Educational Technology*, 17(1), 64-79.
- Keogh, B., Naylor, S., & Wilson, C. (1998). Concept cartoons: A new perspective on physics education. *Physics Education*, 33(4), 219-224.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, G. (2020). Kavramsal Değişim Metinleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kinchin, I. M., Hay, D. B. ve Adams, A. (2000). How a qualitative approach to concept map analysis can be used to aid learning by illustrating patterns of conceptual development. *Educational Research*, 42(1), 43-57.
- Klausmeier, H. J. (1975). Conceptual development during the school years. Paper presented at the conference of the American Educational Reserach Association, Washington, DC.
- Kocaarslan, M. (2012). Tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ve ilköğretim 5. sınıf fen ve teknoloji dersi maddenin değişimi ve tanınması adlı ünite kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 269-279.
- Kostova, Z., ve Radoynovska, B. (2008). Word association test for studying conceptual structures of teachers and students. *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, 2(2), 209-231.
- Köse, S., Coştu, B. ve Keser, Ö.F. (2003). Fen Konularındaki Kavram Yanılgılarının Belirlenmesi: TGA Yöntemi ve Örnek Etkinlikler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 43-53.
- Köseoğlu, F., Tümay, H. ve Kavak, N. (2002). Yapılandırıcı Öğrenme Teorisine Dayanan Etkili Bir Öğretim Yöntemi Tahmin Et Gözle Açıkla Buz ile Su Kaynatılabilir mi. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi* (638). Ankara, Turkey.
- Kurt, E. (2018). *Altıncı Sınıf Türkçe Dersi Kavram Öğretiminde Animasyon ve Hikâye Kullanımının Başarıya Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Kuzey, M. ve Değirmenci, Y. (2021). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Öğretimi. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 103-133). Pegem Akademi: Ankara.
- Küçükturan, G. (2003). “Okulöncesi Fen Öğretiminde Bir Teknik”: Analoji. *Milli Eğitim Dergisi*, (157), 9-15.
- Leung, L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(3), 324–327.
- Maden, S. (2008). “Türk edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları”. A.Ü. *Türkiyat*
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4,5,6 ve 7.sınıflar)*. Ankara MEB Yayınları. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/> adresinden 12. 10. 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Memişoğlu, H. ve Karacabey, İ. (2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarında görsel kullanım durumunun incelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(65), 92-105.
- Memişoğlu, H. ve Tarhan, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Karam Öğretimine İlişkin Görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, (5), 6-20.
- Meydan, A. (2001). *İlköğretim Birinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretimi Coğrafya Ünitelerinin İşlenişinde Laboratuvar ve Görsel-İşitsel Materyal Kullanımının Öğrencilerin Niteliksel Gelişimine Etkisinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Nakiboğlu, C. ve Meriç, G. (2000). Genel kimya laboratuvarlarında V-diyagramı kullanımı ve uygulamaları. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 58-75.
- Nalçacı, A. ve Ercoşkun, M. H. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılan Materyaller. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 141-154.
- Novak, J. D., ve Cañas, A. J. (2006). *The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them* (36) [Technical Report IHMC CmapTools]. Florida Institute for Human and Machine Cognition.
- Novak, J. D. ve Gowin, D. W. (1984). *Learning How to Learn*. New York: Cambridge University Press, (15).
- Naylor, S. ve Keogh, B. (2013). Concept Cartoons: What have we learnt? *Journal of Turkish Science Education*, 10(1), 3-11.
- O'Donnell, A. M., Dansereau, D. F., ve Hall, R. H. (2002). Knowledge maps as scaffolds for cognitive processing. *Educational Psychology Review*, 14(1), 71–86.

- Orak, S., Ermiş, F., Yeşilyurt, M. ve Keser, Ö. F. (2010). Kavram Çarkı Diyagramının Öğrenme Başarısına Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(9), 118-139.
- Oruç, Ş. (2009). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitaplarında Edebi Ürünler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (2), 9-24.
- Oruç, Ş. ve Aygün, M. (2018). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Seyahatnameler, *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 1(1), 46-57.
- Öner Sünkür, M. (2013). *Fen ve Teknoloji Dersinde Tahmin Et-Gözle-Açıkla Yöntemi İle Desteklenmiş Yansıtıcı Düşünmeye Dayalı Etkinlik Uygulamalarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özatlı, N. S. ve Bahar, M. (2010). Öğrencilerin Boşaltım Sistemi Konusundaki Bilişsel Yapılarının Yeni Teknikler İle Ortaya Konması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 9-26.
- Özen, R. (2010). *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Zaman, Süreklilik ve Değişimi Algılama Becerilerinin Araştırılması: Nitel Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özensoy, A.U. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Seyahatnamelerin Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 43-60.
- Özkan, O. D. (2011). *İlköğretim 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi “Canlılar ve Enerji İlişkileri” Ünitesi Deneylerinde V- Diyagramı Kullanımının Öğrencilerin Başarıları, Bilimsel Süreç Becerileri ve Tutumları Üzerine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özmen, H. (2017). Kavram Öğretimi. Z. Tatlı, (Ed.), *Kavram Öğretiminde Web 2.0. İçinde* (s. 2-12). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, P. T. (2011). *İlköğretim 8.Sınıf “ Canlılar ve Enerji İlişkileri” Ünitesinin Kavram Haritaları, Yapılandırılmış Grid ve Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Teknikleri İle İşlenmesinin Öğrencilerin Fen ve Teknoloji Dersine Karşı Tutumları Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Polat, M. ve Ozkaral, T. C. (2020). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına Göre Yayımlanmış 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Kaynaklar Açısından Karşılaştırılması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 99-115.
- Polatcan, A. (2016). *Öğretmen Görüşlerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Posner, G. J., Strike, K. A., Hewson, P. W. ve Gertzog, W. A. (1982). Accommodation Of A Scientific Conception: Toward A Theory Of Conceptual Change. *Science Education*, 66(2), 211-227.
- Safran, M. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. B. Tay ve Â. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği. *C.Ü. Sosyal Bilim Dergisi*, 28(1), 49-54.
- Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sever, R., Budak, F. M. ve Yalçinkaya, E. (2009). Coğrafya Eğitiminde Kavram Haritalarının Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 19-32.
- Sezgin, S., Bozkurt, A., Yılmaz, E. A. ve Linden, N. (2018). Oyunlaştırma, eğitim ve kuramsal yaklaşımlar: Öğrenme süreçlerinde motivasyon, adanmışlık ve sürdürülebilirlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (45), 169-189.
- Sidekli, S., Tangülü, Z. ve Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi: öğretmenim bana hikâye anlatır mısın? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 311-323.
- Smagorinsky, P., Cook, L. S. ve Johnson, T. S. (2003). The twisting path of concept development in learning to teach. *Teachers College Record*, (105), 1399-1436.
- Soylu, T. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Ortaokul Öğrencilerinin Kavram Öğretimine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Sucu, H. (2021). *1. Sınıf Öğrencilerinin Doğal Afetlere Yönelik Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi Yoluyla İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, E. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Şimşek, A. (2010). Tarih Öğretiminde Tarihsel Hikâye ve Roman. M. Safran, (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri İçinde* (s. 264-271). İstanbul: Yeni İnsan.
- Şimşek, A. ve Bal, M. S. (2010). Tarih Şeridi Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Tarihsel Zaman Algılarının İncelenmesi. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 124-151.

- Tahiroğlu, M. ve Esener, P. (2021). Kavram Öğretiminde Kullanılan Çeşitli Materyaller. Ramazan Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 269-296). Ankara: Pegem Akademi.
- Taşdere, A ve Işıklı, M. (2018). Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Tamamlayıcı Bir Ölçme Değerlendirme Tekniği: Yapılandırılmış Grid. 2018 Kongre Tam Metin Kitabı, 551-560.
- Taşkın, M ve Açıkalin, M. (2020). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Öğretmen Tercihlerine Göre İncelenmesi (İstanbul İli Örneği). *International Journal of Karamanoglu Mehmetbey Educational Research*, 2(2), 133-146.
- Taşlı, İ. (2005). 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı üniteleri ile ilgili kavram bulmacaları örnekleri. *Milli Eğitim*, 33, (166). 10 Ekim 2022’de http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/166/index3-tasli.htm adresinden edinilmiştir.
- TDK (2022). Güncel Türkçe Sözlük. [Türk Dil Kurumu Sözlükleri \(sozluk.gov.tr\)](http://sozluk.gov.tr) adresinden edinilmiştir.
- Tekeş, H. (2011). *V-Diyagramları’ nın 10.Sınıf Öğrencilerinin “Mekanik Dalgalar” Konusundaki Başarılarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Temur, S. (2022). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Gazete ve Genel Ağ Haberlerinin Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 4(7), 657-686.
- Tokcan, H. (2015). *Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tokcan, H ve Alkan, G. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 1-19.
- Tokcan, H. ve Özdemir, S. M. (2018). İlk Türk Devletleri Konularının Öğretimine Uygun Alternatif Etkinlik Önerisi: Kavram Bulmacaları. *Turkish Journal of Primary Education*, 3(1), 19-32.
- Tonga, D. (2007). *İlköğretim 5.sınıf M.E.B Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsel Materyallerin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tuncel, G. (2012). Anlam Çözümleme Tablolarının Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ölçme Değerlendirme Sürecinde Kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 127-136.
- Tuncel, G. (2020). Anlam Çözümleme Tabloları. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s.193-221). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Tural, A. (2011). *Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacı Yaklaşımla Kavram Öğretimine Yönelik Model Geliştirme* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tünkler, V. (2021). Web 2.0 Araçlarıyla Grafik Materyalleri Deneyimlemek: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 234-260.
- Türkhan, S. (2013). *İlköğretim 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Periyodik Cetvel Konusunda Kavram Haritası Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tüzün, H. (2008). *İlköğretim 8.Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında (MEB Yayınları) Atatürkçülük Bölümünün Görsel Materyallerle Öğretilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Uçak, H. E. (2020). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Uçak, H. E ve Doğan, R. (2020). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi Sürecinde Tercih Ettikleri Yöntemler. *Dini Araştırmalar*, 23(59), 321-347.
- Ulusoy, K. ve Yelken, T. Y. (2009). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Atatürkçülük İle İlgili Kavramları Algılamaları. *Kırğızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 213- 223.
- Ülgen, G. (2004). *Kavram Geliştirme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ünal, F. (2008). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Ünal, F. ve Er, H. (2017). Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretimi Zor Olan Soyut Kavramlara İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-24.
- Ünlü, İ. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders Materyali Olarak Edebi Ürün Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(22), 120-136.
- Ünlü, İ. (2021). Kelime ve Kavram Öğretiminde Edebi Ürünler. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 327-354). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Whiteley, S. (2005). *Memletics Concept Mapping Course*. Advanogy.Com.

- Williams, D. (2007). A Unique Review Strategy that Motivates Student Learning, *Student Motivation*, (2), 64-68.
- Yağışan, N., Köksal, O. ve Karaca H. (2014). İlkokul Matematik Derslerinde Müzik Destekli Öğretimin Başarı, Tutum ve Kalıcılık Üzerindeki Etkisi. *İDİL Dergisi*, 3(11), 1-26.
- Yakar, H. (2013). *Cumhuriyetten Günümüze Uygulanmış Olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Seyahatnamelerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yalçın, A. (2023). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Tarihi Metinlerin Değerler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yalçınkaya, E. ve Karaca, A. (2021). Kavram Öğretme teknikleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 203-240). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yamık, G. A. (2015). *Fen Eğitiminde Kavram Karikatürü Uygulamasının İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Motivasyonları Üzerindeki Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yarar Kaptan, S. (2020). Kavram Karikatürleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 411-438). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yazıcı, H, Samancı, O. (2003). “İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları İle İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri”. *Milli Eğitim Dergisi*, (158), 83-90.
- Yel, S. (2006). Kavram Geliştirme ve Öğretimi. C. Öztürk(Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (s. 147-178). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yeşilbursa, C., Sabancı, O ve Hamarat, E. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler. B. Akbaba, (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* (s. 145-206). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yeşiltaş, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Ağ Kullanım Profillerinin Belirlenmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 2387-2406.
- Yetişensoy, O. ve Değirmenci, Y. (2021). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s.23-35). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, G. ve Çelik, M. E. (2022). Sosyal Bilgiler 5. 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarının Kavram Haritaları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(18), 208-221.
- Yıldırım, S. (2010). *Basınç Konusunun Öğretiminde V Diyagramlarının Öğrenci Başarısı Ve Tutumuna Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, T. ve Mert, H. (2019). Atatürkçülük Konularının Öğretimi. T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım ve H. Yakar (Ed.), *Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi-1 İçinde* (s. 1-42). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, A. (2009). 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Bazı Kavramların Veriliş Biçimlerinin Karşılaştırılması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(19), 130-152.
- Yılmaz, F. (2018). “Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Kitabında ‘Demokrasinin Serüveni’ Ünitesinin Kavram Haritası ve Öğretim Etkinliği Yönünden İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, H. (2008). *İlköğretim Birinci Kademe 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram Haritalarının Kullanılmasının Başarıya Olan Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, K. ve Çiviler, M. (2012). İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Yeryüzünde Yaşam” Ünitesinde Yer Alan Tarih Kavramlarının Öğretiminde Karşılaşılan Kavram Yanılgıları Üzerine Bir Eylem Araştırması. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-31.
- Yılmaz, Z. A. (2010). *Kavramsal Değişim Metinlerinin Üniversite Öğrencilerinin Geometrik Optik Konusundaki Kavram Yanılgılarının Düzeltilmesi ve Fizik Dersine Karşı Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Zeytinli, F. (2021). *5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Medya Kavramına İlişkin Bilişsel Yapılarının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

